

ՀՀ ԳԱԱ Մ. ՔՈԹԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ ՆԱՐԵԿ ՀԱԿՈՔԻ

ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
(ՀՀ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐԻ ՆՅՈՒԹԵՐՈՎ)

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ը.00.03 - «Ֆինանսներ, հաշվապահական հաշվառում»
մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման համար

Գիտական ղեկավար՝

*ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Հարությունյան Վլադիմիր Լիպարիտի*

ԵՐԵՎԱՆ - 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ՀՀ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ	9
1.1. Ֆինանսական ռիսկերի էությունը և ձևավորման առանձնահատկությունները բանկային համակարգում.....	9
1.2. Որոշումների կայացման ուղղությունները բանկային ռիսկերի կառավարման ոլորտում.....	17
1.3. Ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման առանձնահատկություններն առևտրային բանկերում.....	29
ԳԼՈՒԽ 2. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԵՎ ԱՌԻԴԻՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ.....	48
2.1. Բանկային ռիսկերի կառավարման վերլուծությունը ՀՀ-ում	48
2.2. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական որոշումների կայացման համեմատական մոտեցումները և դրանց կիրառման հնարավորությունները ՀՀ-ում.....	56
2.3. Կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի վերլուծությունը ֆինանսական ռիսկերի որոշումների կայացման շրջանակում.....	68
ԳԼՈՒԽ 3. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐՈՒՄ	80
3.1. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման տեղեկատվական համակարգի կատարելագործումը բանկային համակարգում.....	80
3.2. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման համակարգի ներդրման ուղիները.....	88
3.3. Բանկային ռիսկերի գծով որոշումների կայացման վարկանշային համակարգի ներդրման մոտեցումները	98
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	107
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	112
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.....	121

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղազոտության թեմայի արդիականությունը: Ձեռնարկատիրական գործունեության ցանկացած տեսակ զերծ չէ ֆինանսական ռիսկերի ձևավորումից, սակայն վերջիններս առավել ցայտուն կերպով դրսևորում են բանկային համակարգում: Հենց այս հանգամանքով էլ պայմանավորված՝ բանկային գործունեության ֆինանսատնտեսական կարգավորման նորմատիվային ակտերում, որպես կանոն, կարևոր դերակատարություն ունեն ռիսկերի գնահատման ու կառավարման մոտեցումները: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ բանկային ոլորտում ձևավորվող ռիսկերի և կառավարչական որոշումների նկատմամբ ճկուն մոտեցում է ցուցաբերվում՝ տարբեր ուղղություններով կանխարգելելով հնարավոր վնասները: Առևտրային բանկերը ձգտում են խուսափել ռիսկային պարտավորություններ ստանձնելուց և այս առումով, հնարավորինս զգուշավոր լինելով, ցանկանում են ռիսկային գործարքների գծով հիմնավոր կառավարչական որոշումներ կայացնել:

Ներկայումս, ելնելով բազելյան սկզբունքներից, առավել մեծ ուշադրություն է դարձվում բանկային կապիտալի որակական կառուցվածքին, ուստի կապիտալի ռիսկային կառուցվածքի հիմնավորումները, որոշումների կայացման տեսանկյունից, նույնպես պետք է փաստարկված բնույթ կրեն: Այսպես՝ եթե բանկային գործունեությունը մշտապես ուղեկցվում է ռիսկային երևույթների ձևավորմամբ, ապա կառավարչական որոշումների կայացումը, հիմնված ռազմավարական պլանավորման գործիքակազմի, մշտադիտարկման (մոնիտորինգի) ու սահմանափակող ֆինանսատնտեսական ցուցանիշների նորմատիվային դաշտի վրա, պետք է միտված լինի ֆինանսական ռիսկերի կանխարգելման անհրաժեշտ և բավարար նախապայմանների ստեղծմանը: Միաժամանակ, եթե բանկային գործունեության ընթացքում ընդունելի են համարվում կառուցողական և արդարացված ռիսկային գործարքները, ապա այս դեպքում կառավարչական որոշումներում շեշտադրվում են ռիսկերի տեղայնացման, դրանց բացասական հետևանքների նվազեցման, ապահովագրական արտաքին ռեսուրսների և պահուստային ներքին ֆոնդերի հաշվին վնասների փոխհատուցման գործոնները: Այս

առումով, բանկային համակարգի առջև ծառանում են մի շարք հիմնախնդիրներ՝ կապված, մասնավորապես, որոշումների կայացմանն անհրաժեշտ տեղեկատվական դաշտի բարելավման, ռիսկերի կառավարման նպատակով լիարժեք հաշվետվողականության ներկայացման հետ, որոնց լուծման արդյունքում հնարավոր է գնահատել ոլորտում կայացվող որոշումների արդյունավետության մակադակը:

Առևտրային բանկերի կողմից ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գծով որոշումների կայացման գործընթացը պետք է իրականացվի համակարգված կերպով, ըստ հստակ մշակված կառուցակարգի՝ հիմնված արձանագրված ցուցանիշների և դրանցից շեղումների վերլուծությունների հենքի վրա: Այս առումով, արդիական է ֆինանսական ռիսկերի կառավարման հաշվետվողականությունը, որը ներառում է որոշումների կայացման արդյունավետության գնահատումներ՝ ոչ միայն ըստ առանձին տեղաբաշխված ակտիվների, այլև ռիսկերի կառավարման առանձնահատուկ ուղղությունների:

Առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման գործընթացի կարգավորման հարցերին անդրադարձել են ինչպես հայազգի, այնպես էլ արտասահմանցի բազմաթիվ հեղինակներ, սակայն նրանց մեկնաբանություններում խորքային վերլուծության չեն ենթարկվել կամ ընդհանրապես շրջանցվել են ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական գործառույթներում տեղեկատվության ապահովման և որոշումների կայացման բարելավման հիմնախնդիրները:

Ներկայացվող ատենախոսությունում փորձ է արվել լրացնելու այդ բացը, շեշտադրելով վերոնշյալ հիմնախնդիրները ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգում, ինչն էլ կանխորոշել է գիտական հետազոտության նպատակը և ատենախոսության առջև դրված խնդիրները:

Հեղափոխության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության նպատակն է կատարել առաջարկություններ առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ոլորտում որոշումների կայացման գործող տեղեկատվական համակարգի բարելավման ուղղությամբ:

Այդ նպատակով առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

- բացահայտել ֆինանսական ռիսկերի ձևավորման առանձնահատկություններն առևտրային բանկերում և, ըստ այդմ, մշակել ռիսկային հավանական վնասների կանխարգելման բարելավված մեթոդաբանություն,
- ներկայացնել ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման գործընթացում կիրառվող համակարգված տեղեկատվական համակարգ՝ հիմնված կառավարչական հաշվառման հաշիվների ու հաշվային թղթակցությունների վրա,
- մշակել ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների ներբանկային հաշվետվողական համակարգ՝ ընդգրկելով ռիսկերի ձևավորման պատասխանատվության կենտրոնների գործունեության արդյունքները,
- հիմնավորել ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական աուդիտի արդյունքների վարկանշավորման համակարգի ստեղծման անհրաժեշտությունը՝ ներառելով ռիսկերի կանխարգելման համապատասխան գնահատումներ:

Հեղափոխության ուսումնասիրության օբյեկտը և առարկան:

Հետազոտության ուսումնասիրության օբյեկտը Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգն է՝ ակտիվների տեղաբաշխմամբ ուղեկցվող ռիսկերի շրջանակով:

Հետազոտության առարկան Հայաստանի Հանրապետության առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման գործընթացն է՝ ռիսկերի կառավարման գործառույթների, ինչպես նաև տեղեկատվական համակարգի կատարելագործման համատեքստում:

Հետազոտության տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը:

Հետազոտության համար տեսական և տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել ռիսկերի գծով որոշումների կայացման, հատկապես՝ առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման, վերլուծության ու կարգավորման վերաբերյալ հայրենական և արտասահմանյան հետազոտողների աշխատությունները, գիտական հրատարակումները, աշխատանքային փաստաթղթերը, մակրոտնտեսական վերլուծությունները, ՀՀ-ում բանկային գործունեության ռիսկերի կարգավորմանն առնչվող օրենսդրությունը և դրանից բխող նորմատիվային ակտերը:

Հետազոտության մեջ կիրառվել են ֆինանսատնտեսական, վիճակագրական, գործոնային և փորձագիտական վերլուծության մեթոդներ, ինչպես նաև ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետությանը վերաբերող ուսումնասիրությունների եղանակներ:

Ապենախոսության հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը:

Հետազոտության գիտական նորույթը ՀՀ առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման որոշումների կայացման համակարգված տեղեկատվական գործընթացի մշակումն է: Մասնավորապես.

- բացահայտվել են ֆինանսական ռիսկերի ձևավորման առանձնահատկություններն առևտրային բանկերում և, ըստ այդմ, մշակվել է ռիսկային հավանական վնասների կանխարգելման հաշվեկշռված մոտեցում՝ հիմնված կառավարչական աուդիտի բալային գնահատումների վրա,
- առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի առանձնահատկությունների վերլուծության հիման վրա մշակվել է որոշումների կայացման տեղեկատվական ապահովվածության համակարգ՝ միտված բանկային ներքին հաշվետվողականության բարելավմանը և վերահսկողության աստիճանի բարձրացմանը,
- մշակվել է ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման կառուցակարգ (մեխանիզմ)՝ ուղղված ինչպես որոշումների կայացման գործառույթների թույլ օղակների

բացահայտմանն ու ռիսկերի կանխարգելման աուդիտի գործառույթների բարելավմանը, այնպես էլ, ըստ պատասխանատվության կենտրոնների, տեղեկատվության արձանագրմանը,

- Ֆինանսական ռիսկերի գծով մշակվել է կառավարչական աուդիտի արդյունքների վարկանշավորման մոտեցում՝ ներառելով ռիսկերի կանխարգելման գնահատումներ ըստ առանձին տեղաբաշխված ակտիվների և բանկային ներքին վերահսկողության առանձնահատուկ ուղղությունների:

Հետազոտության արդյունքների գիտագործնական և կիրառական նշանակությունը: Ատենախոսությունը ներկայացնում է առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի գծով կայացվող որոշումների բնագավառի տեսական և գործնական ուսումնասիրությունների հիման վրա մշակված համալիր հետազոտություն, որը ներառում է որոշակի հիմնարար առաջարկություններ՝ ուղղված ՀՀ առևտրային բանկերում ձևավորվող ռիսկերի կառավարչական արդյունավետ որոշումների կայացման ուղիների բացահայտմանը:

Հետազոտության արդյունքները, կատարված առաջարկությունները, մշակված մոտեցումները և մեթոդները կարող են գործնական կիրառություն գտնել ՀՀ բանկային համակարգում՝ նպաստելով բանկային ռիսկերի կառավարման ոլորտում բազելյան սկզբունքներով որոշումների կայացմանը, ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման մեթոդաբանության բարելավմանը, ինչպես նաև բանկային ռիսկերի կառավարման տեղեկատվական ապահովման կատարելագործմանը:

Հետազոտության փորձարկումը և հրապարակումները: Հետազոտության հիմնադրույթներն ու գիտական արդյունքները քննարկվել են ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտում, միջբուհական հանրապետական գիտաժողովներում («Տնտեսության զարգացման հիմնախնդիրները ՀՀ անկախության 25-ամյակի շեմին» (Երևան, 2016 թ.), «Հաշվային տեղեկատվական համակարգի բարելավման

հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, ՀՈՒՄԿ հիմնադրամ» (Երևան, 2016թ.)): Ատենախոսության թեմայի շրջանակներում ստացված արդյունքները հրապարակվել են 6 (վեց) գիտական հոդվածներում (ներկայացված են օգտագործված գրականության ցանկում):

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է առաջաբանից, երեք գլխից, եզրակացություններից, առաջարկություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Շարադրված է 120 էջում՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը:

**ԳԼՈՒԽ 1. ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՀԻՄՔԵՐԸ ՀՀ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐԻ
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

**1.1. Ֆինանսական ռիսկերի էությունը և ձևավորման
առանձնահատկությունները բանկային համակարգում**

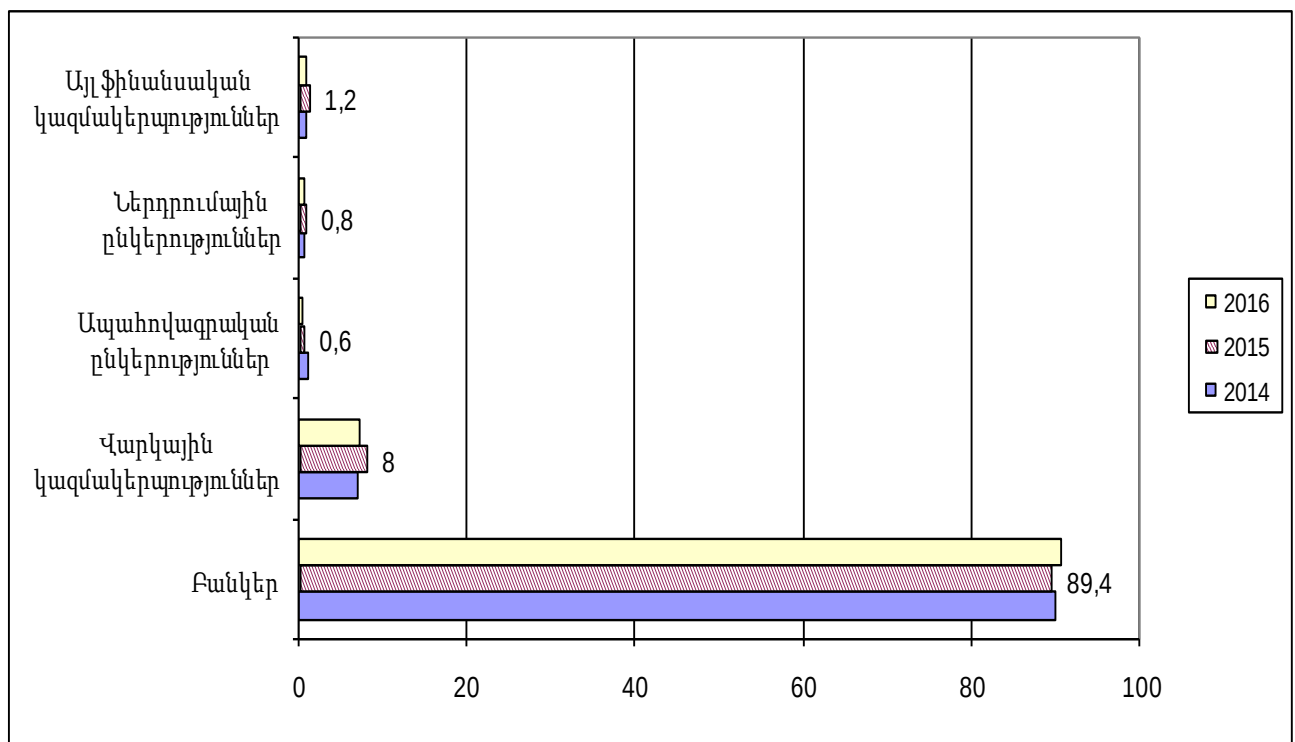
Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգը բնութագրվում է կայունությամբ և արտաքին ֆինանսական ցնցումներին դիմակայելու ունակությամբ: Դրա վառ ապացույցը համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի տարիներին (2008-2010 թթ.) արձանագրված իրողությունն է. այն դեպքում, երբ արևմտյան երկրների ֆինանսական շուկաներն այդ ընթացքում լուրջ վնասներ կրեցին, ՀՀ բանկային համակարգը մնաց գրեթե «անխոցելի»՝ հնարավորինս դիմակայելով ճգնաժամի ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ փուլերին:

Այնուամենայնիվ, հատկապես բանկային համակարգը, ելնելով իր գործունեության առանձնահատկություններից, չի կարող զգայուն չլինել և՛ արտաքին, և՛ ներքին ֆինանսական սպառնալիքների նկատմամբ:

ՀՀ գործընկեր երկրներում տնտեսական աճի դանդաղ տեմպերն առաջացնում են արտաքին ռիսկային ազդակներ, որոնք խոչընդոտում են հայրենական բանկային համակարգի բնականոն գործունեությունը: Դրան զուգահեռ, տեղական արտադրողները դժվարությունների առջև են կանգնում սպառման արտաքին շուկաներում, ինչի հետևանքով կրում են վնասներ՝ նվազեցնելով իրենց վարկունակության աստիճանը և լրացուցիչ ռիսկեր առաջացնելով ՀՀ վարկային շուկայում: Արտաքին տրանսֆերտների կրճատումն էլ իր հերթին բացասաբար է ազդում տնային տնտեսությունների վարկունակության և ներքին սպառման ծավալների, հետևաբար՝ բանկային համակարգի կայունության պահպանման վրա:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ՀՀ ֆինանսական շուկայի

ակտիվների շուրջ 89%-ը բաժին է ընկնում բանկային համակարգին (գծապատկեր 1.1): Այս առումով, ֆինանսական ռիսկայնությունը գնահատելիս առավել կարևորվում են հենց բանկային համակարգի ռիսկերի ուսումնասիրումն ու դրանց կանխարգելման գծով որոշումների կայացումը: Հարկ է նշել, որ ՀՀ ֆինանսական շուկայում ապահովագրական և արժեթղթերի շուկաների մասնակիցների մասնաբաժինները դեռևս շարունակում են մնալ բավական փոքր, և երկրի ֆինանսական համակարգի կայունության ապահովման գործում վերջիններիս ազդեցությունն այնքան էլ վճռորոշ չէ:

Գծապատկեր 1.1. Ֆինանսական ակտիվների տեղաբաշխումն ըստ ՀՀ-ում գործող ֆինանսական հաստատությունների¹

Յուրաքանչյուր երկրի բանկային համակարգի հուսալիությունը գնահատելիս կարևորվում են հիմնական հաշվեկշռային ցուցանիշներն ու դրանց հաշվարկումն ըստ տարիների (աղյուսակ 1.1):

¹ Կազմված է ըստ 1-ին հավելվածի տվյալների:

ՀՀ բանկային համակարգի հիմնական հաշվեկշռային ցուցանիշները 2013-2015 թթ. (հազ. դրամ) ^{2*}

Տարիներ	Ընդհանուր ակտիվներ	Ընդհանուր պարտավորություններ	Հաշվեկշռային ընդհանուր կապիտալ	Ընթացիկ ժամանակաշրջանի չբաշխված շահույթ (վնաս)	Նախորդ ժամանակաշրջանի չբաշխված շահույթ (վնաս)
31.12.2013	2 943 734 392	2 487 701 871	456 032 521	37 928 881	98 209 091
31.01.2014	2 835 943 841	2 382 186 526	453 757 315	(271 439)	134 785 945
31.08.2014	2 912 623 646	2 435 050 090	477 573 556	22 068 430	113 728 371
30.09.2014	2 959 107 371	2 477 560 873	481 546 499	25 133 865	112 492 187
31.10.2014	2 975 890 881	2 493 611 933	482 278 948	24 476 108	112 500 164
30.11.2014	3 132 671 123	2 655 892 408	476 778 716	20 997 465	108 404 379
31.12.2014	3 410 922 738	2 941 802 920	469 119 818	21 195 062	108 335 132
31.01.2015	3 362 310 103	2 885 637 428	476 672 675	(2 441 591)	129 043 159
28.02.2015	3 323 659 580	2 850 248 251	473 411 328	(2 428 959)	129 178 071
30.09.2015	3 305 924 251	2 829 091 112	476 833 139	(11 912 752)	126 045 791
31.10.2015	3 263 763 526	2 789 665 155	474 098 371	(31 851 612)	125 908 574
30.11.2015	3 322 366 934	2 844 913 342	477 453 592	(30 060 361)	125 920 123

² // <https://www.cba.am/am/sitepages/default.aspx>, // ՀՀ բանկային համակարգի հիմնական հաշվեկշռային ցուցանիշները:

Աղյուսակ 1.2-ի տվյալները փաստում են, որ թեպետ ՀՀ առևտրային բանկերը վերջին տարիներին պահպանում են իրենց գործունեության ֆինանսատնտեսական նորմատիվները, սակայն, միաժամանակ, արձանագրում են շահութաբերության անկման միտում՝ ինչպես ըստ տնօրինած ակտիվների, այնպես էլ՝ ըստ կապիտալի: Նման պայմաններում ֆինանսական կայունության ապահովման գործընթացում առաջանում են որոշակի ռիսկեր, որոնց կանխարգելման նպատակով պահանջվում է զսպման իրատեսական որոշումների կայացում:

Աղյուսակ 1.2

Բանկային համակարգի ֆինանսական կայունության հիմնական ցուցանիշները 2013-2016 թթ.³ (%)

Ցուցանիշներ	2013	2014	2015	2016
Նորմատիվային ընդհանուր կապիտալ/ռիսկով կշռված ակտիվներ	15,2	14,5	16,2	16,4
Նորմատիվային հիմնական կապիտալ (Tier 1)/ռիսկով կշռված ակտիվներ	12,6	12,7	14,0	14,4
Չաշխատող վարկեր/ընդհանուր վարկեր	6,3	7,0	7,8	8,2
Շահութաբերություն՝ ըստ ակտիվների	1,1	1,0	-0,5	-0,2
Շահութաբերություն՝ ըստ կապիտալի	6,9	6,4	-3,5	-1,2
Իրացվելի ակտիվներ/ընդհանուր ակտիվներ	24,2	25,1	28,0	28,7
Իրացվելի ակտիվներ/ցպահանջ պարտավորություններ	124,2	129,4	142,4	151,3

Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ առևտրային բանկերում ֆինանսական կայունության ապահովումը ենթադրում է անարդյունավետ կառավարման հետևանքով առաջացող ռիսկերի ձևավորման աղբյուրների բացահայտման և հավանական կորուստների կանխարգելման համապատասխան քաղաքականության իրականացում:

Հատկանշական է, որ ՀՀ կենտրոնական բանկը, ձևավորելով հաշվետվողական

³ <https://www.cba.am/am/SitePages/statfinorg.aspx>, // ՀՀ բանկային համակարգի կապիտալի համարժեքության և իրացվելիության նորմատիվները:

համակարգ, արդեն որպես ավանդույթ, ֆինանսական կայունության վերաբերյալ վերլուծությունների արդյունքները հրապարակում է համապատասխան հաշվետվություններում՝ տարեկան կտրվածքով: Դիտարկվող ժամանակաշրջանի ուսումնասիրություններից պարզ է դառնում, որ տրանսֆերտների կրճատման հետևանքով ՀՀ բանկային համակարգի վարկային ռիսկն աճել է, իսկ շահութաբերությունը՝ նվազել: Այսպես՝ 2015 թ. ընթացքում տնտեսության և ֆինանսական կայունության վրա ազդող հիմնական արտաքին ռիսկերը ոչ միայն պահպանվել են, այլև նկատվել է վերջիններիս ազդեցության աճ: Մասնավորապես՝ միջազգային շուկաներում գունավոր մետաղների գների, Հայաստանի կողմից արտահանվող հիմնական ապրանքատեսակների նկատմամբ պահանջարկի, ինչպես նաև ՀՀ փոխանցվող մասնավոր տրանսֆերտների նվազումը հանգեցրել են ներքին սպառման կրճատման և տնտեսական աճի դանդաղման: Ձևավորված գործոնները բացասաբար են ազդել տնային տնտեսությունների եկամուտների, ձեռնարկությունների վարկունակության վրա⁴:

Միաժամանակ, պետք է ասել, որ մակրոտնտեսական ռիսկերի շրջանակի ընդլայնման, 2014 թ. տարեվերջին դրամի արժեզրկման, ինչպես նաև նախորդող տարիներին արձանագրված՝ վարկային պորտֆելի արագընթաց աճի պայմաններում ՀՀ առևտրային բանկերում դեռևս պահպանվել է չաշխատող ակտիվների տեսակարար կշռի աճի միտումը, որը, սակայն, տարածաշրջանի մյուս երկրների համեմատ համեմատաբար ցածր մակարդակում է: Կենտրոնական բանկը, այս համատեքստում, շարունակել է բանկային համակարգի առավել հաճախակի ու բազմակողմանի սթրես-թեստավորումը, ինչպես նաև կիրառել է հավանական կարգավորման մի շարք գործիքներ՝ վարկային ռիսկի զսպման նպատակով: Այդուհանդերձ, վատորակ վարկերի աճի և տոկոսային մարժայի նվազման հետևանքով նվազել է նաև բանկերի շահութաբերությունը⁵:

⁴ Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, ՀՀ կենտրոնական բանկ, 2015, էջ 7:

⁵ Նույն տեղում, էջ 21:

Աղյուսակ 1.3

Կենտրոնացվածության Հերֆինդալ-Հիրշմանի գործակիցները ՀՀ բանկային համակարգում 2013-2016 թթ.⁶

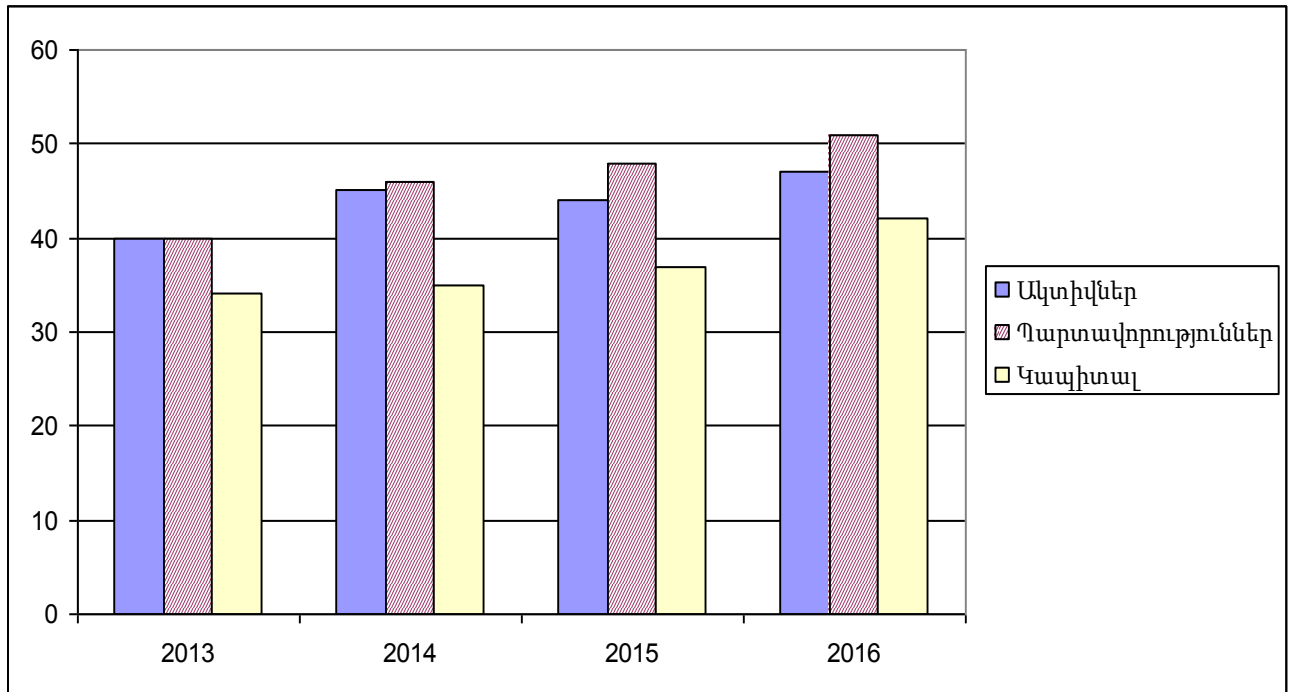
Ցուցանիշ	2013	2014	2015	2016
Ընդհանուր ակտիվներ	0.0699	0.0727	0.0728	0.0787
Ընդհանուր պարտավորություններ	0.0727	0.0751	0.0757	0.0705
Ընդհանուր կապիտալ	0.0613	0.0627	0.0620	0.0637

Վերջին տարիներին ՀՀ առևտրային բանկային համակարգում ռիսկերի ազդեցության կանխարգելման գործոններից է նաև Հերֆինդալ-Հիրշմանի գործակցի կայուն դրսևորումը, որը բնութագրում է բանկերի կենտրոնացվածության աստիճանը 0-1 միջակայքում: Ըստ այդմ՝ 0-ին մոտ արժեքները վկայում են կենտրոնացվածության ցածր աստիճանի մասին: Հերֆինդալ-Հիրշմանի 2015 թվականի ամփոփ ցուցանիշների համաձայն, ըստ համապատասխան գործակիցների (ակտիվներ, պարտավորություններ, ընդհանուր կապիտալ, վարկեր, ավանդներ), արձանագրվել է բանկային համակարգի կենտրոնացվածության ցածր մակարդակ, ինչը նվազեցնում է ֆինանսական կայունության վրա կենտրոնացվածության ռիսկի ազդեցության հավանականությունը (աղյուսակ 1.3):

Այդուհանդերձ, վերջին տարիներին ՀՀ բանկային համակարգում նկատվում է կենտրոնացվածության աճի միտում: Այդ մասին է վկայում ՀՀ-ում գործող 17 առևտրային բանկերից չորս խոշորագույնների ակտիվների, պարտավորությունների և կապիտալի գործակիցների տեսակարար կշիռների դինամիկան (գծապատկեր 1.2), որի հետագա պահպանման պարագայում ֆինանսական ռիսկերի ազդեցության հավանականությունը կմեծանա: Ընդ որում, մասնագիտական գրականությունում կարծիք է հայտնվում, որ բանկային կենտրոնացվածության մակարդակը դեռևս կշարունակի աճել՝ ելնելով Բազել

⁶ Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, ՀՀ կենտրոնական բանկ, 2015, էջ 33:

3-ի պահանջներով կապիտալի որակական կառուցվածքի վերանայումներից, ինչպես նաև ՀՀ բանկային շուկայում խոշոր գործարքների և վարկավորման սահմանափակումների պահանջներից, և արդյունքում բանկերի խոշորացումը ՀՀ-ում կդառնա անխուսափելի⁷:

Գծապատկեր 1. 2. Խոշորագույն առևտրային բանկերի ակտիվների, պարտավորությունների և կապիտալի գործոնների տեսակարար կշիռները բանկային համակարգում (%)⁸

Սակայն, հարկ է նշել, որ խստացնելով բանկային կառույցների կողմից միջոցների տեղաբաշխումը և, որպես հետևանք, սահմանափակելով վարկավորումը, տնտեսական աճի առումով կարող են առաջանալ անբարենպաստ պայմաններ: Ուստի, ելնելով այս մտայնությունից, բանկային մենեջմենթի ներկայացուցիչները պնդում են, որ ՀՀ-ում Բազել 3-ի սկզբունքների քայլ առ քայլ կիրառումը կհանգեցնի առևտրային բանկերի կառավարման որակապես նոր մակարդակի՝ արմատապես բարեփոխելով նաև ռիսկերի կառավարման գործընթացը⁹:

⁷ <http://www.Banks.am/am/news/newsfeed/7450>, էլեկտրոնային ամսագիր, 24-ը հոկտեմբերի, 2012:

⁸ Կազմված է ըստ 1-ին հավելվածի տվյալների:

⁹ <http://www.Armbanks.am/hy/2013/01/31/47237>

Այսպիսով, ըստ ՀՀ բանկային համակարգի ներկա ֆինանսական միջավայրի վերլուծության, կարելի է կատարել մի շարք եզրակացություններ:

Առաջին. ՀՀ կենտրոնական բանկը բանկային համակարգի ֆինանսական կայունության մակարդակը գնահատում է բավարար, ինչպես նաև ռիսկայնության առումով՝ վերահսկելի, քանի որ բանկերը գործում են սահմանված ֆինանսատնտեսական նորմատիվների շրջանակում:

Երկրորդ. ՀՀ բանկային համակարգը, լինելով նվազ ռիսկային, գրավիչ է նաև օտարերկրյա ներդրողների համար, որոնց ներկայությունը ոչ միայն վերջին տարիներին, այլև համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ժամանակաշրջանում ավելացել է հայրենական կանոնադրական կապիտալում:

Երրորդ. ՀՀ գործընկեր՝ ԵՏՄ և ԵՄ մի շարք պետություններում տնտեսական աճի դանդաղ տեմպերը ռիսկային լրացուցիչ սպառնալիքներ են ստեղծում առևտրային բանկերի համար՝ նվազեցնելով ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց վարկունակությունը, ինչպես նաև ձևավորելով արտարժույթային արտաքին ճնշումներ:

Չորրորդ. ՀՀ ֆինանսական շուկայում նկատվում են ռիսկերի ձևավորման կենտրոնացվածության միտումներ, քանի որ այստեղ առևտրային բանկերի ակտիվները գերիշխող դիրք են գրավում ապահովագրական, ներդրումային, վարկային կազմակերպությունների նկատմամբ:

1.2. Որոշումների կայացման ուղղությունները բանկային ռիսկերի կառավարման ոլորտում

Տնտեսավարման համակարգում ռիսկերի դիտարկմանը և վերլուծությանը առաջին անգամ անդրադարձ է կատարվել 19-րդ դարում՝ արևմտյան երկրներում ապահովագրական գործարքները կառավարելիս: Տնտեսագիտության բնագավառում 20-րդ դարի կեսերին ռիսկերի կառավարումը ձևավորվեց որպես առանձին հետազոտական ուղղություն՝ պայմանավորված ֆինանսական ինստիտուտների զարգացման, նորաստեղծական (ինովացիոն) տեխնոլոգիաների, նորամուծական գաղափարների լայնածավալ ներդրման գործընթացներով, որոնք համարձակ մարտահրավերներ էին և միտված էին լուրջ ձեռքբերումների արձանագրմանը տնտեսական համակարգում, սակայն, միաժամանակ, պարունակում էին անորոշություններ և բացարձակորեն երաշխավորված չէին սպասելիքների առումով: Բնականաբար, նման պայմաններում անխուսափելի դարձավ ռիսկային ոլորտներում արդյունավետ կառավարչական որոշումների կայացումը, որպեսզի հնարավորինս կանխարգելվեն հավանական բացասական տնտեսական հետևանքները և արդարացվեն տնտեսական օգուտների ձեռքբերման սպասելիքները¹⁰:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ բանկային համակարգում ձևավորվող ռիսկերին, ապա, պետք է նշել, որ դրանք մշտադիտարկվում և արտացոլվում են համապատասխան հաշվետվություններում: Այսպես՝ 2015 թվականին, երբ մեր հանրապետության բանկային համակարգի առջև ծառացան արտաքին տնտեսական միջավայրից փոխանցված մի շարք ռիսկերի հաղթահարման մարտահրավերներ, դրանք հնարավորինս բարեհաջող կերպով լուծվեցին ՀՀ կենտրոնական բանկի և ՀՀ Կառավարության ռիսկերի զսպման փոխհամաձայնեցված գործողությունների արդյունքում: Համաշխարհային տնտեսական վերջին անբարենպաստ զարգացումներն

¹⁰ Ковалев П. Сущность, атрибутивные качества и функции категории «риск» //, <http://www.mbka.ru/price/kovalev5.doc>

էլ ավելի կարևորեցին ֆինանսական կայունության հաստատման անհրաժեշտությունն ամբողջ աշխարհում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ վերջին 7 տարվա ընթացքում բանկերի կողմից տրամադրվող վարկերի ծավալն աճել է ավելի քան 5 անգամ՝ տարեկան միջինը 26%-ով, իսկ վարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը՝ 3.5 անգամ՝ կազմելով 48%: Բնականաբար, նման պայմաններում բանկային համակարգի ռիսկերի աճի միտումը պահպանվում է: Սակայն, 2015 թ. ՀՀ տնտեսությանը տրամադրած վարկային միջոցները 2014 թ. դրությամբ նվազել են 0.5%-ով: Նման իրավիճակի առաջացման պատճառներից են ինչպես 2014 թ. տարեվերջին արտարժութային ճնշումների հետևանքով փոխառու միջոցների տրամադրման պայմանների և բանկային ընթացակարգերի խստացումները, այնպես էլ հենց տնտեսության կողմից վարկային միջոցների պահանջարկի կրճատումը: Դիտարկումները ցույց են տալիս է, որ հատկապես նվազել է արդյունաբերությանն ու առևտրին տրամադրվող վարկերի ծավալը: Միաժամանակ, դա աճել է գյուղատնտեսության, հանրային սննդի և տրանսպորտի ոլորտներում՝ համապատասխանաբար 16,7%, 9,7,% և 6.4%¹¹:

Ակնհայտ է, որ վարկավորման գործընթացի ակտիվության մեծացմանը զուգընթաց, աճում է նաև բանկային համակարգի «չաշխատող վարկերի» տեսակարար կշիռը, որը ներկայումս շուրջ 8.5% է¹²: Այսպես՝ ՀՀ առևտրային բանկերում 2015 թ. առաջին կիսամյակում նախորդ ժամանակաշրջանի համեմատ վատթարացել են վարկային ռիսկի սթրես-թեստերի արդյունքները: Ընդ որում, որոշ բանկերում դիտարկվող սթրես-թեստերում արձանագրվել են ընդհանուր կապիտալի համարժեքության նորմատիվային պահանջների խախտման դեպքեր: Այդուհանդերձ, վարկային ռիսկերի հավանական վնասների փաստացի ձևավորման դեպքում բանկային համակարգի կապիտալի համարժեքությունը, ընդհանուր առմամբ, դեռևս գերազանցում է պահանջվող նվազագույն 12% սահմանաչափը, և առևտրային բանկերի անվճա-

¹¹ Ֆինանսական կայունության տարեկան հաշվետվություն, ՀՀ կենտրոնական բանկ, 2015, էջ 34-35:

¹² Նույն տեղում:

րունակության խնդիրների ձևավորման հավանականությունը ներկայումս գնահատվում է ցածր (աղյուսակ 1.4)¹³:

Աղյուսակ 1.4

Վարկային ռիսկի գնահատման սթրես-սցենարներ¹⁴

30.06.2016 թ.	Դիտարկվող սթրես-սցենարներ		
	Միաժամանակ հսկվող, ոչ ստանդարտ և կասկածելի վարկերի 25%-ի դասակարգումը որպես անհուսալի դասի վարկ	Կասկածելի վարկերի 75%-ի դասակարգումը որպես անհուսալի դասի վարկ	Ստանդարտ դասի վարկերի 30%-ի դասակարգումը որպես հսկվող վարկ
Բանկային համակարգի վնասի մեծությունը	34,7 մլրդ դրամ կամ համակարգի նորմատիվային կապիտալի 7.6%-ը	12.9 մլրդ դրամ կամ համակարգի նորմատիվային կապիտալի 2.8%-ը	57.6 մլրդ դրամ կամ համակարգի նորմատիվային կապիտալի 12.6%-ը
Բանկային կապիտալի ընդհանուր համարժեքությունը սթրես-սցենարի պարագայում	14.4%	15.1%	13.8%

Տնտեսագիտության բնագավառում ռիսկը տարբեր կերպ է բնութագրվում: Այսպես՝ այն դիտարկվում է որպես անորոշության հաղթահարման գործընթաց, երբ հնարավոր է քանակապես և որակապես գնահատել նախատեսվող տնտեսական արդյունքները, հնարավոր ծախսողումներն ու նպատակադրումներից շեղումները¹⁵: Ռիսկը բնորոշելիս առանցքային է համարվում նաև ռեսուրսների կորստի

¹³ Ֆինանսական կայունության տարեկան հաշվետվություն, ՀՀ կենտրոնական բանկ, 2015, էջ 34-35:

¹⁴ ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական կայք, // cba.am/am/SitePages/finstabilityreports.aspx //,
 Ֆինանսական կայունության տարեկան հաշվետվություն, ՀՀ կենտրոնական բանկ, 2015, էջ 35:

¹⁵ Шапкин А. С., Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: учебник /А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. М.: Дашков и К°, 2007, с. 33.

հավանականության առկայությունը, երբ տնտեսական գործունեության ընթացքում հնարավոր չի լինում լիարժեքորեն հավաքագրել նախատեսվող եկամուտները կամ իրականացնել նախատեսվածից ավելի ծախսեր¹⁶: Այս առումով, կարծիք է հայտնվում նաև, որ տնտեսավարման գործընթացին առնչվող ռիսկը չնախատեսված վնասների առաջացման և նախանշված օգուտների լիարժեք չձևավորման հավանականությունն է¹⁷:

Տնտեսագետ տեսաբանների մեծամասնությունը ռիսկը բնութագրում է որպես անցանկալի և բացասական երևույթ, որից անհրաժեշտ է խուսափել կամ, առնվազն, այն նվազագույնի հասցնել¹⁸: Մեր կարծիքով՝ ռիսկի նման բնորոշումն ինչ-որ առումով հակասում է ձեռներեցության ակտիվության և մրցունակության դիրքերի ամրապնդման սկզբունքներին: Նախ՝ տնտեսական մրցունակության ամրապնդման նպատակով ձեռներեցական գործունեությունը միշտ էլ պահանջում է նորարարական և ներդրումային ռիսկեր, որոնք, նպատակային արդյունքներին հասնելու հավանականությունը բարձրացնելու առումով, ուղեկցվում են պլանավորման, կազմակերպման, մշտադիտարկման, վերլուծության պարբերական գործընթացներով¹⁹: Բայց և այնպես, առանց ռիսկայնության դիմելու՝ ձեռներեցական գործունեությունը դժվարանում է, մասնավորապես՝ տնտեսական մրցակցությանը դիմակայելիս:

Այս համատեքստում չի կարելի պնդել, թե ռիսկն առնչվում է միայն կորուստների և վնասների ձևավորմանը, քանի որ այն կարելի է կապել նաև լրացուցիչ օգուտներ ստանալու ակնկալիքների հետ: Ուստի կարող ենք ասել, որ բացի բացասական հետևանքներից, ռիսկային գործարքները պարունակում են նաև հավելյալ օգուտների հավանականություն: Հենց այդ պատճառով էլ տնտեսավարող սուբյեկտները ռիսկի դիմելիս նման քայլը հիմնավորում են հավելյալ օգուտների ստացման ակնկալիքով: Ընդ

¹⁶ Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе : учеб. пособие /А. М. Дубров, Б. А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталева, Т. П. Барановская; под ред. Б. А. Лагоши, 2-е изд., М.: Финансы и статистика, 2003, с. 12.

¹⁷ Нерсисян Т. Я., Предпринимательство: словарь-справочник. М.: Анкил, 2007, с. 566.

¹⁸ Пименов Н.А., Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности, М. ЮРАЙТ, 2014, с. 24.

¹⁹ Գրիգորյան Լ., Նորարարական ներդրումային ռիսկի առանձնահատկությունները ՀՀ արդյունաբերությունում, «Բանբեր ՀՊՏՀ», 2014, #3, էջ 93:

որում, անորոշության պայմաններում որքան մեծանում է հավելյալ շահույթի ստացման ձգտումը, այնքան բարձրանում է տնտեսավարման ռիսկայնության աստիճանը²⁰:

Կառավարչական որոշումներ կայացնելիս, ընդհանուր առմամբ, պետք է հաշվի առնել ռիսկային գործարքներին բնորոշ հետևյալ հատկանիշները.

- նպատակադրումներից շեղումների հավանականություն, որը որոշ չափով առնչվում է նաև գործարարության հետագա ընթացքի անորոշության հետ,
- սպասումների իրականացման թերացում, երբ նախանշված արդյունքների հասանելիությունը չի երաշխավորվում ամբողջությամբ և լիարժեքորեն,
- գործարարությանը վերաբերող տնտեսական, բարոյական, սոցիալական անկանխատեսելի կորուստների ձևավորման հավանականություն:

Գրականության մեջ առկա է նաև այն տեսակետը, որ գործարարության տարաբնույթ ռիսկերը պետք է ճանաչվեն և գնահատվեն ոչ թե առանձնացված, այլ փոխկապակցված կերպով, քանի որ, որպես կանոն, գործարարությունն ուղեկցվում է ռիսկային գործոնների համախմբով, որի որոշ տարրեր ռիսկայնության առավել բարձր աստիճան ունեն, քան մյուսները: Նման իրավիճակներում, բնականաբար, ռիսկային մեկ գործոնի փոփոխությունը կարող է էականորեն ազդել մյուս բոլոր բնորոշ գործոնների վրա, հետևաբար՝ գործարարության ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման նպատակահարմարությունն առաջարկվում է դիտարկել գործոնային վերլուծության համատեքստում²¹:

Որոշումների կայացման տեսանկյունից, կարևորվում է նաև գործարարության ռիսկի վերլուծությունն ըստ երկու առանձնահատկության՝ պատահականության և վիճակագրական օրինաչափության կայացման²²: Այսպես՝ ռիսկային պատահական հետևանքները, որպես կանոն, եզակի են և կրկնման հավանականություն չունեն,

²⁰ Божко В. П., Балычев С.Ю., Батьковский А. М. и др., Управление финансовой устойчивостью предприятий // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО, 2013, №4, с. 36-41.

²¹ Меньшиков И. С., Рыночные риски: модели и методы / И. С. Меньшиков, Д. А. Шелагин. СПб.: Питер, 2009, с. 91.

²² Найт Ф., Понятие риска и неопределенности. Альманах: теория и история экономических и социальных институтов и систем, М.: 1994, вып.5, с. 23-24.

մինչդեռ այն գործարքները, որոնք կրկնվում են, պարբերաբար ենթարկվում են էմպիրիկ հետազոտությունների և ողջամտության սահմաններում դառնում են չափելի ու կանխատեսելի: Սակայն, մասնագիտական գրականության մեջ կարծիք է հայտնվում, որ գործնականում կառավարչական որոշումներ կայացնելիս անորոշության պարագայում դժվար է որոշել այն սահմանները, որոնք հնարավոր կդարձնեին պատահական և հավանական ռիսկային գործարքների հստակ տարանջատումը²³:

Կառավարչական որոշումների կայացման տեսանկյունից, տնտեսավարման ռիսկերը բաժանվում են 2 խմբի՝ ըստ կառուցողական և ոչ կառուցողական լինելու սկզբունքների²⁴: Առաջին խմբում ընդգրկված են այն ռիսկերը, որոնք հանդես են գալիս որպես գործարարության շահույթի ավելացման կատալիզատորներ, քանի որ տվյալ ռիսկային գործարքները միտված են նորարարությանը, նորամուծական ներդրումներին, տնտեսավարման ակտիվացմանը: Ոչ կառուցողական ռիսկային գործարքների պարագայում ակնկալվող շահույթները կամայական բնույթի են, և այդ առումով, ապակայունացում տեղի ունենալու հավանականությունը շատ ավելի մեծ է:

Ընդ որում, կառուցողական ռիսկերը ոչ միայն որոշակիորեն խթանում են գործարարության ակտիվությունը, այլև էականորեն նպաստում են հնարավոր ձախողումներից խուսափելու նպատակով ձեռնարկատիրության «պաշտպանական» այնպիսի գործիքների կիրառմանը, ինչպիսիք են պահուստաֆոնդերի, բուֆերային գոտիների, ապահովագրական պոլիսների ձևավորումն ու ներդրումը: Այսինքն՝ կարելի է ասել, որ կառուցողական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումները նաև բիզնեսի անվտանգության ու մրցակցային դիմադրողականության բաժրացման գրավականներ են:

Մասնագիտական գրականությունում, որոշումների կայացման տեսանկյունից, տնտեսավարման գործընթացով ուղեկցվող ռիսկերը, ըստ կանխատեսելիության աստիճանի, խմբավորվում են հետևյալ գոտիներում՝ ոչ ռիսկային, թույլատրելի ռիսկային,

23 Панягина А.Е., Подходы к пониманию и классификации рисков // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы, 2012, №6, с. 6-16.

24 Внукова Н.Н., Московцев В.В., Экономические риски в управленческих решениях, Липецк, 1998, с. 8 (108).

կրիտիկական ռիսկային, աղետալի ռիսկային²⁵: Ռիսկային գոտիների նկատմամբ նման համակարգված մոտեցման ցուցաբերումը կառավարչական որոշումների արդյունավետության բարձրացման նպատակ է հետապնդում: Բնականաբար, որքան անկանխատեսելի են ռիսկային գործարքները, այնքան մեծ է կորուստների և բացասական հետևանքների ձևավորման հավանականությունը, ինչ էլ ենթադրում է կառավարչական որոշումների վերանայում:

Ելնելով վերոնշյալ հանգամանքից՝ մասնագիտական գրականությունում, ըստ արդարացված և չարդարացված ռիսկային գործարքների, տարբերակվում է նաև դրանց վերաբերյալ կայացվող և իրականացվող կառավարչական որոշումների բնույթը²⁶: Առաջին դեպքում, երբ ռիսկը հնարավորինս կառավարելի է, կառավարչական որոշումներն առավելապես կանխարգելիչ բնույթի են, քանի որ ռիսկից բխող բացասական հետևանքները որոշակիորեն հնարավոր է կանխատեսել, չափել ու գնահատել: Կառավարելիության տեսանկյունից, չարդարացված ռիսկային գործարքները, բացասական հետևանքների ձևավորման չափերի և ժամանակի առումներով, անորոշության մեծ աստիճան ունեն, ուստի դրանց գծով կառավարչական որոշումները հիմնականում իրագործվում են ոչ թե կանխարգելման կամ հավանական վնասների կրճատման, այլ, պարզապես, որոշակի բացահայտումներ կատարելու նպատակով: Այս պարագայում, սակայն, տնտեսավարման ոլորտում հնարավորինս շրջանցվում են կրիտիկական գոտում հայտնված ոչ կառավարելի ռիսկերը:

Ժամանակակից բանկային համակարգին հատուկ են ռիսկային մի շարք խոշոր խմբեր՝ կապված վարկային ներդրումների, շուկայական միջավայրի կտրուկ փոփոխությունների, բանկային գործունեության անարդյունավետ կառավարման հետ:

Այսպես՝ վարկային ռիսկի պարագայում վարկառուն կամ կոնտրագենտը չի կատարում իր պարտավորությունները՝ համաձայնեցված պայմաններով և ժամկետներում

²⁵ Ембулаев В.Н., Дегтярева О. Г., Системный подход как метод изучения рискованных ситуаций // Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса, 2013, № 1, с. 96-105.

²⁶ Давние В. В., Экономический анализ финансовой устойчивости организации с использованием прогнозных моделей // Современная экономика: проблемы и решения, 2012, №2, с. 33-44.

տոկոսների վճարման, մայր գումարի վերադարձման գծով: Այսինքն՝ եթե վարկառուն բանկից վարկ է վերցնում և չի կարողանում դա մարել անբավարար եկամտի, սեփական բիզնեսում ունեցած կորուստների կամ այլ պատճառներով, ապա բանկի առջև ծառանում է վարկային ռիսկ:

Ինչ վերաբերում է շուկայական ռիսկին, ապա դա բանկային համակարգում կորուստների ձևավորման հավանականություն է պարունակում՝ պայմանավորված տոկոսադրույքների, արտարժույթի փոխարժեքների, կապիտալի արժեքի, ապրանքների գների և այլ ցուցանիշների կտրուկ փոփոխություններով, որոնց արժեքները սահմանվում են շուկայում:

Ներկայումս վարկային ռիսկը շարունակում է դիտարկվել որպես առաջնային՝ ՀՀ բանկային համակարգի ֆինանսական կայունության տեսանկյունից: Առևտրային բանկերի՝ ռիսկով կշռված ակտիվներում վարկային ռիսկի մասնաբաժինը 89.5% է, իսկ 31.12.2014 թ. դրությամբ՝ 89.9%: Այս համատեքստում չափազանց կարևորվում է վարկային ռիսկի պատշաճ կառավարումը: 2015 թ. ՀՀ բանկային համակարգի կողմից տնտեսությանը տրամադրված վարկերը նվազել են 5.0%-ով: Ընդ որում, վարկային պորտֆելում մեծ տեսակարար կշիռ են ունեցել սպառողական, արդյունաբերության և առևտրային վարկերը՝ համապատասխանաբար 20.8%, 19.6% և 17.6%: Վարկային ներդրումների ռիսկայնության առումով, «չաշխատող» վարկերի և դեբիտորական պարտքերի (հսկվող, ոչ ստանդարտ և կասկածելի ռիսկային դաս ունեցող վարկեր և դեբիտորական պարտքեր) տեսակարար կշիռն ընդհանուր վարկերում և դեբիտորական պարտքերում տարեսկզբի համեմատ ավելացել է 2.1 տոկոսային կետով և կազմել 8.5%: Պետք է ընդգծել, որ վարկային պորտֆելի որակի վատթարացումը խթանել են նախորդող տարիներին վարկային պորտֆելի արագատեմպ աճը, իսկ արտարժույթային վարկերի դեպքում՝ 2014 թ. տարեվերջին դրամի արժեզրկման հետևանքով պարտքի բեռի ավելացումը²⁷:

²⁷ [www // cba.am/am/SitePages/finstabilityreports. aspx](http://www.cba.am/am/SitePages/finstabilityreports.aspx), //Ֆինանսական կայունության տարեկան հաշվետվություն, ՀՀ կենտրոնական բանկ, 2015, էջ 35:

Անդրադառնալով գործառնական ռիսկերին՝ պետք է նշել, որ դրանք ձևավորվում են մի շարք պատճառներով, մասնավորապես՝ ծախսողված ներքին գործընթացներ, անարդյունավետ կառավարման համակարգեր, արտաքին իրադարձություններ: Բանկերում դրանք կարող են առաջանալ մարդկային գործոնի կամ տեղեկատվական սխալների պատճառով: Միաժամանակ, ինչպես գործարարության յուրաքանչյուր ոլորտ կամ ապրանքանիշ (բրենդ), բանկը նույնպես ունի վարկանշային ռիսկի խնդիր, որը կարող է ծագել դրա անարդյունավետ գործունեության մասին լուրերի տարածման հետևանքով:

Ինչ վերաբերում է համակարգային ռիսկերին, ապա հարկ է ասել, որ առևտրային բանկերը դրանց սկսեցին առնչվել համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամից հետո (2008-2009 թթ.): Նման ռիսկերը չեն ձևավորվում մեկ բանկի ներսում, այլ վերաբերում են երկրի ողջ ֆինանսական համակարգին ու տնտեսության իրական հատվածին: Այդ երևույթը շղթայական բնույթ է կրում՝ ազդելով մակրոտնտեսական հավասարակշռության վրա:

Կառավարչական որոշումների կայացման տեսանկյունից, բանկային ռիսկերը բաժանվում են չորս խմբի.

- ֆինանսական
- գործառնական
- բիզնեսի
- արտակարգ իրավիճակների:

Ֆինանսական ռիսկերը, իրենց հերթին, ներառում են երկու ենթախումբ.

- զուտ
- սպեկուլյատիվ:

Առաջին՝ զուտ ռիսկերի ենթախմբում ընդգրկված ռիսկերի (վարկային, իրացվելիության, վճարունակության) ոչ արդյունավետ կառավարման դեպքում առևտրային բանկերում կարող են ձևավորվել լուրջ կորուստներ:

Սպեկուլյատիվ ռիսկերը (տոկոսադրույքի, արժույթային և շուկայի), կառավարման տեսանկյունից, առավել ցածր կանխարգելիություն ունեն, սակայն դրանք նույնպես խորքային վերլուծության են ենթարկվում, որի արդյունքում կայացվում են կանխարգելիչ կառավարչական որոշումներ²⁸:

Ձգտելով առավելագույն շահույթի՝ բանկերի ղեկավարները, բնականաբար, միաժամանակ փորձեր են կատարում կորուստների ձևավորման հավանականությունը նվազագույնի հասցնելու ուղղությամբ: Այս երկու նպատակները որոշակիորեն հակազդում են միմյանց, որի արդյունքում բանկային համակարգում ռիսկի և շահութաբերության աստիճանների հավասարակշռման ապահովումը կառավարչական որոշումների կայացման հիմնախնդիր է դառնում: Բոլոր դեպքերում, ռիսկը ենթադրում է անորոշություն, և վերջինիս հետ կապված իրադարձությունները դժվար է կամ գրեթե անհնար է կանխատեսել: Առևտրային բանկերի վարկային պորտֆելը ենթարկվում է բոլոր հիմնական տեսակների ռիսկերի, որոնք ուղեկցվում են ֆինանսական գործունեությամբ, իրացվելիության փոփոխություններով, տոկոսադրույքի տատանումներով, շուկայական միջավայրի փոփոխումներով:

Բանկային համակարգին առնչվող ռիսկերը կառավարվում են յուրաքանչյուր բանկի գործունեությանը համարժեք ներդրված ներքին հսկողական համակարգի միջոցով, և դրա թերի լինելը նվազեցնում է ֆինանսական համակարգի արդյունավետությունը՝ առևտրային բանկերի վրա թողնելով բացասական հետևանքներ: Քանի որ ՀՀ-ում բանկային համակարգի ակտիվների արժեքը ֆինանսական համակարգի ակտիվների 89%-ից ավելին է, ուստի, ֆինանսական կայունության տեսանկյունից, առավել կարևորվում են բանկային համակարգում ֆորս-մաժորային իրավիճակներում

²⁸ Носова Ю.С., Сысоев А.А., Дроздова Т.Г., Финансовые риски предприятия в современных условиях, Научные труды КугТУ, №1, 2015, с. 25-27.

առաջացող հնարավոր ռիսկերի վաղ բացահայտումը, գնահատումը, կառավարումը և հետագա մշտադիտարկումը²⁹:

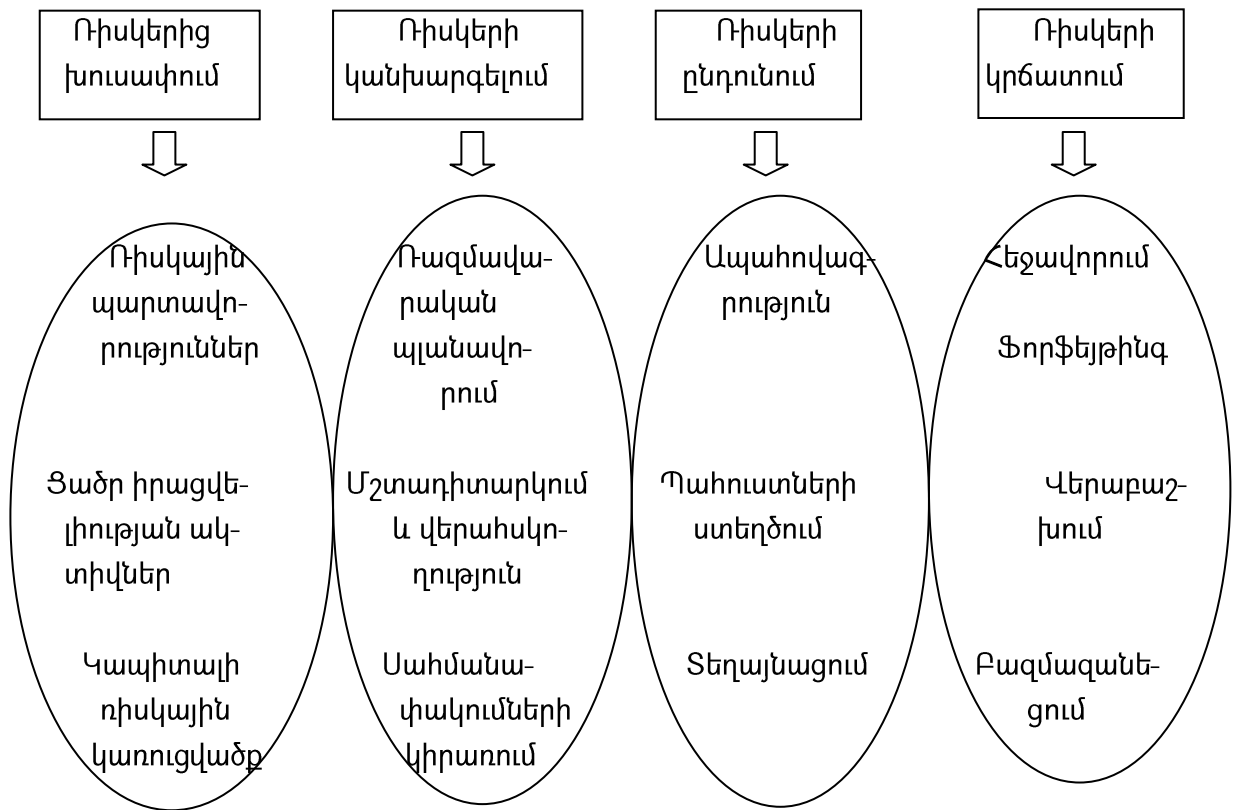
Բանկային համակարգի գործունեությունն առանձնանում է նաև նրանով, որ ոլորտում ձևավորվող ռիսկերը չափազանց փոխկապակցված են, և մեկի ձևավորումը կարող է մյուսների շղթայաբար առաջացման պատճառ դառնալ: Հետևաբար՝ բանկային ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման շրջանակը նույնպես պետք է համակարգային բնույթ կրի՝ ներառելով ինչպես ռիսկերի կանխարգելման կամ ռիսկերից խուսափելու ուղղությունները, այնպես էլ դրանց ընդունման պարագայում հնարավոր վնասների կրճատման ռազմավարությունը:

Վերոնշյալից ելնելով՝ կարող ենք ասել, որ բանկային ոլորտում կառավարչական որոշումներ կայացնելիս հարկ է ճկուն մոտեցում ցուցաբերել ձևավորվող ռիսկերի նկատմամբ՝ տարբեր եղանակներով կանխարգելելով հնարավոր վնասները: Բոլոր դեպքերում, առևտրային բանկերը պետք է խուսափեն ոչ միայն ռիսկային պարտավորությունների ստանձնումից, այլև ցածր իրացվելիությամբ ակտիվների ձևավորումից և, իհարկե, այս ուղղություններում հնարավորինս զգուշավոր լինեն ռիսկային գործարքների գծով որոշումներ կայացնելիս (գծապատկեր 1.3):

Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի դասերից էր նաև այն, որ առավել մեծ ուշադրություն սևեռվեց բանկային կապիտալի որակական կառուցվածքին, ուստի կապիտալի ռիսկային կառուցվածքի հիմնավորումները, որոշումների կայացման տեսանկյունից, նույնպես չեն խրախուսվում: Այնուամենայնիվ, քանի որ բանկային գործունեությունը միշտ էլ ուղեկցվում է վերոնշյալ ռիսկային երևույթների ձևավորմամբ, ապա կանխարգելիչ որոշումները, որոնք ներառում են ռազմավարական պլանավորման գործիքակազմին, մշտադիտարկմանն ու սահմանափակող ֆինանսատնտեսական

²⁹ Յարմալյան Լ.Յու., ԲԱԶԵԼ III ներդնումը Հայաստանի Հանրապետությունում որպես ներքին հսկողության համակարգի կատարելագործման անհրաժեշտ գործընթաց, «Ագրոգիտություն», Եր., 2012, N 11-12 (651-652), էջ 645-655:

ցուցանիշների նորմատիվային դաշտին վերաբերող դրույթներ, անհրաժեշտ և բավարար նախապայմաններ պետք է ստեղծեն ռիսկերի կանխարգելման համար:

Գծապատկեր 1.3. Բանկային ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների շրջանակը³⁰

Եթե բանկային գործունեության ընթացքում ընդունելի են համարվում կառուցողական և արդարացված ռիսկային գործարքները, ապա կառավարչական որոշումները կայացվում են ռիսկերի արդարացման, դրանց բացասական հետևանքների սահմանափակումների, վնասների փոխհատուցման ապահովագրական արտաքին ռեսուրսների և պահուստային ներքին ֆոնդերի ուղղություններով³¹:

³⁰ Գծապատկերը կազմել է ատենախոսը:

³¹ Ահարոնյան Ս.Ա., Առևտրային բանկերի հիմնական ցուցանիշների փոխհարաբերակցություններով ակտիվների և պասիվների գնահատման նորովի մոտեցում, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», N11-12 (161-162), նոյեմբեր-դեկտեմբեր 2013, էջ 58-60:

Եվ, վերջապես, առևտրային բանկերում ռիսկերի կառավարման ավանդական գործիքներ են հեջավորման, վնասների ձևավորման հնարավոր կորուստների բազմազանեցման (դիվերսիֆիկացման), ռիսկերի վերաբաշխման ուղղություններով կայացվող որոշումները:

Հետևաբար՝ բանկային համակարգում ռիսկերի կառավարման շրջանակում կայացվող որոշումները ոչ միայն բազմազան գործիքակազմ են պահանջում, այլև, միաժամանակ, իրականացվում են տարբեր ուղղություններով՝ նպատակ ունենալով հնարավորինս կրճատելու վնասաբերությունը, անհիմն չխոչընդոտելով բանկային գործունեության շահութաբերության և մրցունակության աճը: Այս առումով, ռիսկերի գծով կայացվող որոշումները միշտ պետք է հակակշռվեն բանկային գործունեության արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ կայացվող կառավարչական որոշումներին:

1.3.Ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման առանձնահատկություններն առևտրային բանկերում

Առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի ձևավորման առանձնահատկությունների վերլուծությունը բխում է արդյունավետ կառավարչական որոշումների կայացման անհրաժեշտությունից: Ռիսկերի կառավարման պահանջը բանկային համակարգում միշտ էլ արդիական է համարվել, քանի որ փոխատվական կառույցները, փոխառու միջոցների ներգրավման ու տեղաբաշխման արդյունքում ձգտելով առավելագույն շահույթի, անմիջականորեն առնչվում են ֆինանսական կորուստների ռիսկայնության գործոններին:

Ֆինանսական ռիսկերը բանկային գործունեության անբաժան մասն են և ներկայանում են մի շարք բաղադրիչներով, որոնք օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ բնույթի են, և դրանց հատուկ են կառավարման ցածր, միջին ու բարձր մակարդակները: Այսպես՝

բանկային համակարգում ֆինանսական կորուստների հավանական կրողներ հանդիսացող հարկային ռիսկերը, կառավարելիության առումով, ունեն միջին մակարդակ և հիմնականում ձևավորվում են հետևյալ ուղղություններով՝ կորուստներ հարկային վարչարարության խախտումներից և հարկային բեռի փոփոխումներից (գծապատկեր 1.4): Հարկային տեսչական վերահսկողության ոլորտում ձևավորվող ֆինանսական ռիսկերի հավանականությունը շատ մեծ չէ և հիմնականում պայմանավորված է հարկային հաշվառմանն առնչվող պատահական դիպվածներով և անփութությամբ, որոնց հետևանքով առաջանում են հարկային տույժեր ու տուգանքներ:

Ձևավորման համեմատաբար բարձր հավանականություն ունեն երկարաժամկետ կտրվածքով իրականացվող ներդրումների, լիզինգային գործարքների, վարկերի տրամադրման հարկային բեռի փոփոխումներից ձևավորվող կորուստները, եթե, իհարկե, տեսանելի ապագայում պետության կողմից չեն նախատեսվում հարկային դրույքաչափերի վերանայումներ կամ համապատասխան արտոնությունների տրամադրում: Այսպես՝ «Ավելացված արժեքի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն, բանկերի իրականացրած ֆինանսական վարձակալության տոկոսային եկամուտներն ազատվում են ԱԱՀ-ից³²: Նույնը վերաբերում է նաև ֆակտորինգային գործարքներին, որոնք, ինչպես լիզինգը, երկարաժամկետ բնույթի են և կարող են ժամանակի ընթացքում, հարկային արտոնությունների տրամադրման առումով, պետության կողմից փոփոխման ենթարկվել:

Համակարգային ռիսկի ձևավորման դրդապատճառներն ավելի գլոբալ են, անմիջականորեն չեն առնչվում որոշակի առևտրային բանկի գործունեությանը, սակայն կարող են վերաճել ճգնաժամային իրավիճակի: Օրինակ՝ 2008 թվականին սկսված համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը, որն ի սկզբանե դրսևորվեց ԱՄՆ-ի հիփոթեքային շուկայում, այդուհետ գլոբալ բնույթ կրեց³³: Դա հատկապես ընդգծվեց բանկային համակարգի միջնորդների վերահսկողական համակարգի անարդյունավետ

³² «Ավելացված արժեքի մասին» ՀՀ օրենք, հոդ. 15, կետ 17, Եր., 1997:

³³ Ершов М., Кризис 2008 года: “Момент истины”, „Вопросы экономики”, #12, 2008, с. 76.

գործունեության մեջ, երբ, ըստ գոյություն ունեցող կարգավորող չափորոշիչների, հնարավոր չեղավ կանխարգելել ոլորտի ֆինանսական ռիսկերը: Եվ քանի որ վերջիններս լուրջ ուշադրության չարժանացան վերահսկողության համակարգի կողմից, շղթայական ռեակցիայով փոխկապակցված տարածաշրջանային բանկային համակարգերում ձևավորեցին «ֆինանսական փուչիկներ»:

Ֆինանսական ռիսկերի ձևավորման օբյեկտիվ պատճառներից են նաև մակրոտնտեսական հավասարակշռության խախտումները (գծապատկեր 1.4): Այստեղ հատկապես պետք է շեշտադրել բանկային համակարգի կողմից մակրոտնտեսական միջավայրի ազդակներին, տնտեսության ֆինանսական և իրական հատվածների փոփոխություններին արագ արձագանքման և, դրա հետ կապված, բանկերի զարգացման ռազմավարական ծրագրերի վերանայման կարևորությունը: Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի դասերը վկայում են, որ տնտեսության ակտիվացման պարագայում վարկային էքսպանսիան զսպելու և ռիսկայնությունը մեղմելու նպատակով առևտրային բանկերը պետք է հաշվի առնեն երկրի մակրոտնտեսական ազդակները՝ բարձրացնելով վարկային տոկոսադրույքները, կրճատելով միջոցների տեղաբաշխումը և այդպիսով իսկ ապահովելով իրենց զարգացման հնարավորություններն ու հեռանկարային կայունությունը:

Պետք է փաստել նաև, որ համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ձևավորման մեկնակետին ներդրումային ռեսուրսների տոկոսադրույքների տատանումները, բանկերում իրացվելիության աստիճանի անկումները սերտորեն առնչվում են վարկառու կազմակերպությունների վճարունակության հանգամանքի հետ: Նման պայմաններում, ձգտելով ֆինանսական կայունության, առևտրային բանկերը, որպես կանոն, խստացնում են վարկավորման ու գրավադրման պահանջները՝ կրճատելով ֆինանսական ռեսուրսների տեղաբաշխումը: Այսպիսի մոտեցումը, իր հերթին, ինչ-որ առումով կարծես թե նպաստում է տնտեսական անկման խորացմանը՝ խթանելով ֆինանսատնտեսական ճգնաժամերի ցիկլայնությունը (պարբերաշրջանային բնույթը): Վարկավորման պրոցիկլայնությունը փոխառուների շրջանում ձևավորում է անվճարու-

նակության շղթայական ռեակցիա և բանկային համակարգում հերթական մակրոտնտեսական ցնցումների պատճառ է դառնում³⁴:

Շուկայական ռիսկը, որը պայմանավորված է արտաքին և օբյեկտիվ գործոններով, ֆինանսական կորուստներ է ձևավորում ակտիվների արժեզրկման հետևանքով: Բանկային համակարգում դա առավելապես արտահայտվում է գրավադրման, լիզինգային, հիփոթեքային գործարքներում, երբ վարկունակության երաշխավորման հիմքում առկա ակտիվները ժամանակի ընթացքում շուկայում կտրուկ կերպով արժեզրկվում են: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նման ռիսկերից հավանական վնասները, որպես կանոն, մեղմվում են ֆյուչերսային պայմանագրերում կամ օպցիոններում հեջավորման կամ ապահովագրման համաձայնագրերի ընդգրկմամբ³⁵:

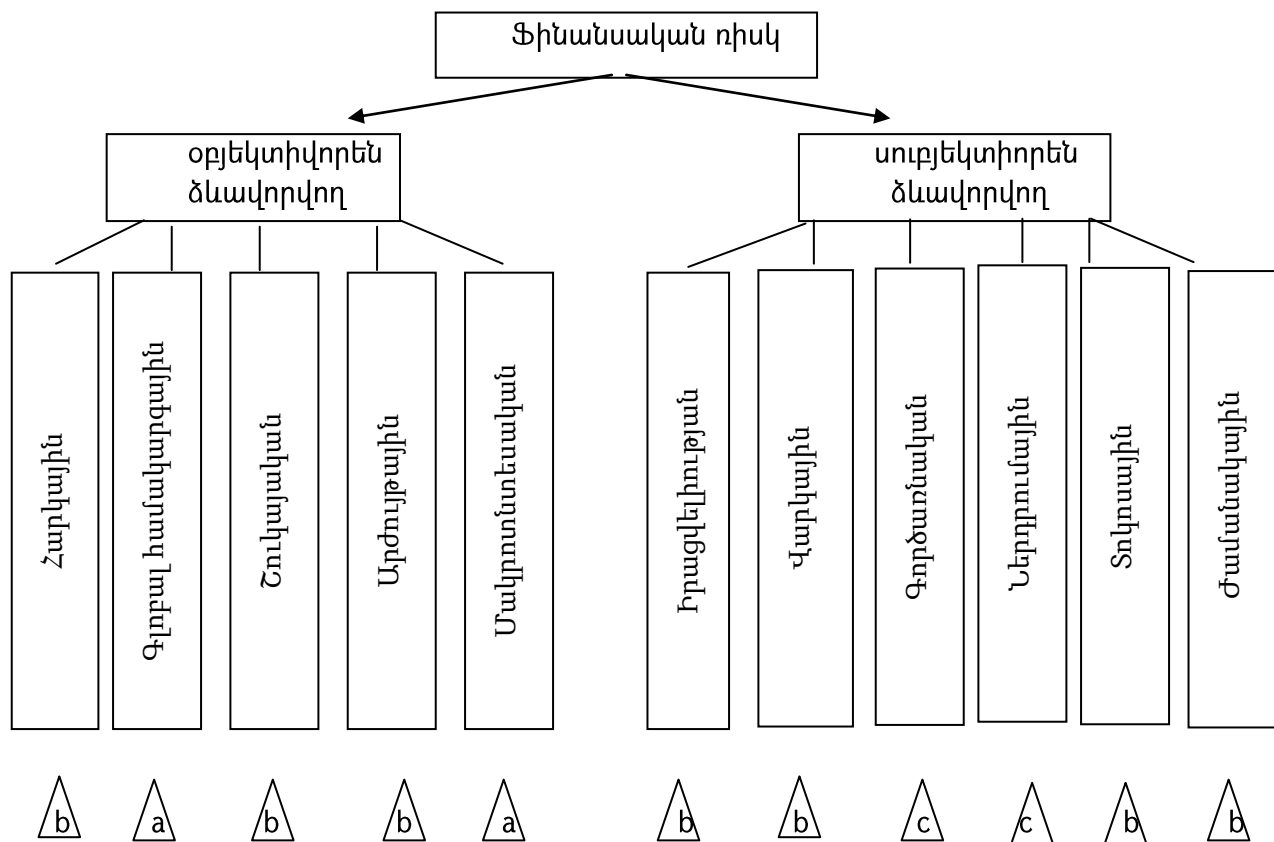
Ինչ վերաբերում է արտարժույթային ռիսկին, ապա դա առևտրային բանկերում էականորեն դրսևորվում է արտասահմանյան արժույթով գործառնությունների իրականացման պարագայում (գծապատկեր 1.4):

Նեղ իմաստով, դա դիտարկվում է որպես փոխարժեքային տատանումներից հավանական կորստի գործոն, իսկ լայն իմաստով, մեկնաբանվում և վերլուծվում են նաև դրանից ակնկալվող անցանկալի հետևանքները՝ փոխկապակցվելով միջազգային վարկերի, արժույթային գործառնությունների, ֆոնդային գործարքների հետ:

Հետևաբար՝ կարելի է ասել, որ առևտրային բանկերում արտարժույթային ռիսկը հանդես է գալիս որպես ֆինանսական ռիսկերի կարևորագույն բաղադրիչ և ռիսկային կառավարման ուսումնասիրման հիմնական առարկա:

³⁴ Красавина Л. Н., Системный подход к проблеме экономического роста без усиления инфляции // Инфляция и экономический рост: теория и практика: Научный альманах фундаментальных и прикладных исследований, М., 2007, с. 70-72.

³⁵ Синки Дж., Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Синки Дж. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007, с. 45-46.

a – կառավարելիության նվազ մակարդակ
 b – կառավարելիության միջին մակարդակ
 c – կառավարելիության բարձր մակարդակ

Գծապատկեր 1.4. Ֆինանսական ռիսկի բաղադրիչների համախումբն առևտրային բանկերում³⁶

Մասնագիտական գրականությունում առկա է այն տեսակետը, որ արտարժույթային ռիսկը կարելի է համարել նաև գնային, քանի որ դա փոխկապված է կա՛մ արտարժույթով ակտիվների ձեռքբերման, կա՛մ բանկային ռեսուրսների ներգրավման հետ³⁷:

³⁶ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով տեսական մոտեցումները:

³⁷ Зайцева Е.В., Контроль рисков платежных систем / Зайцева Е.В. // СПС

Консультант Плюс. – Внутренний контроль в кредитной организации, №4, 2013, с.32-33.

Արտարժույթային ռիսկը բաժանվում է մի քանի խմբի՝ ըստ առաջացման պատճառների: Մասնավորապես՝

- արտարժույթի փոխարժեքի հավանական տատանումներ, երբ դրա գնանշումից հետո առաջանում են էական շեղումներ,
- կոնվերտացիոն գործարքներ, երբ ֆինանսական հավանական կորուստներ են առաջանում փոխանակման գործարքների գծով սահմանափակումների և գործող կանոնների հետևանքով,
- առևտրային գործարքներ, երբ պարտապանը հրաժարվում է նախանշված ժամկետում արտարժույթով մարելու իր պարտավորությունը՝ ելնելով ֆինանսական շուկայում ձևավորված՝ իր համար անբարենպաստ իրավիճակից,
- արտարժույթի բաց դիրքի ձևավորումներ, երբ առևտրային բանկերն իրենց կողմից տնօրինվող արտարժույթային ակտիվներով չեն կարողանում մարել համապատասխան պարտավորությունները:

Առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի կազմում առավել մեծ մասնաբաժինը պատկանում է վարկային ռիսկին (գծապատկեր 1.4), որն ավանդաբար փոխկապակցվում է վարկառուի կողմից ժամանակին և ամբողջությամբ ստանձնած պարտավորությունների կատարման խափանման հետ: Մասնագիտական գրականությունում վարկային ռիսկը հիմնականում բնորոշվում է որպես փոխառուների կողմից մայր գումարի և տոկոսների չվճարման վտանգ³⁸: Մյուս կողմից՝ այն դիտարկվում է իբրև բանկային շահույթի և նույնիսկ կապիտալի նվազման գործոն՝ պայմանավորված վարկառուների վճարային պարտավորությունների կարգապահական խախտումներով³⁹:

Բոլոր դեպքերում, բանկերի առջև մշտապես ծառացած է վերադարձելիության ռիսկը, որը կապված է.

³⁸ Бухтин М. А., Риск-менеджмент в кредитной организации: методология, практика, регламентирование/ Бухтин М.А. – методич. пособие: – М.: Регламент, 2008, с.44.

³⁹ Поморина М.А., Финансовое управление в коммерческом банке / Поморина М.А.: – учебное пособие М.: КНОРУС, 2013, с. 88-89.

- վարկառուի վճարունակության անկման հետ՝ պայմանավորված սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ գործոններով,
- վարկի դիմաց գրավադրված ակտիվի ապագա արժեքի և որակական հատկանիշների կայունության հետ,
- մոտ ապագայում վարկառուի գործարար վարկանշի անկայունության հետ:

Հետևաբար՝ վարկային ռիսկը բանկային ակտիվների կորստի հավանականությունն է՝ պայմանավորված վարկառուի անվճարունակության կամ վճարել չցանկանալու հանգամանքով, ինչից ելնելով էլ առևտրային բանկերը նախանշում են ֆինանսական ռեսուրսների տեղաբաշխման նպատակային շուկաները, ինչպես նաև վարկավորման ընդունելի տեսակները, նպատակայնությունը, ուղղությունները, ժամկետայնությունը, սահմանաչափերը, վարկային պորտֆելի օպտիմալ կառուցվածքը և այլն:

Առևտրային բանկային համակարգում առկա են նաև գործառնական ռիսկեր, որոնք, որպես կանոն, սուբյեկտիվ բնույթի են և առավելապես կապված են մարդկային գործոնի հետ: Այս դեպքում ֆինանսական ռիսկային կորուստները հնարավոր է բավարար չափով կանխարգելել՝ ճշտգրտորեն պահպանելով ֆինանսատնտեսական կարգապահության նորմերը և բանկային գործունեությունը համապատասխանեցնելով օրենսդրական պահանջներին: Որքան հստակ է բանկային գործունեության կանոնակարգային պահանջների իրացումը, այնքան ցածր է գործառնական ռիսկի ձևավորման աստիճանը: Հետևաբար՝ առավել լայն առումով, գործառնական ռիսկերը ձևավորվում են ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին միջավայրի տեխնիկական, կազմակերպական և մարդկային գործոնների ազդեցությամբ:

Որպես գործառնական ռիսկի ձևավորման ներքին գործոններ կարող են հանդես գալ բանկի կազմակերպական անարդյունավետ կառուցվածքը, ներքին ֆինանսական վերահսկողության անկատար համակարգը, ինչպես նաև որակյալ կադրերի պակասը, իսկ արտաքին գործոնների շարքը կարելի է դասել բանկային գործունեության վերահսկողությունից դուրս գտնվող տեղեկատվական ցանցի գործունեության խափանումը, բանկային գործընկերներ հանդիսացող ֆիզիկական կամ

իրավաբանական անձանց ոչ ադեկվատ (համարժեք) գործունեությունը, որոնք հանգեցնում են ֆինանսական կորուստների⁴⁰:

Առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի կազմում իրենց հատուկ տեղն են զբաղեցնում տոկոսային ռիսկերը (գծապատկեր 1.4), որոնք ձևավորվում են այն ժամանակ, երբ երկարաժամկետ ներգրավված միջոցների տոկոսային ծախսերն աճում են ավելի արագորեն, քան տեղաբաշխված ռեսուրսներից ստացվող տոկոսային եկամուտները: Տեսականորեն հնարավոր է տեղաբաշխվող վարկերից ստացվող տոկոսային փոփոխությունները և ներգրավվող միջոցների դիմաց վճարվող տոկոսների տատանումները հավասարեցնել, սակայն գործնականում այդ գործընթացի իրականացումը մի կողմից՝ բավական բարդ է, իսկ մյուս կողմից՝ հենց բանկերը ոչ միշտ են շահագրգռված այդ համարժեքության մեջ, քանի որ շատ հաճախ կարճաժամկետ կտրվածքով շահութաբեր տոկոսային մարժա են ձևավորում՝ ելնելով վարկային շուկայում ձևավորված իրավիճակից: Ի վերջո, բանկային գործունեությունը մշտապես ուղեկցվում է տոկոսային ռիսկով, որը հիմնականում հանդես է գալիս երկու ձևով՝ դիրքային և կառուցվածքային:

Դիրքային ռիսկը ձևավորվում է ժամանակի որոշակի պահի և մեծամասամբ առնչվում է լողացող տոկոսադրույքներով վարկային ռեսուրսների երկարաժամկետ տեղաբաշխումներին: Այս պարագայում առևտրային բանկերը ռիսկերի կառավարումն իրականացնում են՝ պարբերաբար վերանայելով ներգրավվող ռեսուրսների կազմն ու կառուցվածքը, նպատակ հետանդելով հնարավորինս հավասարակշիռ իրավիճակ ստեղծելու տոկոսային ծախսերի և եկամուտների փոփոխությունների միջև:

Կառուցվածքային ռիսկն առաջանում է օբյեկտիվ պատճառներով, երբ ֆինանսական շուկաներում կտրուկ կերպով փոփոխվում են ֆինանսական ակտիվների տոկոսադրույքները:

⁴⁰ Миронова С.Ю., Стратегия управления операционным риском в коммерческом банке, „Аудит и финансовый анализ”, #2, 2013, с. 379-381.

Այս տիպի տոկոսային ռիսկերը համեմատաբար դժվարկառավարելի են, քանի որ հիմնականում ձևավորման օբյեկտիվ բնույթ ունեն⁴¹:

Տոկոսային ռիսկերի ձևավորման հիմնական պատճառներ կարող են հանդիսանալ.

- տոկոսադրույքների (հիմնական, ֆիքսված, լողացող, նվազեցվող) ոչ ճիշտ ընտրությունը,
- կենտրոնական բանկի վերաֆինանսավորման քաղաքականության փոփոխությունը,
- առևտրային բանկերում տոկոսային քաղաքականության ռազմավարության բացակայությունը,
- երկարաժամկետ կտրվածքով տեղաբաշխվող վարկային ռեսուրսների արժեքի ոչ ճիշտ գնահատումը:

Իրացվելիության ռիսկը (գծապատկեր 1.4) նույնպես բանկային գործունեությանը վերաբերող երևույթ է, որը պահանջում է կառավարման ընդլայնված գործիքակազմ: Դա այն ներկա կամ ապագա հավանականությունն է, որի դեպքում բանկն ի վիճակի չէ ճիշտ ժամանակին բավարարելու իր պարտատերերի պահանջները՝ առանց լրացուցիչ կորուստներ կրելու, ինչը բացասաբար է ազդում շահույթի և/կամ կապիտալի վրա: Իրացվելիության ռիսկ առաջանում է նաև այն պարագայում, երբ բանկը հնարավորություն չունի կանխատեսելու և արձագանքելու շուկայական պայմանների փոփոխություններին, որոնք ազդում են բանկի կողմից ակտիվների արագորեն և նվազագույն կորուստներով իրացման գործառույթի վրա⁴²:

Իրացվելիության ռիսկի գնահատումը կատարվում է ըստ ակտիվների և պարտավորությունների մարման ժամկետների: Այն դեպքում, երբ բանկը տեղյակ է (ունի հիմնավորված կարծիք) ակտիվի կամ պարտավորության վաղաժամկետ մարման կամ

⁴¹ Ольхова Р.Г., Банковское дело: управление в современном банке / Ольхова Р.Г.

– учеб. пособие – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2009, с. 265.

⁴² Բայադյան Ա.Հ., Առևտրային բանկերի շահութաբերության ցուցանիշների համակարգը և գործոնային վերլուծությունը (մեթոդական ցուցումներ), Եր.: 2004, էջ 18-19:

երկարաձգման մասին, ապա պայմանագրային ժամկետի փոխարեն օգտագործվում է մարման իրական ժամկետայնությունը:

Առևտրային բանկերը գործնականում իրականացնում են իրացվելիության ռիսկի սթրես-թեստավորում, ինչը հնարավորություն է տալիս գնահատելու տարբեր իրավիճակների ազդեցությունը իրացվելիության գործընթացի վրա: Այս դեպքում դիտարկվում են ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ժամկետային ավանդների որոշ մասի ժամկետից շուտ հետպահանջման հնարավոր սցենարներ և դրանց ազդեցությունը նորմատիվների վրա, ինչպես նաև վերջիններիս խախտման հավանականությունը:

Մասնագիտական գրականությունում առևտրային բանկերում իրացվելիության ռիսկի ձևավորման ուղիները ներկայացվում են ըստ արտաքին և ներքին գործոնների: Մասնավորապես՝

- երկրում և տարածաշրջաններում սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը,
- ֆինանսական շուկայի և բանկային համակարգի կայունությունն ու զարգացման մակարդակը,
- պետության դրամավարկային և հարկային քաղաքականությունը,
- բանկային հսկողության նորմատիվային պահանջները,
- ֆինանսական շուկաներում առաջարկի և պահանջարկի իրադրությունը,
- բանկի ծառայությունների դիվերսիֆիկացիան (բազմազանեցումը),
- բանկի գործընկերների ֆինանսական կայունությունը,
- վարկային միջոցների պահանջի չնախատեսված տատանումն ու սեզոնայնությունը,
- բանկի պայմանագրային պարտավորությունների չկատարման ծավալն ու կառուցվածքը⁴³:

⁴³ Ահարոնյան Ս.Ա., ՀՀ առևտրային բանկերի ակտիվների վերլուծությունը կառուցվածքային և խմբավորման մեթոդով, ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, Գիտական հոդվածների ժողովածու-2013, գիրք 1-ին, էջ 16-25:

Ժամանակային գործոնը նույնպես ֆինանսական ռիսկեր է առաջացնում բանկային համակարգում (գծապատկեր 1.4)՝ հատկապես ֆինանսական գործիքների առք ու վաճառքի կամ պորտֆելային ներդրումների ժամանակ: Ֆյուչերսային և ֆորվարդային գործարքներով ներդրումները ֆինանսական կորուստների ռիսկեր են պարունակում ներդրումների պահին եկամտային սպասումների և ձևավորված փաստացի եկամուտների կտրուկ տատանումների պարագայում⁴⁴:

Դրա հետ մեկտեղ, դեռևս զգալի է ժամկետանց վարկերի առկայությունը ՀՀ առևտրային բանկերում, և վերջին տարիներին չի նկատվում դրանց կրճատման միտում (աղյուսակ 1.5): Բնականաբար, նման իրողությունը ձևավորում է ֆինանսական ռիսկեր, որոնց կրճատման գծով կառավարչական որոշումների կայացման արդյունավետ կառուցակարգերի կիրառման անհրաժեշտություն է ծագում:

Աղյուսակ 1.5

Առևտրային բանկերի տրամադրած վարկերի ժամկետայնության որակական
կառուցվածքը⁴⁵ (հազ. դրամ)

Առևտրային բանկեր	Ժամկետանց վարկեր							
	մինչև 30 օր		31-60 օր		61-90 օր		90 օրից ավելի	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
«ԱԿԲԱ- Կրեդիտ Ագրիկոլ Բանկ» ՓԲԸ	524,780	445,255	1,124,161	813,076	304,590	422,965	372,101	510,663
«Էյչ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ	4,602,01	220,449	3,021,454	1.16309	925,644	417.813	735,752	869.322
«Ամերիաբանկ» ՓԲԸ	855,654	227,553	14,472	85,930	77,043	17,237	65,512	499,315

⁴⁴ Энциклопедия финансового риск-менеджера / коллектив авторов под редакцией Лобанова А., Чугунова А. – М.: Альпина Паблишер, 2009, с. 31.

⁴⁵ Կազմված է ըստ առևտրային բանկերի 2016 թ. հրատարակած համախմբված ֆինանսական հաշվետվությունների:

Ֆինանսական ռիսկերի վերլուծության և գնահատման նկատմամբ առևտրային բանկերը դրսևորում են անհատական մոտեցում՝ կիրառելով վիճակագրական մոդելներ, զգայունության վերլուծություններ, ապահովելով գործընկերների վարկունակության հնարավոր փոփոխությունների վաղ բացահայտումներ: Յուրաքանչյուր գործընկերոջ համար սահմանվում է ռիսկի վարկանիշ, որը ենթակա է պարբերաբար վերանայման⁴⁶: Բնականաբար, բարձր վարկանշով վարկերը պարունակում են նվազագույն մակարդակի ռիսկ, քանի որ ապահովված են բարձրակարգ գրավով և ընդգրկված են ստանդարտ վարկանշի մեջ (աղյուսակ 1.6):

Հարկ է նշել, որ բանկային համակարգի ռիսկայնության աստիճանի վերաբերյալ հնարավոր է ընդհանրական պատկերացում կազմել նաև կայունության քարտեզի օգնությամբ (գծապատկեր 1.5), որը ներկայացնում է բանկային գործունեության ռիսկերին առնչվող ցուցանիշների փոփոխություններն ըստ 2 ժամանակաշրջանի համեմատության: Որպես կանոն, բանկային համակարգի կայունության քարտեզում օգտագործվում են կապիտալի համարժեքության, ակտիվների որակի, իրացվելիության, եկամտաբերության, տոկոսադրույքների, արտարժույթային ռիսկի ցուցանիշներ, որոնք նորմավորվում են 1-10 չափողականությամբ և հաշվարկվում ԱՄՀ մեթոդաբանությանը համապատասխան: ⁴⁷ Վերլուծվող ցուցանիշների արժեքների մոտեցումը քարտեզի կենտրոնին վկայում է ռիսկի նվազման, իսկ հեռացումը՝ դրա աճի մասին:

Այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է նաև նշել, որ բանկային համակարգի կայունության քարտեզը չի կարող ներկայացվել որպես ֆինանսական կայունության մակարդակի գնահատման գործիք, և դա պետք է ընկալել ընդամենը որպես քննարկվող ռիսկերի մակարդակի փոփոխությունների տեղեկատվության արտացոլման միջոց:

⁴⁶ «ԱԿԲԱ-Կրեդիտ Ագրիկոլ Բանկ» ՓԲԸ, 2016 թ. համախմբված ֆինանսական հաշվետվություններ, էջ 46:

⁴⁷ Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, 2015, ՀՀ կենտրոնական բանկ:

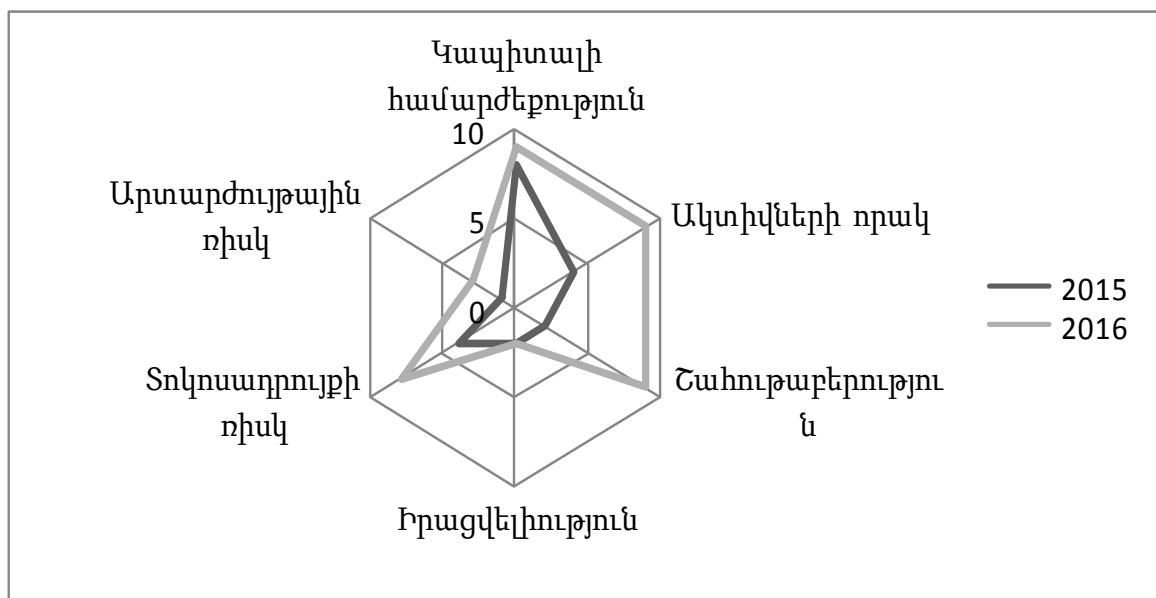
Առևտրային բանկերի վարկերի որակական դասակարգումը ֆինանսական
ռիսկայնության տեսանկյունից (հազ. դրամ)⁴⁸

Վարկերի որակական դասակարգում	Առևտրային բանկեր	
	«ԱԿԲԱ-Կրեդիտ Ագրիկոլ Բանկ» ՓԲԸ	«Ամերիաբանկ» ՓԲԸ
Չարժեզրկված և ոչ ժամկետանց		
Բարձր վարկանիշ		
2015	391,533	39,200,877
2016	404,995	145,465,084
Ստանդարտ վարկանիշ		
2015	165,937,731	209,410,516
2016	167,726,374	291,807,706
Ստանդարտից ժամկետանց		
Ցածր վարկանիշ		
2015	0	-
2016	0	2,0522,570
Անհատապես արժեզրկված		
2015	9,311,286	4,912,877
2016	4,659,700	10,591.029

Այսպես՝ բանկային համակարգի կայունության քարտեզի բաղադրիչները 2015 թվականին, 2014 թվականի համեմատ, ունեցել են որոշակի փոփոխություններ

⁴⁸ Կազմված է ըստ ՀՀ առևտրային բանկերի 2016 թ. համախմբված ֆինանսական հաշվետվությունների:

(գծապատկեր 1.4), մասնավորապես՝ բացասական տեղաշարժեր են արձանագրվել ակտիվների որակի, շահութաբերության, տոկոսադրույքի, արտարժույթային ռիսկերի ցուցանիշների գծով: Որոշակիորեն նվազել է նաև կապիտալի համարժեքության ցուցանիշը: Վերլուծվող ժամանակահատվածում իրացվելիության ռիսկի ցուցանիշը մնացել է անփոփոխ: Համաձայն ՀՀ կենտրոնական բանկի հաշվետվության⁴⁹ նման տեղաշարժերը հիմնականում պայմանավորված են եղել 2014 թվականի 4-րդ եռամսյակում տնտեսությունում տեղի ունեցած զարգացումներով և արտարժույթային կտրուկ տատանումներով:

Գծապատկեր 1.5. ՀՀ բանկային համակարգի 2016 թ. կայունության քարտեզը⁵⁰

Հարկ է նշել, որ ֆինանսական ռիսկերի բնութագրման և դասակարգման վերաբերյալ տեսության մեջ տարբեր կարծիքներ են շրջանառվում⁵¹: Միաժամանակ, դրանց բնորոշ են մի շարք ընդհանրություններ:

⁴⁹ Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, 2016, ՀՀ կենտրոնական բանկ, էջ 27:

⁵⁰ Քարտեզում մեջբերված ցուցանիշները ներկայացված են 1-10 չափողականությամբ և հաշվարկված են ԱՄՆ մեթոդաբանությամբ, www.cba.am

⁵¹ Бланк И. А., Управление финансовыми рисками, Киев: Ника-Центр, 2005, с.85.

Նախ և առաջ՝ ֆինանսական ռիսկերը ձևավորվում են տնտեսավարման համակարգում և սերտորեն առնչվում են կազմակերպությունների եկամուտների ու ծախսերի հետ, ուստի, ի տարբերություն քաղաքական ու սոցիալական ռիսկերի, տնտեսական բնույթ ունեն։ Բացի այդ, ֆինանսական ռիսկերի ձևավորումը պայմանավորված է ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ գործոններով՝ չնայած ռիսկային գործարքների իրականացման գծով կառավարիչների կողմից կայացվող սուբյեկտիվ որոշումների։ Հետևաբար՝ տնտեսավարման ցանկացած օղակի տնտեսական գործառնություններում, լինի դա եկամուտների բաշխում, թե վերաբաշխում, օգուտների ձևավորում, թե ծախսերի իրականացում, ռեսուրսների ներգրավում, տեղաբաշխում, թե օգտագործում և այլն, դրանց ձևավորման հավանականությունը մեծ է։ Այդ իսկ պատճառով տնտեսավարման օղակների կառավարիչները, նկատի առնելով ֆինանսական ռիսկերի ձևավորման հավանականությունը, մշտապես ձգտում են դրանք հնարավորինս կառավարելի դարձնել։

Ֆինանսական ռիսկերը դիմագրավելու գործընթացում առաջանում է նաև ընտրություն կատարելու անհրաժեշտություն։ Բանն այն է, որ համապատասխան որոշումների կայացման նպատակով քննարկվում են հավանական կորուստների զսպման տարբեր ուղիներ, որոնցից, ի վերջո, ընտրվում է ամենաարդյունավետը։ Ուստի կարող ենք ասել, որ որոշումների կայացման շրջանակում, քննարկելով հավանական ֆինանսական ռիսկերը, բացահայտվում են կառավարման այն ելքային ուղիները, որոնց շնորհիվ հնարավորինս կանխարգելվում են տնտեսավարման հնարավոր կորուստները։

Նույն համատեքստում պետք է նշել նաև ֆինանսական ռիսկերի կանխման ուղիների այլընտրանքային բնույթի մասին։ Այսպես՝ յուրաքանչյուր ռիսկային գործարքի նախաշեմին ֆինանսական կառավարչի առջև ընտրության առնվազն երկու ուղի է՝ նախ՝ մերժել գործարքը, երկրորդ՝ դիմել ռիսկի։ Գործնականում ռիսկի դիմելիս կառավարչական որոշումներն ընդունվում են՝ ելնելով կա՛մ նախորդ ժամանակաշրջանի փորձից, կա՛մ ռիսկերի կառավարման նպատակով մշակված մոդելների

առանձնահատկություններից: Ցանկացած պարագայում կառավարչական որոշումների հիմքում են այլընտրանքային ուղիների վերլուծություններն ու գնահատումները: Հետևաբար՝ եթե չեն կատարվում խնդրի այլընտրանքային լուծումների քննարկումներ, ապա ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործընթացն արդյունավետ համարել չի կարելի:

Ֆինանսական ռիսկերին հատուկ է նաև գործունեության նպատակադրումը: Այս առումով, ռիսկի դիմելիս իրականացվում է տնտեսավարման որոշակի արդյունքի հասանելու նպատակով թիրախավորում (շահույթի աճ, շահութաբերության մակարդակի բարձրացում, մրցակցային դիրքերի ամրապնդում և այլն): Ֆինանսական ռիսկի ձևավորումն արդեն իսկ յուրահատուկ ազդակ է համարվում կազմակերպության տնտեսական նպատակադրումների՝ հնարավորինս լիարժեքորեն իրացման գործընթացում: Եվ եթե հավանական է, որ տվյալ գործընթացը կարող է ուղեկցվել հնարավոր կորուստների ձևավորմամբ, ապա ֆինանսական ռիսկի ճանաչումը, առավել ևս՝ կառավարումը պետք է հասցեագրված լինեն նախանշված նպատակային տնտեսական արդյունքների հասանելիությանը: Առանց նպատակային չափելիության՝ ֆինանսական ռիսկի դիմելն ուղղակիորեն կորցնում է իր տնտեսական իմաստը:

Ֆինանսական ռիսկերին, նպատակադրված դրական արդյունքներից բացի, բնորոշ է նաև անբարենպաստ սպասումների գործոնը: Առևտրային բանկերը, որպես կանոն, գործնականում ֆինանսական ռիսկի դիմելիս ամբողջությամբ չեն տրվում տնտեսական հաջողությունների «ռոմանտիկային» և իրատեսորեն են տրամադրվում անբարենպաստ հավանական սպասումների (սնանկացման վտանգ, կապիտալի կորուստ, իրացվելիության անկում, գործարար ակտիվության թուլացում և այլն) նկատմամբ: Ուստի ֆինանսական ռիսկային գործարքների նախաշեմին բանկային ոլորտում միմյանց հակակշռում են ռիսկային հավանական կորուստներն ու թիրախավորված տնտեսական ցուցանիշների դրական փոփոխությունները, ինչի արդյունքում էլ որոշվում է ռիսկի արդարացվածության աստիճանը:

Ժամանակային հարթությունում ֆինանսական ռիսկերը կրում են դինամիկ բնույթ: Եթե ռիսկային գործարքների նախաշեմին բանկային ոլորտում արդեն իսկ գնահատված են լինում անբարենպաստ սպասումների հավանականությունները, ապա դրանք կարող են ժամանակի ընթացքում դինամիկ փոփոխության ենթարկվել՝ կապված արտարժույթի կուրսի, վարկային տոկոսադրույքների, կառավարչական ներքին սխեմաների, մակրոտնտեսական հավասարակշիռ վիճակի փոփոխությունների հետ: Հետևաբար՝ ֆինանսական ռիսկի ցուցանիշը ժամանակի կտրվածքով կարող է վարիացիայի ենթարկվել օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով՝ գտնվելով դինամիկ դաշտում:

Ֆինանսական ռիսկին հատուկ է նաև գնահատման սուբյեկտիվ բնույթը: Չնայած այն հանգամանքին, որ ֆինանսական ռիսկերի ձևավորումը տեղի է ունենում օբյեկտիվորեն՝ բանկային գործունեությանը զուգընթաց, այնուամենայնիվ, դրանց ճանաչումն ու գնահատումը որոշակի սուբյեկտիվիզմ են պարունակում: Ռիսկերի տարաբնույթ գնահատման սուբյեկտիվիզմը պայմանավորվում է այդ ուղղությամբ օգտագործվող բանկային գործունեության տեղեկատվական բազայի որակով և լիարժեքությամբ, ռիսկի գծով կառավարիչների արհեստավարժությամբ, կառավարման համակարգի անարդյունավետ գործունեությամբ, գործառնական սխեմաների անկատարությամբ: Ուստի որոշումների կայացման սուբյեկտիվիզմը կապված է ոչ միայն արտաքին միջավայրի ռիսկերի ձևավորման հավանականության, այլև ներբանկային անարդյունավետ կառավարման սխեմաների և գործառույթների առկայության հետ:

Այսպիսով՝ հաշվի առնելով վերոնշյալ առանձնահատկությունները, մենք առաջարկում ենք ֆինանսական ռիսկի հետևյալ սահմանումը. «Ֆինանսական ռիսկը տնտեսական գործունեության շրջանակում ընտրության արդյունք է, որը, հաշվի առնելով նաև անբարենպաստ սպասումների հավանականությունը, թիրախավորված է դեպի տնտեսավարման դրական նպատակադրումների հասանելիությունը, բնորոշվում է դինամիկ փոփոխություններով և ունի գնահատման սուբյեկտիվ բնույթ»:

Հիմնվելով առաջարկվող սահմանման վրա՝ կարող ենք ներկայացնել բանկային գործունեության ֆինանսական ռիսկերի բնութագրիչների համախումբը, որոնցով էլ

կբնորոշվեն առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման մի շարք առանձնահատկություններ, որոնցից են՝

Առաջին. ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումներ կայացնելիս անբարենպաստ հավանական սպասելիքները, արժեքային արտահայտությամբ, համադրվում են ռիսկային գործարքներից ակնկալվող դրական տնտեսական արդյունքների հետ՝ գնահատելու համար ռիսկին դիմելու արդարացվածության աստիճանը: Այսինքն՝ որոշվում է բանկային գործունեության նպատակադրումներին հասանելիության ռիսկային արժեքը՝ անորոշությամբ պայմանավորված հավանական ֆինանսական կորուստները համադրելով տեսանելի ապագային միտված թիրախավորված օգուտների հետ:

Երկրորդ. ելնելով բանկային գործունեության առանձնահատկություններից՝ ֆինանսական ռիսկերի գծով կայացվող որոշումները պարունակում են սուբյեկտիվիզմի համեմատաբար բարձր աստիճան: Առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի բաղադրիչների զգալի մասին հատուկ է շղթայաբար ձևավորման օբյեկտիվ բնույթը, որն էլ չի ապահովում ռիսկերի կառավարման բարձր մակարդակ, այլ ընդամենը իրագործում է ռիսկերի զսպման կառավարչական որոշումները: Այս առումով, կառավարման որոշումներ ընդունելիս կարևորվում է բանկային գործունեությունում փոխկապակցված ռիսկային գոտիների հնարավոր ակտիվացման գործոնների վերլուծությունը:

Երրորդ. բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կայացվող կառավարչական որոշումները չեն կրում ստատիկ բնույթ և պարբերաբար վերանայվում են՝ ելնելով ինչպես մակրոտնտեսական միջավայրի փոփոխություններից, այնպես էլ ներքին և միջազգային ֆինանսական շուկաներում նկատվող բացասական սպասումներից: Հետևաբար՝ ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումներ կայացնելիս առևտրային բանկերում կարևորվում են դրանց արդյունավետության որոշումն ու չափումը՝ ըստ մի քանի սթրես-սցենարների:

Հատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ ֆինանսական ռիսկերի գնահատման գծով մշակվել են ոչ միայն բանկային համակարգին վերաբերող կանոնակարգեր, այլև գործում է միջազգային ISO/IEC 31010:2009 միջազգային ստանդարտը, որտեղ ընդարձակ վեր;ուծության են ենթարկվում առհասարակ ռիսկի գնահատման մոտեցումներն ու կառավարման գործառույթները: Այդուհանդերձ, դրան զուգահեռ չի ներկայացվում ֆինանսական ռիսկերի սահմանումը, որը կարևորվում է ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման առումով: Ստանդարտում ընդգծվում է, որ կազմակերպության գործունեության ռիսկերը ձևավորվում են օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ անորոշություններով և ենթակա են կառավարման: Այս համատեքստում գործողության մեջ է դրվել նաև ISO 31000:2009 միջազգային ստանդարտը, որը պարզաբանում է ռիսկային կառավարման սկզբունքները, սակայն այստեղ ևս անդրադարձ չի կատարվում ռիսկերի սահմանմանը:

ԳԼՈՒԽ 2. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԵՎ ԱՌԻԴԻՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

2.1. Բանկային ռիսկերի կառավարման վերլուծությունը ՀՀ-ում

Բանկային համակարգի գործունեությունն առանձնանում է նորմատիվային կարգավորման ընդգրկումն դաշտով, որտեղ հաշվի են առնվում նաև ֆինանսական ռիսկերը: Առևտրային բանկերի կառավարման ռազմավարական համակարգում կարևորվում է ինչպես ռիսկային ազդակների իրատեսական գնահատումը, այնպես էլ ռիսկերի կառավարման վարչարարության խստացումը: Նույնկերպ, շեշտադրվում է բանկային գործունեության ռիսկերի կանխարգելման միջավայրի ձևավորման հանգամանքը, որը վարչակազմի շրջանում շահադրդման (մոտիվացման) լծակներ է ձևավորում ռիսկային կառավարումը հնարավորինս արդյունավետ դարձնելու ուղղությամբ՝ նպաստելով ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ներբանկային մասնագիտացված անկախ կառույցների գործունեության խթանմանը:

Ընդհանուր առմամբ, բանկային գործունեության ֆինանսական ռիսկերի գծով թվարկված հիմնախնդիրների լուծումները որոշակիորեն իրենց արտացոլումն են գտել բանկային վերահսկողության Բազելյան փաստաթղթերում, որոնք տասնամյակների ընթացքում մշակման մի շարք փուլեր են անցնել: Բազելյան վերահսկիչ կոմիտեի ստեղծման անհրաժեշտությունը հիմնավորվում էր այն հանգամանքով, որ առևտրային խոշորագույն բանկերի համակարգված գործողությունների միջոցով նպատակ էր հետապնդվում կանխելու ի հայտ եկող ճգնաժամային իրավիճակների կրկնությունը: Ի սկզբանե առաջնահերթություն համարվեց կապիտալի համարժեքության նորմատիվի սահմանումը՝ հիմք ընդունելով ռիսկով կշռված բանկային ակտիվների առկայությունը, որը մինչ այժմ էլ կիրառվում է առևտրային բանկերում: Սնանկացման իրավիճակներից և ֆինանսական դժվարություններից խուսափելու համար բանկերը պարտավորվեցին

ձևավորել բավարար քանակությամբ սեփական կապիտալ, որի կազմում ռիսկով կշռված ակտիվներն առնվազն պետք է կազմեն 8%:

Բանկային ֆինանսական ռիսկերին առնչվող նորմատիվային կանոնակարգման արդյունքում գործնականում բացահայտվեցին մի շարք թերություններ, և համաշխարհային ֆինանսատնտեսական վերջին ճգնաժամը եկավ ապացուցելու, որ «Բազել-2»-ով սահմանված բանկային գործունեության վերահսկողական նորմատիվային դաշտն անկատար է ֆինանսական մի շարք ռիսկերի կառավարման առումով:

Աղյուսակ 2.1

Բանկային շահույթի բաշխման սահմանափակումները բուֆերային կապիտալի ձևավորման նորմատիվների բացակայության դեպքում⁵²

Բուֆերային կապիտալի չափ (%)	Շահույթի բաշխման սահմանափակումներ (%)
< 0,625	100
0,625-1,25	80
1.25-1.875	60
1,875-2,5	40
> 2,5	0

Այդ իսկ պատճառով 2010-2011 թթ. մշակվեց «Բազել-3» փաթեթը՝ ըստ որի առաջադրվեցին հետևյալ խնդիրները.

- ներդնել «առաջին մակարդակի բազային կապիտալ» ցուցանիշը՝ բանկային կապիտալի որակական կազմին ներկայացվող պահանջները վերանայելու նպատակով,
- ընդլայնել վարկերի, ածանցյալ գործիքների, ռեպո գործարքների ռիսկային վնասները բանկային կապիտալով փոխհատուցելու պահանջները,

⁵² Юденков Ю.Н., Финансовый менеджмент, // Внутренний контроль в кредитной организации, #4, 2011, с. 24-27.

- որոշել և կիրառել ակտիվների իրացվելիության նվազագույն մակարդակներ՝ ըստ երկարաժամկետի և կարճաժամկետի,
- առևտրային բանկերում պարտադիր կերպով սահմանել բուֆերային կապիտալ, որը ճգնաժամային իրավիճակներում կհամալրի կապիտալի պահուստային պաշարները⁵³:

Խնդիր դրվեց առաջին մակարդակի հիմնական կապիտալն առաջնահերթորեն օգտագործել նվազագույն պահանջների բավարարման նպատակով՝ ներառելով 6% առաջին մակարդակի և 8% ընդհանուր կապիտալ, և դրանից հետո միայն մնացորդային մասն ուղղել դեպի բուֆերային կապիտալ:

Այսպես՝ եթե 8% կարգավորող կապիտալ ունեցող բանկը, ապահովելով առաջին մակարդակի լրացուցիչ կամ երկրորդ մակարդակի կապիտալի բոլոր նվազագույն պահանջները, միաժամանակ արձանագրի կապիտալի փոխհատուցման բուֆերային 0% մակարդակ, ապա պարտադրված կլինի 100%-ով սահմանափակել շահույթի վերաբաշխումը (աղյուսակ 2.1):

Բանկային գործունեության մեջ ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ոլորտի լուրջ թերացումներ բացահայտվեցին համաշխարհային ֆինանսատնտեսական վերջին ճգնաժամի ընթացքում: Դրանցից մեկն էլ վերաբերում էր ֆինանսական միջնորդների գործունեության վերահսկողությանը, ինչը բանկային լուրջ ռիսկերի առաջացման պատճառ դարձավ: Այդպիսով՝ պարզ դարձավ, որ միջազգային կարգավորիչ չափորոշիչները և բանկային գործունեության վերահսկողության միջազգային հայեցակարգն ըստ «Բազել-2»-ի ի գործու չեն կառավարելու ֆինանսական ռիսկերը, որոնք ձևավորվում են վարկավորման վերելքի ժամանակ: Հարկ է նշել նաև, որ այդ ժամանակահատվածում գործող ֆինանսական կարգավորիչներն ամենևին չնպաստեցին, այսպես կոչված, ոչ թափանցիկ ֆինանսական ակտիվների օգտագործման և բանկային կապիտալի որակական կազմի ձևավորման արդյունավետ

⁵³ Basel Commity on Banking Supervision, Report to G20 Leaders on Basel III implementation, June 2012, [//www.bis.org/publ/bcbs.220.pdf](http://www.bis.org/publ/bcbs.220.pdf)

վերահսկմանը, որի հետևանքով առաջացան բանկային ոլորտի ֆինանսական կայունության վատթարացման, համակարգային և տեղային (լոկալ) ռիսկեր:

Աղյուսակ 2.2

Կապիտալի համարժեքության պահանջները լրացուցիչ բուֆերներ ձևավորելիս⁵⁴

	Առաջին մակարդակի հիմնական կապիտալ	Առաջին մակարդակի հիմնական և լրացուցիչ կապիտալներ	Ընդամենը՝ կապիտալ
Նվազագույն պահանջներ	4,5%	6%	8%
Կոնսերվացիոն բուֆեր	2,5%		
Նվազագույն պահանջներ՝ կոնսերվացիոն բուֆերի հաշվառմամբ	6%	8,5%	10,5%
Հակապարբերաշրջանային բուֆեր	0%-2.5%		

Ելնելով վերոնշյալից, ըստ «Բազել-3»-ի, ներկայումս առաջարկվում է տնտեսական համակարգային վնասների և պրոցիկլայնության բացասական հետևանքների փոխհատուցման համար ստեղծել պահպանողական, իսկ ավելցուկային վարկավորման կանխարգելման նկատառումներով՝ հակացիկլային բուֆեր: Նշված բուֆերների մեծությունը հաշվարկվում է ամրագրված (ֆիքսված) գործակիցներով՝ հիմնվելով ռիսկով կշռված համախառն ակտիվների վրա (աղյուսակ 2.2):

Այսպիսով՝ ֆինանսական լարվածության պարագայում բուֆերային կապիտալը նախատեսված է բանկի վնասների փոխհատուցման համար և պետք է ընդգրկվի բացառապես բազային կապիտալի կազմում: Եթե բանկերը չձևավորեն բուֆերային կապիտալ, ապա կունենան շահաբաժինների և բոնուսների վճարման սահմանափակումներ:

⁵⁴ Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. - Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). - Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>. - Date of access: 20.07.2011.

Աղյուսակ 2.3

«Բազել-3»-ի կարգավորիչների կիրառման ժամանակացույց⁵⁵

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Առաջին մակարդակի հիմնական կապիտալ / RWA (%)		3.5	4.0	4.5	4.5	4.5	4.5	4.5
Առաջին մակարդակի կապիտալ / RWA (%)	4.0	4.5	5.5	6.0	6.0	6.0	6.0	6.0
Սեփական կապիտալ / RWA (%)	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0
Կոնսերվացիոն կապիտալ / RWA (%)			0.5	0.61	0.625	1.25	1.875	2.5
Հակապարբերաշրջանային կապիտալ / RWA (%)					0%-2.5%			
Ֆինանսական լծակ	Դիտարկում	Թեստավորում՝ 3% մակարդակով			Ճշգրտում	Ճշգրտված տվյալներ		
Կարճաժամկետ լուծարելիության նորմատիվ	Մշտադիտարկում			≥100 %	≥100 %	≥100 %	≥100 %	≥100 %
Զուտ կայուն ֆինանսավորման ցուցանիշ	Մշտադիտարկում						>100 %	>100 %

Նման մոտեցման կիրառումը կարող է նվազեցնել ճգնաժամի պարբերաշրջանային ազդեցությունը:

Ընդհանրացնելով պետք է ընդգծել, որ հակապարբերաշրջանային բուֆերը, փաստորեն, ընդգրկված լինելով առաջին մակարդակի հիմնական կապիտալում, կարգավորում է բանկի շահույթի բաշխման գործընթացը, իսկ նշված կապիտալի

⁵⁵ Basel III New Capital and Liquidity Standards – FAQs, <http://www.Moodysanalytics.com/Basel-III>

ձևավորման կառուցակարգի ներդրման ժամանակացույցն արտացոլված է աղյուսակ 2.3-ում:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած և ներկայումս կիրառվող Ն1 նորմատիվը, մասնագետների կարծիքով, ակնհայտորեն գերազանցում է միջազգային չափանիշներով սահմանված բանկային կապիտալի համարժեքության նվազագույն շեմը (8%), ուստի զգալիորեն խստացված է իր 12% թույլատրելի նվազագույն արժեքով:

Հետևաբար՝ կապիտալի համարժեքության նորմատիվի նկատմամբ պահանջների խստացումը կարող է հանգեցնել բանկերի խոշորացման, վարկավորման թանկացման և նույնիսկ բաժնետերերի շրջանում բանկային արժեթղթերի գրավչության անկման⁵⁶:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հետճգնաժամային ժամանակահատվածում բանկային գործունեության տնտեսական նորմատիվների համակարգում աստիճանաբար ներդրված շահադրժման նորմերը թիրախավորված են բանկային շահույթի բաշխման համամասնությունների, շահաբաժինների հայտարարագրման և պարզևատրումների չափերի ձևավորման ապահովմանը:

Նման գործընթացը միտված է բանկային մենեջմենթի (կառավարման) խթանմանը, ինչպես նաև ֆինանսական ռիսկերը սահմանափակող և կանխարգելող նորմատիվային պահանջների արդյունավետ իրացմանը⁵⁷:

Բանկային համակարգում նույնքան կարևորվում է ռիսկերի ոլորտում կառավարչական որոշումների կայացման ուղղությունների և եղանակների դասակարգումը (գծապատկեր 2.1), որը կարող է նպաստել ռիսկերի կանխարգելման գործընթացների արդյունավետության բարձրացմանը:

⁵⁶ Внедрение стандартвов БазельII/ БазельIII, Эрнст энд Янг (СНГ), 2013, с. 12-14.

⁵⁷ Дубков С. В., Кузнецова Ю. А., Дадалко В. А., Методические основы управления операционным риском коммерческого банка // Банковский вестник, Минск, 2011. № 34, с. 54-55.

Գծապատկեր 2.1. Կառավարչական որոշումների՝ ըստ բնույթի դասակարգման համընդհանուր հատկանիշները⁵⁸

Բանկային գործունեության ֆինանսական ռիսկերի կառավարումը, ըստ Բազելյան սկզբունքների, ներկայումս պահանջում է արդյունավետ կառավարչական որոշումների կայացում՝ մի շարք ուղղություններով: Նախ և առաջ, հետևելով կապիտալի որակական կազմի և համարժեքության Բազելյան նոր սկզբունքներին, ՀՀ առևտրային բանկերում պետք է ընդունվեն այնպիսի կառավարչական որոշումներ, որոնք վարկային

⁵⁸ Գծապատկերը կազմել է ատենախոսը:

ռեսուրսների տեղաբաշխման ակտիվացման ժամանակաշրջանում կսահմանափակեն բանկային շահույթի հետագա բաշխումը՝ նպատակ ունենալով տնտեսված հավելավճարները, անձնակազմի պարգևատրումները և բաժնետերերի շահաբաժինները ուղղորդելու պրոցիկլային ֆինանսական ռիսկերի վնասների փոխհատուցման պահուստների ձևավորմանը: Բացի այդ, տնտեսական աճի կարգավորման մակրոհաշվենկատության սկզբունքներից ելնելով, անհրաժեշտ է կայացնել վարկային ռեսուրսների տեղաբաշխման կտրուկ անկումը կանխարգելող կառավարչական որոշումներ՝ սահմանելով վարկային տոկոսադրույքների ճկուն համակարգ: Եվ, վերջապես, կարևորվում են նաև ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների փաստացի արդյունքների մշտադիտարկումն ու արդյունավետության գնահատումը՝ որպես ռիսկի կառավարման օղակների աշխատողների շահադրդման մեխանիզմների կիրառման հիմք:

2.2. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական որոշումների կայացման համեմատական մոտեցումները և դրանց կիրառման հնարավորությունները ՀՀ-ում

Ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման մեթոդաբանական բարելավման հիմնախնդիրները հատկապես համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամից հետո հրատապ լուծումներ են պահանջում: Հարկ է նշել, որ այս գործընթացը բարդանում է, քանի որ ներբանկային համակարգում, մասնավորապես՝ ռիսկերի կառավարման ոլորտում կիրառվող մեթոդներն ու եղանակները, ըստ որոնց ձևավորվում են կառավարչական որոշումները, որպես կանոն, առևտրային գաղտնիք են պարունակում և, բարելավման առումով, հանրային քննարկումների առարկա չեն դառնում: Այդուհանդերձ, մասնագիտական գրականությունում ներկայացվում է այն համընդհանուր մոտեցումը՝ համաձայն որի կառավարչական որոշումը համարվում է ընտրություն, որը պետք է իրականացնի ղեկավարը կառավարման և որոշակի կազմակերպական խնդիրների լուծման ժամանակ, իսկ յուրաքանչյուր որոշման վերջնական արդյունքը զգում և կրում է սպառողը⁵⁹: Բացի այդ, հեղինակները⁶⁰ համակարծիք են այն հարցում, որ կառավարչական որոշումների վրա ազդում են մի շարք գործոններ, որոնք ունեն այնպիսի ընդհանրություններ, ինչպիսիք են կառավարչի անձնային և մասնագիտական որակները (արհեստավարժություն, մասնագիտական որակավորման մակարդակ, գաղափարական կողմնորոշումների շրջանակ, գիտագործնական ուղղվածություն և այլն) և կառավարչական որոշումների կայացման տեղեկատվական թիրախային ապահովումը:

Մասնագիտական գրականության մեջ կառավարչական որոշումների տարբեր տեսակների վերաբերյալ թեպետ առկա են բազմաթիվ տեսակետներ, այդուհանդերձ դրանց դասակարգման առումով հիմնականում առաջարկվում են միևնույն

⁵⁹ Աղասարյան Գ., Կառավարչական որոշումների ազդեցությունը առևտրային բանկերի հաճախորդների սպասարկման որակի վրա, Զարգացման ժամանակակից մարտահրավերներ, ՀՊՏՀ գիտաժողովի նյութեր, 2015, էջ 326-334:

⁶⁰ Սուվարյան Յու., Մենեջմենթ, «Տիգրանակերտ», Եր., 2009, էջ 251:
Башкатова Ю., Управленческие решения, М., 2008, с. 18.

չափանիշները⁶¹: Այսպես՝ գործարարության ոլորտի կառավարչական որոշումները դասակարգվում են ըստ հետևյալ մոտեցումների՝ որոշումների ընդունման ձևեր, տևողություն, կայացման պատճառներ, կրկնվելու հաճախականություն, ներազդեցության շրջանակ, նպատակաուղղվածություն, որոշում կայացնողի անձնային հատկանիշներ և այլն (գծապատկեր 2.2):

Բանկային համակարգում կայացվող կառավարչական որոշումներն ընդհանուր առմամբ համահունչ են ֆինանսական ռիսկերի ավանդական դասակարգմանը, սակայն ունեն որոշակի առանձնահատկություններ: Նախ՝ որպես կանոն, դրանք կրում ոչ թե իմպուլսիվ, այլ զգուշավոր բնույթ՝ ելնելով վարկային գործառնությունների ռիսկայնության աստիճանից: Բացի այդ, վարկավորման վերաբերյալ որոշումները, որպես կանոն, բանկերում կայացվում են խորհրդակցական սկզբունքով, հետևաբար՝ դրանց ռիսկերից բխող պատասխանատվության բեռը նույնպես միանձնյա բնույթ չի կրում:

Եվ, վերջապես, ելնելով բանկային գործունեության պահպանողական բնույթից, ոլորտում հազվադեպ են նորարարական որոշումներ կայացվում, և դրանք հիմնականում ձևավորվում են ըստ ավանդական մոտեցումների: Ինչ վերաբերում է բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների ընդունմանը, ապա, որպես կանոն, դրանք ծրագրային բնույթի են: Ռիսկերի գնահատման և կառավարման գործընթացների համընդհանուր դրույթներն արտացոլվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի կանոնակարգային փաստաթղթերում⁶²:

Մասնագիտական գրականությունում բանկային ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների դասակարգման մեջ առկա է բազմատեսականացում՝ ելնելով մի շարք չափանիշներից: Դա ներկայացվում է ըստ.

⁶¹ Злобина Н., Управленческие решения. Тамбов, 2007, с. 6. Пирогова Е., Управленческие решения. Ульяновск, 2010, с. 18.

Սուվարյան Յու., Մենեջմենթ, «Տիգրանակերտ», Եր., 2009, էջ 251:

⁶² «Բանկերի գործունեության կարգավորումը, բանկային գործունեության հիմնական տնտեսական նորմատիվներով կանոնակարգ 2-ը հաստատելու մասին» ՀՀ ԿԲ խորհրդի 2007 թ. փետրվարի 9-ի թիվ 39-Ն որոշում:

- տնտեսության վարկավորման ճյուղերի կամ ոլորտների,
- տարածաշրջանների,
- վարկերի տեսակների,
- հաճախորդների խմբերի և այլն⁶³:

Ընդ որում, նշվում է նաև, որ ամեն մի տեսակի ֆինանսական ռիսկի համար կազմակերպությունը պետք է բացահայտի հետևյալ տեղեկատվությունը.

- այդ ռիսկի առաջացման պատճառները,
- կազմակերպության ռիսկի կառավարման քաղաքականությունը, գործընթացները,
- ռիսկի գնահատման համար օգտագործվող մեթոդները,
- կառավարչական որոշումների արդյունավետության մակարդակը⁶⁴:

Որպես կանոն, բանկային ռիսկերը դասակարգվում են ըստ մի քանի հատկանիշների, որոնք կարելի է խմբավորել հետևյալ կերպ.

ըստ ներազդեցության բնույթի.

- ընդհանուր,
- մասնավոր

ըստ նպատակների բնույթի.

- ռազմավարական
- մարտավարական
- ընթացիկ

ըստ ժամանակի տևողության.

- երկարաժամկետ
- միջնաժամկետ
- կարճաժամկետ

⁶³ Մխիթարյան Ա., Վարկային ռիսկի կառավարման մեխանիզմները Հայաստանի ֆինանսական ինստիտուտներում, Ազգային տնտեսության մրցունակության բարձրացման հիմնախնդիրները, ՀՊՏՀ գիտաժողովի նյութեր, 2013, էջ 306:

⁶⁴ Թերզիբաշյան Վ., Ֆինանսական ռիսկերի բնորոշումը ֆինանսական հաշվետվություններում, Ազգային տնտեսության մրցունակության բարձրացման հիմնախնդիրները, ՀՊՏՀ գիտաժողովի նյութեր, 2013, էջ 282:

ըստ կրկնվելու հաճախականության.

- ավանդական
- ոչ ավանդական

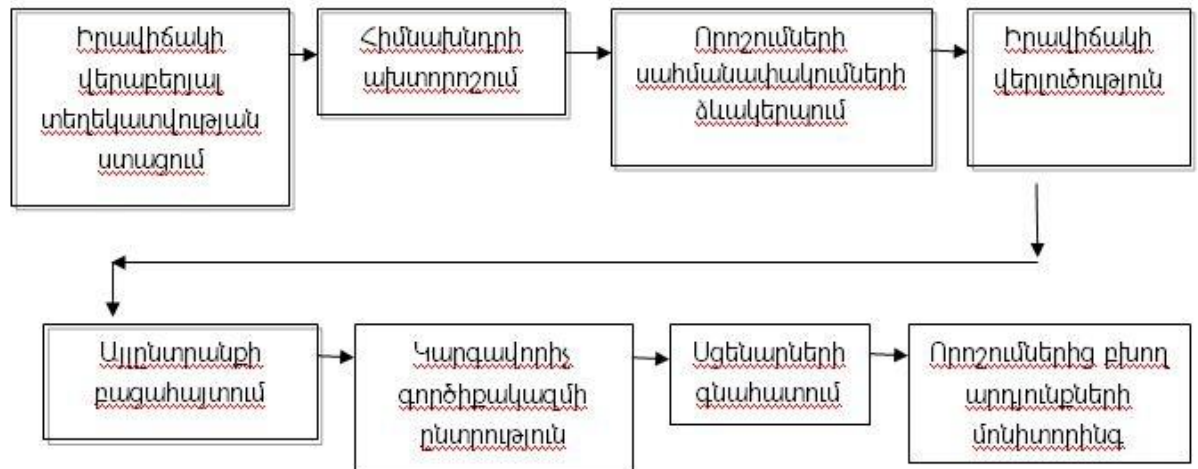
ըստ որոշում կայացնողի անձնային հատկանիշների.

- իմպուլսիվ
- զգուշավոր
- իներտ:

Ռիսկերի կառավարման համակարգում որոշումներ կայացնելիս հաշվի են առնվում նաև վարկանշային տարբեր աղյուսակներում տվյալ բանկերի զբաղեցրած հորիզոնականները՝ ըստ տնօրինած ակտիվների, շահույթի կամ շահութաբերության ցուցանիշների և, անգամ, ըստ սպասարկվող հաճախորդների գոհունակության աստիճանի (հավելված 2):

Մասնագիտական գրականության մեջ կարծիք է հայտնվում նաև այն մասին, որ բանկային ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումները պետք է իրականացնել փուլային տարբերակով՝ հաշվի առնելով հիմնախնդրի՝ «ախտորոշում-իրավիճակի վերլուծություն-սցենարային գնահատումներ-որոշումներից բխող վերջնարդյունքներ» շղթան⁶⁵: Ընդ որում, այս հարցում նույնպես դրսևորվում է բազմակարծություն, և առաջարկվում են տարբեր մոտեցումներ, որոնք, սակայն, պետք է նշել, որ ունեն հստակ ընդգծված ընդհանրություններ (գծապատկեր 2.2):

⁶⁵ Դավոյան Ս., Կուրդինյան Ռ., Վարկային պորտֆելի ռիսկի գնահատման մեթոդաբանական հիմնահարցերը, Ազգային տնտեսության մրցունակության բարձրացման հիմնախնդիրները, ՀՊՏՀ գիտաժողովի նյութեր, 2013, էջ 254:

Գծապատկեր 2.2. Բանկային ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման հիմնական փուլերը⁶⁶

Բանկային ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացմանը նպաստում է նաև ՔԱՄԵԼՍ (CAMELS) համակարգի կիրառումը, որը հնարավորություն է ընձեռում զուգահեռաբար որոշելու ոչ միայն ոլորտային գործունեության արդյունավետության աստիճանը, այլև ռիսկայնությունը⁶⁷:

Ըստ ՔԱՄԵԼՍ-ի մեթոդաբանության՝ բանկերի կողմից ռիսկերի կառավարումը գնահատվում է 5-բալանոց համակարգով՝ 1-5 աճողական կարգով բնութագրելով բանկի հուսալիությունը: Որպես կանոն, այդ գնահատականների միջակայքերը սահմանվում են՝ հիմնվելով բանկային համակարգի միջին կամ նորմատիվային, ինչպես նաև քանակական (ֆինանսական ցուցանիշների վերլուծություն) և որակական ընդունելի ցուցանիշների վրա, որոնք արտացոլում են ղեկավարման մակարդակը: Յուրաքանչյուր

⁶⁶ Башкатова Ю., Управленческие решения, М., 2008, с. 34. Герчикова И., Менеджмент, М., 1997, с. 131. Злобина Н., Управленческие решения, Тамбов, 2007, с. 13.

Սուվարյան Յու., Մենեջմենթ, «Տիգրանակերտ», Եր., 2009, էջ 254:

⁶⁷ Հարությունյան Տ., Բանկերի գործունեության ամփոփ գնահատման ՔԱՄԵԼՍ համակարգը և դրա կիրառման խնդիրները ՀՀ-ում, «Հայաստան. ֆինանսներ և էկոնոմիկա», էջ 69-73:

վերլուծվող ժամանակաշրջանի գնահատականը հաշվարկվում է որպես տարրի կազմում ընդգրկված հարաբերակցությունների միջին թվաբանական⁶⁸:

ՀՀ բանկային համակարգում գործող կարգի համաձայն՝ ՔԱՄԵԼՍ-ի յուրաքանչյուր տարրի (բացառությամբ «Մ»-ի) գնահատման համար հաշվարկվում են բաղադրիչ հարաբերակցություններ, և յուրաքանչյուր հարաբերակցության հաշվարկի ընթացքում կիրառված ցուցանիշները ճշգրտվում են՝ հաշվի առնելով գործող կարգով սահմանված համապատասխան գործոնները և դրանց ամենահավանական քանակական ազդեցությունը հաշվարկվող բաղադրիչ հարաբերակցությունների վրա: Ընդ որում, յուրաքանչյուր տարրի ճշգրտված բաղադրիչ հարաբերակցությունների գնահատականների միջին թվաբանականը տվյալ տարրի գնահատականն է: Ըստ գործող կարգի՝ այլևս չեն տարբերակվում նաև օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գնահատականներ: Բանկերն իրենք են հաշվարկում բաղադրիչ հարաբերակցությունները, այնուհետև ճշգրտում այդ հաշվարկներով ստացված գնահատականները և այդ ամենի արդյունքում ստանում միջին թվաբանականը, որն էլ, ի վերջո, բանկի գնահատականն է: Ցուցանիշների ամփոփ գնահատումը կատարվում է ամսական կտրվածքով, և ՀՀ կենտրոնական բանկը ամսական ամփոփ գնահատականները (ՔԱՄԵԼՍ) հաստատելուց հետո եռօրյա ժամկետում բանկերին տրամադրում է իրենց անհատական ամփոփ ցուցանիշները⁶⁹:

ՔԱՄԵԼՍ համակարգով տրվող գնահատականն արտացոլում է բանկի վարչական մարմինների ունակությունը՝ կառավարելու ոլորտի ռիսկերը, ինչպես նաև կազմակերպության ներքին ակտերի համարժեքությունն ու ներտնտեսական հսկողության համակարգերի գործունեության արդյունավետությունը, որոնց շնորհիվ ապահովվում է բանկային աշխատանքի անընդհատությունը: Ընդ որում, ռիսկերի կառավարման գնահատման համար առաջարկվում է կիրառել «Մ» ինդիկատորը, որը հաշվարկվում է՝ ըստ հավելված 3-ում ներկայացված հարցերի գնահատականների

⁶⁸ ՀՀ տարածքում գործող բանկերի ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ՔԱՄԵԼՍ) հաշվարկման, հաստատման և հրապարակման կարգը հաստատելու մասին ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2014 թ. հոկտեմբերի 29-ի թիվ 255 –Ն որոշում:

⁶⁹ Նույն տեղում:

հանրագումարի: Այսպես՝ յուրաքանչյուր հարցին տրվում է «0», «1», «2» կամ «3» բալ: Ամենաբարձր գնահատականը «3»-ն է, իսկ ամենացածրը՝ «0»-ն:

Աղյուսակ 2.4

Կառավարման համակարգի ամփոփ գնահատման բալային համակարգը ՀՀ առևտրային բանկերում⁷⁰

Ցուցանիշի միջակայք	Գնահատական
$\Sigma U > 81$	= 5
$72 < \Sigma U < 81$	= 4
$54 < \Sigma U < 71$	= 3
$36 < \Sigma U < 53$	= 2
$\Sigma U < 81$	= 1

Պետք է փաստել, որ այս կամ այն հարցը բալային համակարգով գնահատելիս աուդիտորը նկատի է ունենում դրա կարևորության աստիճանը: Օրինակ՝ եթե բանկն ամբողջությամբ բավարարում է որևէ հարցադրման պահանջները, սակայն վերջինս մեծ կարևորություն չի ներկայացնում տվյալ բանկի «Մ» տարրի գնահատականի որոշման համար, ապա աուդիտորը կարող է դա գնահատել 3-ից ցածր բալով՝ այդպիսով ցուցաբերելով համապատասխան վերաբերմունք:

Այսպիսով՝ կախված բալերի հանրագումարի մեծությունից, «Մ» տարրին տրվում են ներքոհիշյալ գնահատականները (աղյուսակ 2.4):

Մասնագիտական գրականությունում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների փուլային տարբերակի կիրառման մեկ այլ մոտեցում է (գծապատկեր 2.4) համարվում «արգելափակիչ գործակիցների» համակարգը, ըստ որի՝ եթե ֆինանսական ռիսկերից կորուստների ձևավորման առաջին փուլում լիզինգի ռիսկայնության գործակիցը (K) գերազանցում է 0,35 սահմանային մեծությունը, ապա վարձակալության գործարքը համարվում է չափազանց ռիսկային և չի անցնում

⁷⁰ ՀՀ տարածքում գործող բանկերի ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ԲԱՄԵԼԱ) հաշվարկման, հաստատման և հրապարակման կարգը հաստատելու մասին ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2014 թ. հոկտեմբերի 29-ի թիվ 255 –Ն որոշում:

որոշումների կայացման հաջորդ փուլ: Ընդ որում, առաջարկվում է կիրառել ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման չորս փուլ (գծապատկեր 2.2), և այդ շղթայի վերջնամասում սահմանել նվազագույն ռիսկի գոտի ($0.05 < K < 0.015$)՝ անցում կատարելով նվազագույն ռիսկային դաշտ՝ $K < 0.05$ ⁷¹:

Ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման նկարագրված տարբերակը գործնականում հեշտ է իրագործել, սակայն, մեր կարծիքով, որոշակի պայմանականություններ է պարունակում կորուստների ձևավորման հավանականության գործակիցների սահմանման առումով, որոնց մեծությունների իրատեսական գնահատման համար մաթեմատիկական հաշվարկներ են պահանջվում: Իսկ ամեն մի բանկային գործարքի ֆինանսական ռիսկից առաջացող կորուստների հավանականության հաշվարկը գործնականում արդեն իսկ հիմնախնդիր է:

Նույնկերպ, կարելի է բնորոշել ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման արդյունավետության գնահատման հանգամանքը, քանի որ ռիսկերի արդյունավետ կառավարումը ենթադրում է համապատասխան հիմնավորված քաղաքականության մշակում և իրագործում, որը պետք է ներառի հետևյալ առանցքային բաժինները՝

1. ռիսկերի կառավարման նպատակը,
2. ռիսկերի կառավարման խնդիրները,
3. ռիսկերի կառավարման համար պատասխանատու անձինք և մարմինները,
4. ռիսկերի կառավարման մեթոդները,
5. ռիսկերի կառավարմանն անհրաժեշտ հիմնական միջոցառումների մշակումը,
6. ռիսկերի կառավարման սկզբունքային հիմնադրույթները տնտեսական

իրավիճակների հնարավոր փոփոխությունների պայմաններում:

Որպես կանոն, կառավարչական որոշման արդյունավետությունն արտացոլում է դրա նախապատրաստման և իրագործման նպատակով հատկացված ռեսուրսների և

⁷¹ Акопян А., Управление рисками лизинговой деятельности, Современные тенденции в экономике и управлении. Сборник материалов IX международной научно-практической конференции, Новосибирск, изд-во НГТУ, 2011, с. 384-390.

դրանց արդյունքում ստացված տնտեսական արդյունքների հարաբերակցությունը: Այս առումով, մասնագիտական գրականությունում առաջարկվում է բանկային ռիսկերի կառավարման արդյունավետությունն գնահատել այնպիսի սխեմայով, որտեղ հաշվի է առնվում կառավարչական գործառույթների ծախսահատույցը: Կարծիք է հայտնվում նաև մասին, որ որպես ռիսկերի կառավարման արդյունավետության ցուցանիշ պետք է ընդունել ռիսկային կորուստների կանխման փաստացի արդյունքները⁷²:

Պետք է ասել, որ ռիսկերի կառավարման վերոնշյալ մոտեցումներն արտացոլում են կառավարչական որոշումների միայն տնտեսական հատույցը, ուստի նպատակահարմար է ուշադրության դարձնել մեկ այլ մոտեցմանը, որը հիմնվում է կառավարչական որոշումների կայացման կազմակերպական արդյունավետության վրա՝ կիրառելով ռիսկերի ճանաչման և կանխարգելման պաշտպանական գծեր:

Ակնհայտ է, որ մասնագիտական գրականության մեջ վերջին տարիներին մեծ տեղ է հատկացվում ռիսկերի կառավարման գործընթացում ներքին աուդիտի ուսումնասիրմանը: Ներքին աուդիտն իրականացվում է «պաշտպանական երեք գիծ» մեթոդաբանությամբ⁷³ և օգնում է կազմակերպության նպատակների իրականացմանը՝ համակարգված մոտեցմամբ ոչ միայն գնահատելով, այլև բարելավելով ռիսկերի կառավարման ու հսկողության գործառույթների արդյունավետությունը:

Ինչպես ֆուտբոլում, երբ մարզիչները համոզմունք են հայտնում, որ դարպասապահը բաց կթողնի գնդակը՝ մնացած 10 խաղացողի կողմից այն բաց թողնելուց հետո միայն, այնպես էլ ներքին աուդիտի իրականացրած պաշտպանական երրորդ գծի այս

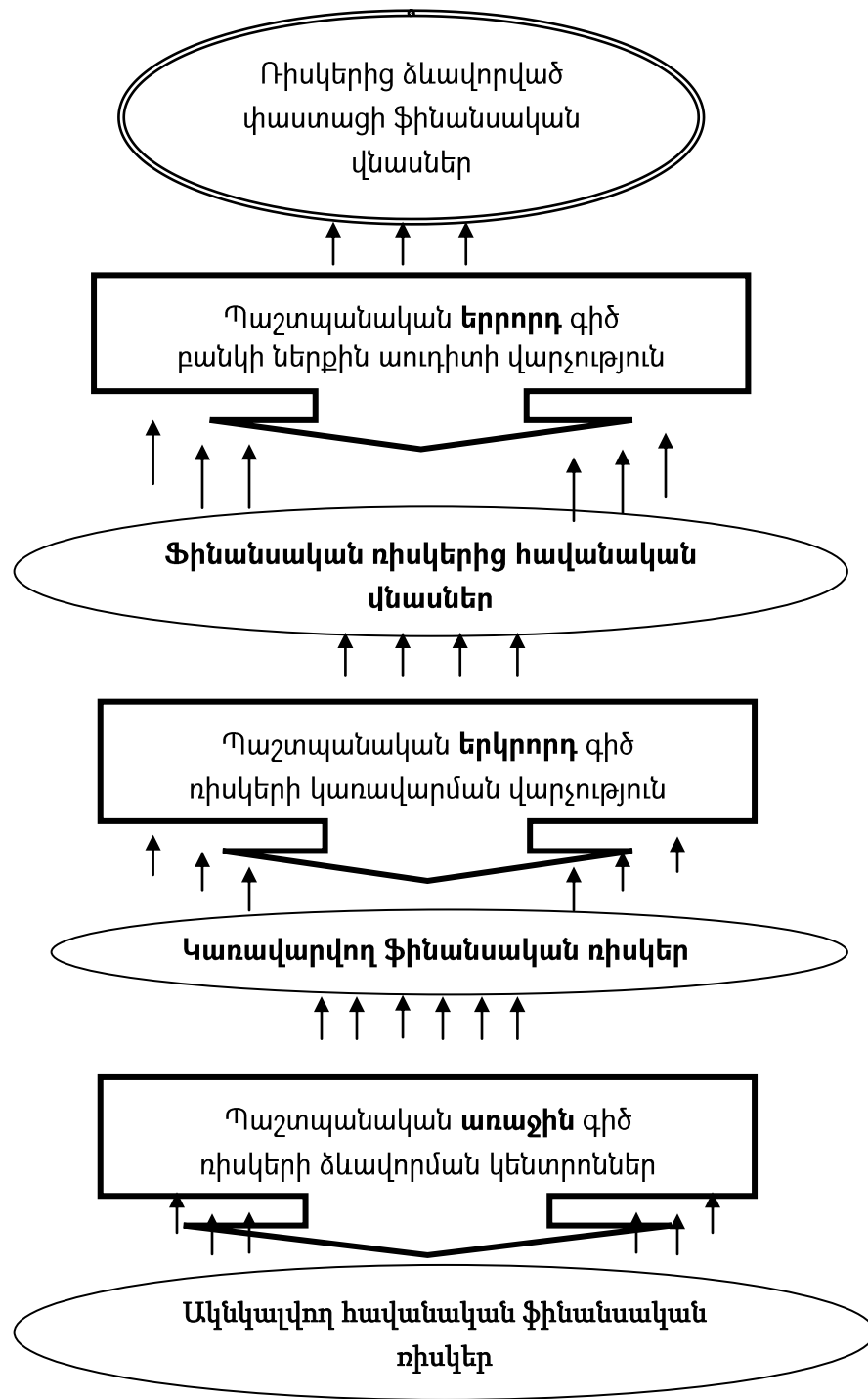
⁷² Кузьмина Н., Моргунова Н., Курс лекций по дисциплине “Управление рисками”, из-во Владимирского государственного университета, Владимир, 2007, с. 67-68 (76).

⁷³ Չալաբյան Ա., Արդյունավետ ռիսկերի կառավարման և հսկողության պաշտպանական երեք գծերը, Ներքին աուդիտորների ինստիտուտ

դերը նմանեցվում է ֆուտբոլային խաղի ժամանակ դարպասապահի ունեցած դերին: Այս առումով, պաշտպանական երեք գծի կիրառումն օգնում է.

- խուսափել ռիսկերի վերաբերյալ առկա տվյալների կրկնօրինակումից և տարածումից,
- կանխել կարևոր ռիսկային դեպքերի բացթողումը,
- խուսափել տեղեկատվական անճշտություններից,
- խուսափել հավաստիացման ծառայությունների մատուցման ծանրաբեռնվածությունից,
- ապահովել հսկողական միջավայրի կարգապահություն և բազմագործառույթային հեռանկար,
- ստեղծել ռիսկերի համակարգված հաշվետվողականության համակարգ,
- օպտիմալացնել հավաստիացման ծառայությունների մատուցման ընդհանուր ծախսերը:

Ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման գործընթացը, ըստ «պաշտպանական երեք գծի» մեթոդաբանության, ներկայացված է գծապատկեր 2.3-ում: Ակնհայտ է, որ ռիսկերի հետևանքով ձևավորվող փաստացի ֆինանսական վնասները կանխարգելելու նպատակով կառավարչական որոշումները կայացվում են մի քանի փուլի ընթացքում, նախ՝ ռիսկերի կառավարման ստորաբաժանումներում (պաշտպանական առաջին և երկրորդ գիծ), այնուհետև չկառավարվող ֆինանսական ռիսկերից հավանական վնասների մեղմման համար՝ ներքին աուդիտի գործառույթների շրջանակում: Եվ, ի վերջո, ռիսկային կորուստների հնարավորինս մեղմման արդյունքում արձանագրվում են ռիսկերից ձևավորված փաստացի ֆինանսական վնասները:

Գծապատկեր 2.3 .«Պաշտպանական երեք գիծ» մեթոդաբանությամբ ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման գործընթացը⁷⁴

⁷⁴ Գծապատկերը կազմել է ատենախոսը:

Ֆինանսական ռիսկերից պաշտպանական գծերի կիրառումը բարձրացնում է կառավարչական որոշումների կայացման արդյունավետությունը հետևյալ առումներով.

- ռիսկերի կառավարումը լավագույն կերպով իրականացվում է այն դեպքում, երբ առկա են երեք առանձին և հստակ սահմանված պաշտպանական գծերը,
- բացառիկ դեպքերում պաշտպանական որոշ գծեր կարող են համատեղ կիրառվել,
- կառավարման մարմինը և ղեկավարները պետք է ունենան հստակ սահմանված ակնկալիքներ կազմակերպության ֆինանսական ռիսկերի և վերահսկողության համար պատասխանատու յուրաքանչյուր խմբի ներսում տեղեկատվության տարածման և գործունեության համակարգման վերաբերյալ:

Այսպիսով՝ բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների մեթոդաբանական մոտեցումների վերլուծության արդյունքում կարելի է կատարել մի շարք եզրակացություններ:

Առաջին. որոշումների կայացումը միանվագ գործողություն չէ, այլ ենթադրում է մի քանի փուլով գործընթաց: Այն ներառվում է ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգերի գործառույթներում, որտեղ նկատի են առնվում ռիսկերի ձևավորման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները, պատասխանատվության կենտրոնները, ռիսկայնության վնասների առաջացման հավանականության գոտիները, ինչպես նաև ռիսկերի կառավարման գործիքակազմը:

Երկրորդ. ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումները պահանջում են տեղեկատվական բազմակողմանի ապահովվածություն՝ հաշվի առնելով հիմնախնդրի «ախտորոշման» արդյունքները, սցենարային գնահատումները, որոշումներից բխող վերջնարդյունքների հավանականությունը:

Երրորդ. ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացումն ու իրականացումը մշտադիտարկվում են ոչ միայն պատճառահետևանքային կապերի բացահայտման, այլ հենց տվյալ որոշումների՝ վնասների ձևավորման կամ կանխարգելման գործում ունեցած արդյունավետության գնահատման նկատառումներով:

2.3. Կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի վերլուծությունը Ֆինանսական ռիսկերի որոշումների կայացման շրջանակում

Կառավարչական աուդիտի հիմնական նպատակը կազմակերպության կառավարման համակարգի արդյունավետության մակարդակի բարձրացմանը նպաստելն է՝ իրեն հատուկ վերահսկողական գործիքակազմի կիրառմամբ: Կառավարչական աուդիտի կիրառումը համեմատաբար նոր ուղղություն է բանկային համակարգում և բնավ չի կրկնում ֆինանսական արտաքին կամ ներքին աուդիտի գործառույթները: Եթե արտաքին անկախ աուդիտը նպատակ է հետապնդում գնահատելու հրապարակվող ֆինանսական հաշվետվությունների արժանահավատությունը, իսկ ներքին աուդիտը ամենօրյա վերահսկողությունն է իրականացնում ֆինանսական հոսքերի նկատմամբ, ապա կառավարչական աուդիտը պարբերաբար վերանայում է կառավարման քաղաքականությունը, մշտադիտարկման է ենթարկում բանկերում գործող կառավարման համակարգը, վերլուծում է կառավարչական որոշումների իրականացման գործընթացը և, ի վերջո, գնահատելով կառավարման մեջ կիրառվող համակարգի արդյունավետության մակարդակը, առաջարկներ է ներկայացնում վերջինիս բարելավման ուղղությամբ:

Հետևաբար՝ բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման գործընթացն ու վերջնարդյունքները նպատակահարմար է ընդգրկել կառավարչական աուդիտի ուսումնասիրման շրջանակում՝ այդպիսով իսկ պարբերաբար մշտադիտարկելով ֆինանսական ռիսկերի ձևավորման պատճառները, պատասխանատվության կենտրոնները, ռիսկերին առնչվող տեղեկատվական հոսքերը, հավանական վնասների կանխարգելման ուղիները, որոշումների կայացման գործընթացները և ռիսկերի կառավարման փաստացի արդյունքները: Հետևաբար՝ կառավարչական աուդիտը կարող է մեծապես նպաստել բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով արդյունավետ որոշումների կայացմանը:

Սակայն, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ՀՀ առևտրային բանկերում, ներքին աուդիտի լայնածավալ և խորքային կիրառմանը զուգահեռ, դեռևս բավարարուչադրություն չի դարձվում կառավարչական աուդիտի ներդրմանը, ինչն էլ դժվարություններ է ստեղծում կառավարման համակարգի պարբերաբար մշտադիտարկման և կառավարչական որոշումների արդյունավետության գնահատման ոլորտում⁷⁵: Ուստի, մեր կարծիքով, ներկայումս բանկային համակարգում առաջնային է համարվում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական աուդիտի կիրառումը՝ իրեն հատուկ որոշակի կառուցակարգով և գործիքակազմով:

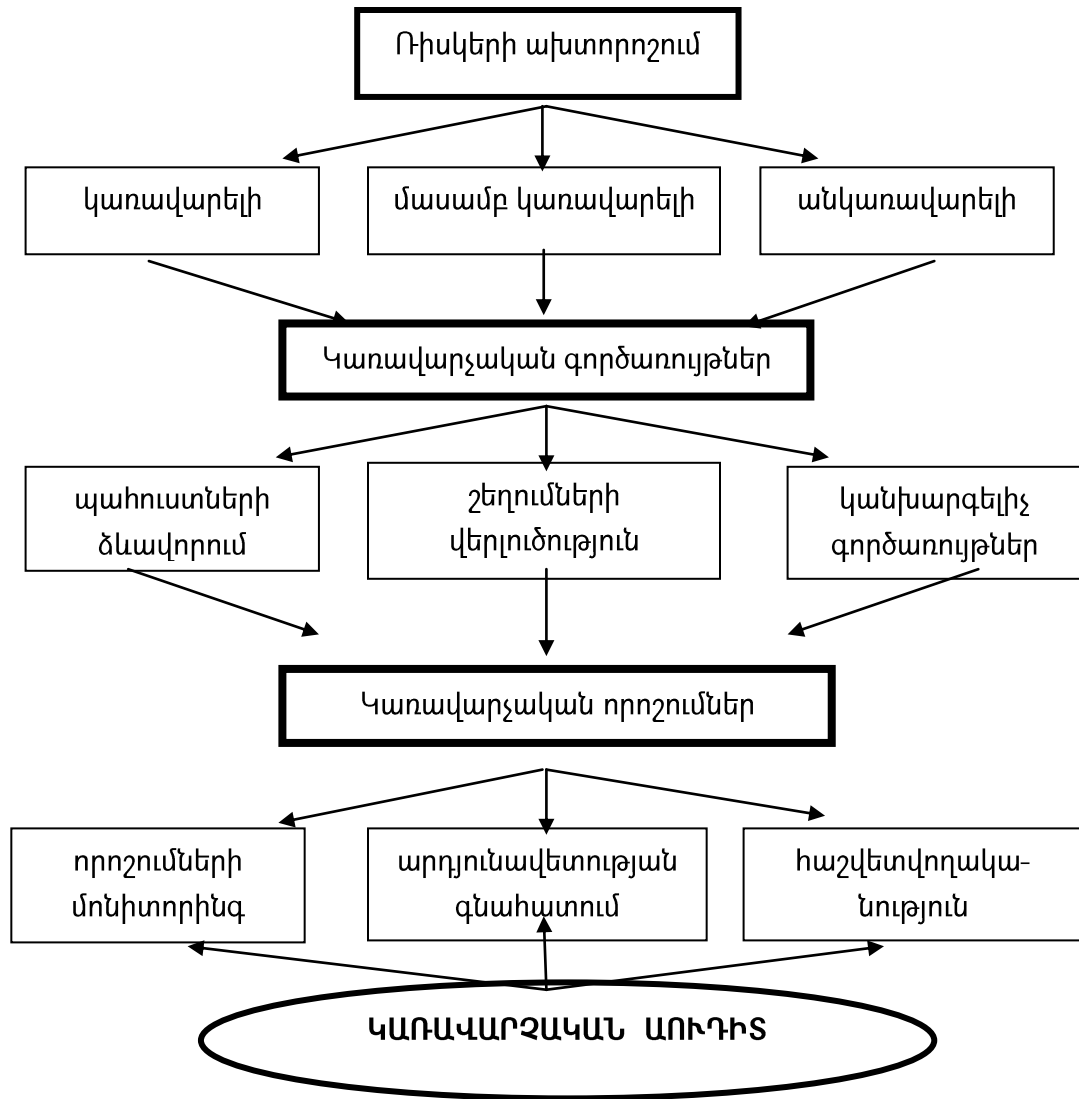
Ելնելով գծապատկեր 2.4-ում ներկայացված՝ ռիսկերի կառավարման աուդիտի գործառույթներից՝ կարելի է եզրակացնել, որ դրանք ոչ միայն նորույթ չեն բանկային համակարգում, այլև կիրառելի են այս կամ այն չափով: Սակայն, կառավարչական աուդիտի նշանակությունը ոչ միայն ռիսկերի գծով որոշումների կայացման գործընթացի վերահսկումն է, այլև կառավարչական որոշումների գործիքակազմի համակարգումը՝ լուծելով այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են.

- կառավարչական որոշումների գծով անհրաժեշտ տեղեկատվության ընդգրկվածության և համակարգման աստիճանի գնահատումը,
- որոշումների կայացման պատասխանատվության կենտրոնների գործունեության ներդաշնակեցման ապահովումը կառավարման բոլոր օղակների փոխգործակցության շղթայում,
- ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումներից բխող վերջնարդյունքների մշտադիտարկումը,
- ռիսկերի կառավարման գծով պատասխանատվության կենտրոնների հստակեցումը և կայացվող կառավարչական որոշումներին դրանց առնչության աստիճանի որոշումը,
- կառավարչական որոշումների արդյունավետության մակարդակի գնահատումը և ռիսկերի կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման նպատակով՝ պահուստների բացահայտումը:

Այսպիսով՝ կարելի է ասել, որ կառավարչական աուդիտի ներդրմամբ հնարավոր կլինի իրականացնել ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման համակարգի պարբերաբար վերահսկողություն ու մշտադիտարկում, արդյունքում

⁷⁵ Ղազարյան Գ.Ն., Հաշվառումը և աուդիտը բանկերում, «Էդիթ Պրինտ», Եր., 2013, էջ 77-78:

կատարելով առաջարկություններ բանկային ռիսկերի կառավարման համակարգի բարելավման ուղղությամբ, ինչն արդիական է ՀՀ առևտրային բանկերի գործունեության համար:

Գծապատկեր 2.4. Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կառավարչական աուդիտի առաջարկվող կառուցակարգ⁷⁶

Աուդիտի հիմնական նպատակը ռիսկերի կառավարման համակարգի մշտադիտարկումն է՝ կայացվող որոշումների արդյունավետության գնահատման և

⁷⁶ Կազմել է ատենախոսը՝ ըստ կառավարչական աուդիտի համապատասխան սկզբունքների:

բանկային գործունեության բարելավման ուղղությամբ առաջարկությունների ներկայացման համատեքստում: Այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ առաջնային պետք է համարել ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների դիտարկումն ըստ «ռիսկերի ախտորոշում-պատասխանատվության կենտրոնների ձևավորում-կառավարման քաղաքականություն-պատասխանատվության գործառույթներ-կառավարչական որոշումների իրականացում» շղթայի՝ գնահատելով դրանք ըստ նշյալ գործոնների շղթայական փոխկապակցման և վերլուծելով դրանց արդյունավետությունը շղթայում ընդգրկված յուրաքանչյուր գործոնի գծով:

Հետևաբար՝ կարող ենք ասել, որ կառավարչական աուդիտի խնդիրը ոչ միայն ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործառույթների խմբավորումն ու ներկայացումն է մեկ համակարգում, այլև, որ առավել կարևոր է, կառավարման համակարգի գնահատումն ըստ համապատասխան գործոնների շղթայական փոխկապակցման, ինչը հնարավորություն կտա բացահայտելու ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման գործընթացի «թույլ օղակները»:

Այս առումով, առաջարկում ենք աուդիտի գործընթացում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգի մշտադիտարկումն իրականացնել ցանցային կտրվածքով՝ հաշվի առնելով կառավարման գործառույթների պատճառահետևանքային փոխկապակցությունները: Այդպիսով՝ «ռիսկերի ախտորոշում-պատասխանատվության կենտրոնների ձևավորում-կառավարման քաղաքականություն-պատասխանատվության գործառույթներ-կառավարչական որոշումների իրականացում» շղթայի յուրաքանչյուր գործոնի շեղում տատանումներ կառաջացնի կառավարչական որոշումների իրականացման ամբողջ համակարգում՝ բացահայտելով ռիսկերի կանխարգելման թույլ օղակները:

Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման առաջարկվող համակարգը գործում է «սարդոստայնի սկզբունքով», որտեղ ներցանցային փոխկապակցությունների յուրաքանչյուր տատանում ազդակ է հանդիսանում ռիսկերի կառավարման ամբողջական ցանցի որևէ օղակում առկա ըն-

թացիկ բացթողումների համար, և օպերատիվ միջոցներ են ձեռնարկվում դրանց շտկումների ուղղությամբ: Եթե գծապատկեր 2.7-ում ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման կառուցակարգն ընկալվի որպես ցանց՝ «սարդոստայնի գործունեության» սկզբունքով, ապա դրա մակերեսի որևէ հատվածում ռիսկային գործունեության որևէ թույլ կամ ուժեղ ազդակ կառավարչական աուդիտին կահազանգի՝ տատանումներ առաջացնելով ցանցի ամբողջ մակերեսի վրա:

Ուստի ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի կազմակերպման տեսանկյունից հիմնախնդիր է առաջանում.

- ներկայացված ցանցային փոխկապակցությունները կառուցել այնպիսի ցուցանիշներով, որոնց շեղումները փաստացի տատանումներ կառաջացնեն և ազդակ կհանդիսանան ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման համար,
- բացահայտել ոչ միայն ռիսկերի ձևավորման կենտրոնը, այլև պատասխանատուների շրջանակը՝ ցանցում յուրաքանչյուր շեղման և տատանումների պարագայում,
- ձգտել այն իրավիճակին, որ ցանցային տատանումները հնարավորինս կանխարգելվեն և նվազագույն ամպլիտուդ ունենան՝ շնորհիվ կառավարչական որոշումների, այսինքն՝ ֆինանսական ռիսկերն առավելապես կառավարելի լինեն՝ չհանգեցնելով բանկային համակարգի ֆինանսատնտեսական գործունեության ցնցումների:

Տեսական վերլուծություններն ու գործնական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ռիսկերի գնահատման ցուցանիշներն առավելապես ֆինանսական բնույթի են և հանդես են գալիս արժեքային համակարգով: Այս առումով, ըստ մեր կողմից առաջարկվող կառավարչական աուդիտի համակարգի, կարծում ենք, որ կարելի կլինի ռիսկերը գնահատել նաև ոչ արժեքային չափիչներով ներկայացվող փոխկապակցված հարաբերական ցուցանիշներով: Այդպիսով՝ հնարավորություն կստեղծվի համադրելիության դաշտ ապահովելու ռիսկերի կառավարման շրջանակում

փոխառնչվող ցուցանիշների միջև, որոնք հիմնականում կներկայացվեն գործակիցների տեսքով:

Բանն այն է, որ ռիսկերի կառավարման համակարգում, շեշտադրելով միայն ֆինանսական ցուցանիշները, բանկերը հաճախ դժվարանում են կառավարչական որոշումներ կայացնել, քանի որ, ավանդույթի համաձայն, ֆինանսական գործակիցները ծառայում են միայն ռետրոսպեկտիվ վերլուծությանը և արտացոլում են անցյալին դասվող բանկային գործարքները՝ միտված չլինելով տեսանելի ապագայում բանկային գործունեության գնահատմանը: Ավելին, ֆինանսական ցուցանիշները երբեմն չեն փոխկապակցվում ֆինանսատնտեսական արդյունքներ բնութագրող արժեքային այլ ցուցանիշների հետ, հետևաբար՝ հնարավորություն չի ստեղծվում ոչ միայն համապարփակ և համալիր գնահատական տալու ռիսկերի կառավարմանը, այլև փոխկապակցելու մարտավարական և ռազմավարական ռիսկերի կառավարման գործառույթների արդյունքները:

Այս առումով, մասնագիտական գրականությունում կարծիք է հայտնվում կառավարչական որոշումներ իրականացնելիս, ֆինանսական ցուցանիշներին զուգահեռ, կիրառել նաև ոչ ֆինանսական ցուցանիշներ, քանի որ միայն արժեքային պարամետրերով չափվող ցուցանիշների վրա կենտրոնանալը լիարժեք հնարավորություն չի ստեղծում պատկերացում կազմելու կազմակերպությունների տնտեսական գործունեության մասին և կատարելու զարգացման հիմնավոր կանխատեսումներ⁷⁷: Ընդ որում, ոչ արժեքային ցուցանիշները տրամաբանական փոխկապակցվածությամբ լրացնում են գործող ֆինանսական ցուցանիշներին և հնարավորինս պատճառահետևանքային կապերի մեջ են հայտնվում վերջիններիս հետ, եթե հանդես են գալիս հարաբերական (գործակցային) մեծություններով: Հետևաբար՝ հենց այդ պատճառահետևանքային փոխկապակցություններն էլ հանդես են գալիս որպես ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի ուսումնասիրման օբյեկտներ:

⁷⁷ Крылов С.И., Сбалансированная система показателей как аналитический инструмент стратегического управления в условиях современной рыночной экономики, „Экономический анализ, теория и практика, #24, 2007, с.26-27.

Ցուցանիշների ցանցային հաշվեկշռման համակարգը ոչ միայն քանակապես ամփոփում է հաշվետու ժամանակաշրջանի ֆինանսատնտեսական գործունեությունը բնութագրող գործակիցները, այլև որակական գնահատականներ է տալիս ռիսկերի կառավարման բարելավումների տեղաշարժերին: Այդպիսով՝ հնարավորություն է ստեղծվում բացահայտելու զարգացման այն լոկոմոտիվային ուղղությունները, որտեղ բանկային գործունեության տնտեսական ակտիվության և դրան ուղեկցող՝ աճող ռիսկերի կառավարման արդյունավետության մակարդակի բարձրացման պահանջ է զգացվում: Միաժամանակ, նախանշվում են ֆինանսական ռեսուրսների, այդ թվում՝ ներդրումների առանցքային տեղաբաշխումների գործընթացները, որոնց բարեփոխումներին պետք է անդրադառնա բանկային մենեջմենթը՝ իր առջև դրված ռազմավարական նպատակադրումները լիարժեքորեն իրագործելու նկատառումներով⁷⁸:

Այսպիսով՝ կարող ենք ասել, որ կառավարչական աուդիտի համակարգում թիրախային արդյունքները հիմնականում չեն չափվում արժեքային կամ ֆինանսական ցուցանիշներով և առավելապես բնութագրվում են ռիսկերի կառավարման մակարդակը ներկայացնող գործակիցներով ու դրանց գծով արձանագրվող շեղումներով, որոնք հնարավորինս պետք է արտացոլեն պատճառահետևանքային կապերը և ընդգրկվեն ցուցանիշների ցանցային հաշվեկշռված համակարգ:

Ընդ որում, ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման թիրախները պետք է փոխկապակցվեն այնպես, որ դրանցից մեկի բնութագրիչների փոփոխություններն իսկույն ևեթ անդրադառնան մյուսների վրա:

Այս առումով, կարևորվում է պատճառահետևանքային ցանցային համակարգում ներգրավված թիրախային ցուցանիշներից «շեղման զգայնության գնահատումը»⁷⁹, որը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ տնտեսական գործունեության մի ոլորտում ձևավորված բացասական և ռիսկային երևույթներն անդրադառնում են

⁷⁸ Бибнев М.Ф., Сбалансированная система финансовых показателей, „Экономический анализ, теория и практика“, #7, 2009, с.38.

⁷⁹ Гершун А., М. Горский. Технологии сбалансированного управления. – М.: ЗАО „Олимп-Бизнес“, 2005. с. 65.

փոխկապակցված մեկ այլ ոլորտի գործունեության վրա, և, ի վերջո, կայացվում են ծրագրված նպատակների թերակատարումը կանխարգելող կառավարչական որոշումներ:

Հետևաբար, ըստ կառավարման գործիքակազմի կիրառման առաջնահերթության, շեշտադրվում է նաև ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ցանցային համակարգի յուրաքանչյուր օղակին բալային ցուցանիշի ամրագրումը:

Այս առումով, կարծում ենք, որ ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման կառավարչական աուդիտի՝ առաջարկվող ցանցային համակարգի գործունեության առավելագույն արդյունավետությունը պետք է գնահատել 100-բալանոց սանդղակով, ընդ որում, համակարգի յուրաքանչյուր օղակին ամրագրելով համապատասխան բալային ցուցանիշ՝ ըստ կառավարման գործիքակազմի կարևորության (աղյուսակ 2.5):

Ինչպես վերը նշեցինք, ռիսկային որոշումների բալային գնահատումն արդեն իսկ ընդունված է ՔԱՄԵԼՍ համակարգում, և դա կանոնակարգում է ՀՀ կենտրոնական բանկը⁸⁰:

Այդուհանդերձ, հարկ է նշել, այս պարագայում բալերի ամրագրումը ռիսկերի կառավարման ցուցանիշներին չի համակարգվում, ավելին, չի ներառվում կառավարչական աուդիտի համակարգում: Մեր կողմից առաջարկվող՝ ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի բաղադրիչների շրջանակը, նախ և առաջ, փոխկապակցված համակարգ է ստեղծում կառավարման գործիքակազմի առանձին տարրերի միջև՝ հաշվի առնելով դրանց գործառույթների առաջնահերթությունը:

⁸⁰ «ՀՀ տարածքում գործող բանկերի ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ՔԱՄԵԼՍ) հաշվարկման, հաստատման և հրապարակման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 29 հոկտեմբեր 2014 թ. թիվ 255-Ն որոշում:

Աղյուսակ 2.5

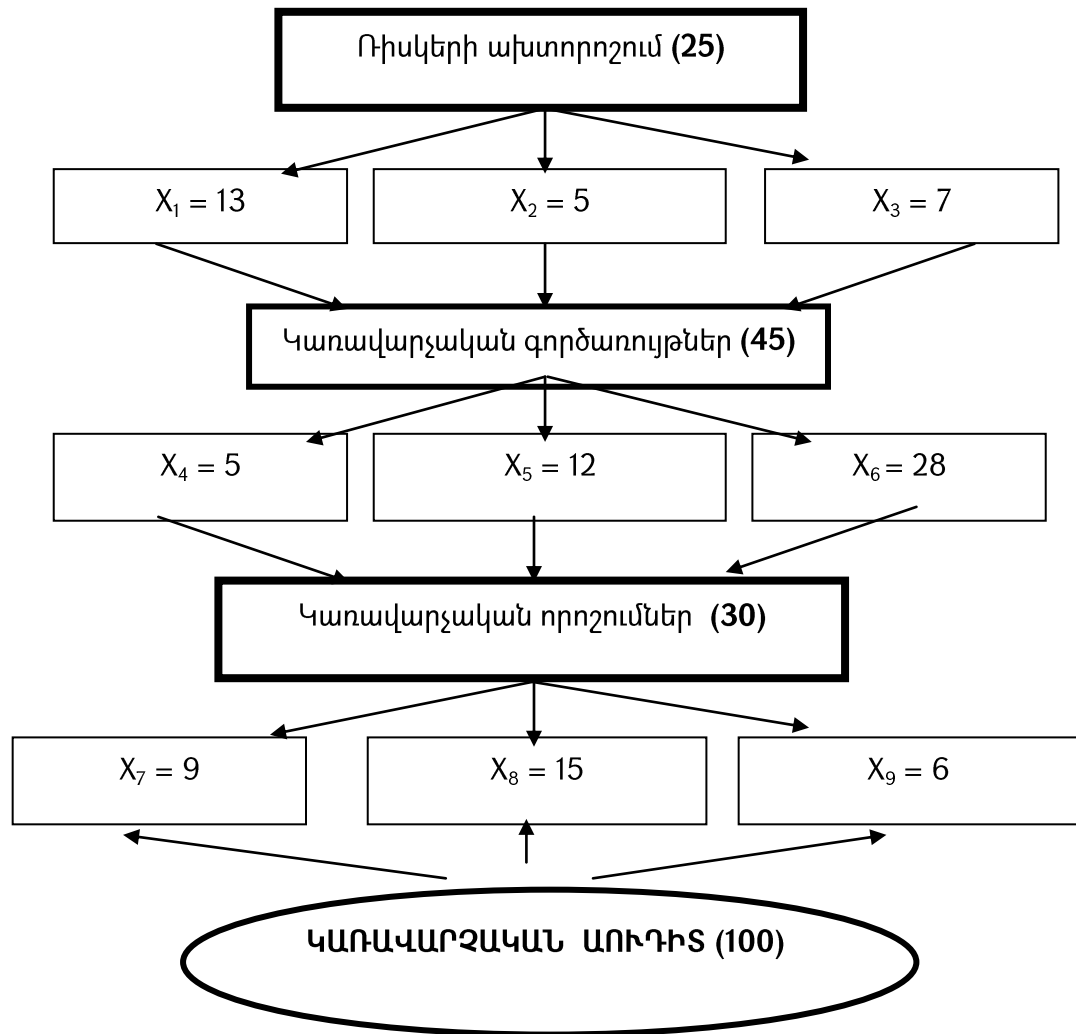
Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի համակարգի բաղադրիչների առաջարկվող շրջանակը⁸¹

Նշա- նա- կում	Կառավարման գործիքակազմ և ուղղություն	Կարևորության բալ
	Ռիսկերի ախտորոշում	25
X ₁	Կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	13
X ₂	Մասամբ կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	5
X ₃	Անկառավարելի ռիսկերի բացահայտում	7
	Կառավարչական գործառույթներ	45
X ₄	Հնարավոր վնասների փոխհատուցման պահուստների ձևավորում	5
X ₅	Շեղումների վերլուծություն	12
X ₆	Կանխարգելիչ գործառույթներ	28
	Կառավարչական որոշումներ	30
X ₇	Որոշումների մշտադիտարկում	9
X ₈	Որոշումների արդյունավետության մակարդակի գնահատում	15
X ₉	Հաշվետվողականություն	6
		100

Աղյուսակ 2.5ից երևում է, որ որոշումների կայացման գործընթացում առավել մեծ կշիռ է տրվել պատասխանատվության գործառույթներին (45 բալլ), այնուհետև կարևորվել են կառավարչական որոշումները (30 բալլ) և ռիսկերի ախտորոշումը (25

⁸¹ Կազմել է ատենախոսը:

բայ)։ Ընդ որում, այդ ենթախմբերում, ըստ գծապատկեր 2.5-ի, առավել բարձր կշիռներով են հանդես եկել կանխարգելիչ (28 բայ), որոշումների արդյունավետության (15 բայ), կառավարելի շեղումների ախտորոշման (13 բայ) ու վերլուծությունների (12 բայ) գործառույթների գործակիցները։

Գծապատկեր 2.5. Ֆինանսական ռիսկերի որոշումների կայացման կառավարչական աուդիտի փոխկապակցված գործառույթների բալային գնահատումը⁸²

Այսպիսով՝ ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման կառավարչական աուդիտի շրջանակում 100՝ առավելագույն բալ տրվում է կառավարման համա-

⁸² Կազմել է ատենախոսը։

կարգի բաղադրիչների ընդհանուր շրջանակին, որի ապահովման պարագայում կառավարչական որոշումների կայացման գործընթացն առավելագույն դրական գնահատականի է արժանանում: Սակայն, գործնականում, գրեթե անհնար է առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման նման միջավայրի ձևավորումը, և, բնականաբար, միշտ էլ արձանագրվում են նախանշված առավելագույն բալային շեմից շեղումներ, որոնք կառավարչական աուդիտի ուսումնասիրման առարկա են և բացահայտում են ռիսկերին առնչվող փաստացի վնասների ժամանակին և հնարավորինս ամբողջական կանխարգելման ուղիները:

Այսպես՝ աղյուսակ 2.5-ում ներկայացված տեղեկատվության հիման վրա համակարգելով ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի կողմից թիրախավորված պատճառահետևանքային ցուցանիշների փոխկապակցման բալային գնահատման համակարգը (գծապատկեր 2.5), պարզորոշ երևում է, թե ինչպես են, ընդհանուր առմամբ, տարբեր գործոններ ներազդում կառավարչական որոշումների կայացման գործառույթների վրա:

Այսպիսով՝ ելնելով վերոնշյալից, բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական որոշումների բարելավման նպատակով առաջարկում ենք իրականացնել հետևյալ քայլերը.

Առաջին. մշակել ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացման քաղաքականություն, ըստ կառավարման ստորին, միջին և բարձր օղակների, նպատակ ունենալով հիմնավորելու արդյունավետ կառավարչական որոշումների շրջանակը:

Երկրորդ. ստեղծել կառավարչական որոշումների գործառույթների համակարգ՝ ներցանցային սկզբունքով, որտեղ յուրաքանչյուր գործառույթ կներկայացվի թիրախային կոնկրետ ցուցչով՝ վերջինիս ամրագրված համապատասխան առավելագույն բալով:

Երրորդ. կատարել յուրաքանչյուր թիրախային ցուցչի գծով շեղումների բացահայտումներ՝ արձանագրելով կառավարման գործընթացի ներդաշնակության խախ-

տումները, այդպիսով իսկ ազդակ հանդիսանալով ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների՝ ժամանակին և հասցեական կայացման համար:

Չորրորդ. իրականացնել թիրախային ցուցիչների առավելագույն մեծություններից շեղումների վերլուծություն՝ ըստ ռիսկային տարբեր ոլորտների պատասխանատվության կենտրոնների և համապատասխան ռիսկային վնասների կանխարգելիչ գործառույթների:

Հինգերորդ. իրականացնել ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական գործառույթներով նախանշված արդյունքներից շեղումների մշտադիտարկում և հաշվառում՝ նպատակ ունենալով ապահովելու որոշումների կայացման փաստացի արդյունքների հաշվետվողականություն և հետադարձ կապ բանկային ռիսկերի կառավարման տարբեր օղակների միջև:

Վեցերորդ. կազմակերպել վարկանշավորում ռիսկային կառավարման ներբանկային համակարգում՝ պարզելու համար ֆինանսական ռիսկերի կանխարգելման կառավարչական որոշումների գործառույթների թույլ օղակները, ինչպես նաև նախանշելու ռիսկերի կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղիները:

Հարկ նշել, որ ֆինանսական ռիսկերի գծով արդյունավետ որոշումների կայացման նպատակով առաջարկվող վերոնշյալ քայլերի իրականացումը, բնականաբար, պահանջում է բանկային համակարգում ռիսկերի կառավարման տեղեկատվական ապահովվածության բարելավում՝ ընդգրկելով հաշվետվողականության, հաշվառման, վերահսկողության և չընդհատվող մշտադիտարկման՝ համապատասխան տեղեկատվական լրացուցիչ հոսքեր:

ԳԼՈՒԽ 3. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐՈՒՄ

3.1. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման տեղեկատվական համակարգի կատարելագործումը բանկային համակարգում

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգում նպատակային և արդյունավետ որոշումների կայացումը պայմանավորված է նաև այդ ուղղությամբ հավաքագրվող տեղեկատվության առկայությամբ: Ներկայումս հայաստանյան բանկային համակարգում ռիսկերի կառավարման գծով պարբերաբար ներկայացվում են հաշվետվություններ, որոնց մի մասն առևտրային գաղտնիք է պարունակում, իսկ մյուս մասը կանոնակարգվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի որոշումներով⁸³: Սակայն, դրան զուգահեռ, ՀՀ ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ոլորտում տեղեկատվական համակարգը դեռևս կարիք ունի ոչ միայն ընդլայնման, այլև համակարգման:

Այսպիսով՝ ուսումնասիրություններից ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ-ում գործող առևտրային բանկերը մշակում և կիրառում են ռիսկերի կառավարման բազմաբնույթ եղանակներ, որոնք ներկայացվում են հատուկ հրահանգչական փաստաթղթերով: Այդուհանդերձ, ՀՀ բանկային համակարգում դեռևս հիմնախնդիր է ռիսկերի կառավարման նպատակով օպերատիվ տեղեկատվության ապահովումը, որը, որպես կանոն, հիմնվում է ոչ միայն պատասխանատվության կենտրոնների, այլև կառավարման թիրախային նպատակադրումներից շեղումների հաշվետվողական համակարգի վրա և հնարավորություն է ընձեռում կայացնելու հավանական վնասների կանխարգելման կամ նվազեցման արդյունավետ որոշումներ:

⁸³ Բանկերի գործունեության կարգավորումը, բանկային գործունեության հիմնական տնտեսական նորմատիվները (հավելված 3՝ Վարկային ռիսկի հաշվարկ), հաստատված է ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2007 թ. փետրվարի 9-ի թիվ 39-Ն որոշմամբ:

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ գործարարության ոլորտում ռիսկերի կառավարման նպատակով կիրառվող արդյունավետ տեղեկատվական մեթոդ է հաշվեկշռված ցուցանիշների համակարգը (ՀՑՀ), որը թույլ է տալիս վերահսկել գործառույթների նախանշված արդյունքների հասանելիության փաստացի ձեռքբերումները: Ըստ էության, ՀՑՀ համակարգով կազմակերպության տեսանելի ապագային միտված ռազմավարական նպատակադրումները տեղափոխվում են ամենօրյա գործառույթների ոլորտ, որտեղ գնահատվում է դրանց իրագործման մարտավարության արդյունավետությունը: Հենց այս նկատառումով էլ, ՀՑՀ համակարգի հեղինակները կազմակերպությունների գործունեության մեջ կարևորում են տեղեկատվական հոսքերի դերը, նշելով, որ դրանց շնորհիվ կայացվող կառավարչական որոշումներն ուղղորդվում են դեպի ռազմավարական նշանակետեր⁸⁴:

Բանկային գործունեության ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ոլորտում ՀՑՀ տեղեկատվական համակարգի ներդրմամբ ձևավորվում է «կորորդինատների ցանց»՝ ռիսկային մենեջմենթի տարբեր հարթություններով և ուղղություններով, ինչպիսիք են ռիսկերի կանխարգելումը, դրանց ընդունումը հավանական վնասների հնարավորինս կրճատման նկատառումով, բանկային ռիսկերի բազմազանեցումը (դիվերսիֆիկացումը) և այլն:

Մասնագիտական գրականության մեջ նշվում է, որ տեղեկատվական վերոնշյալ համակարգի հայեցակարգը հիմնվում է հետևյալ առանցքային դրույթների վրա⁸⁵.

Առաջին. միայն ֆինանսական ավանդական ցուցանիշներով հնարավոր չէ բազմակողմանիորեն բնութագրել ռիսկային մենեջմենթի հավասարակշռվածությունը, և անհրաժեշտ է դրանց զուգահեռ կիրառել նաև ռիսկերի կառավարչական գործիքակազմի կիրարկման արդյունքները բնութագրող ցուցիչներ:

⁸⁴ Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон, Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004, с. 41.

⁸⁵ А. Гершун, М. Горский, Технологии сбалансированного управления. – М.: ЗАО „Олимп-Бизнес“, 2005, с. 65.

Երկրորդ. ցուցանիշների հաշվեկշռված համակարգը ոչ միայն տեղեկատվական ապահովվածություն է ձևավորում ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումներ կայացնելիս, այլև հանդես է գալիս որպես ռիսկերի ներբանկային կառավարման ոլորտի առկա վիճակի գնահատման համալիր ցուցիչ:

Երրորդ. ՀՅՀ տեղեկատվական համակարգը հնարավորություն է տալիս ներկայացնելու կառավարչական գործառույթներից բխող արդյունքների համախմբված հաշվետվություն՝ ներառելով ոչ միայն կազմակերպությունների ֆինանսատնտեսական գործունեությունը, այլև մարդկային, նյութական և ֆինանսական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման՝ կազմակերպության կարողությունները և այդ ուղղությամբ փաստացի ձեռքբերումները⁸⁶:

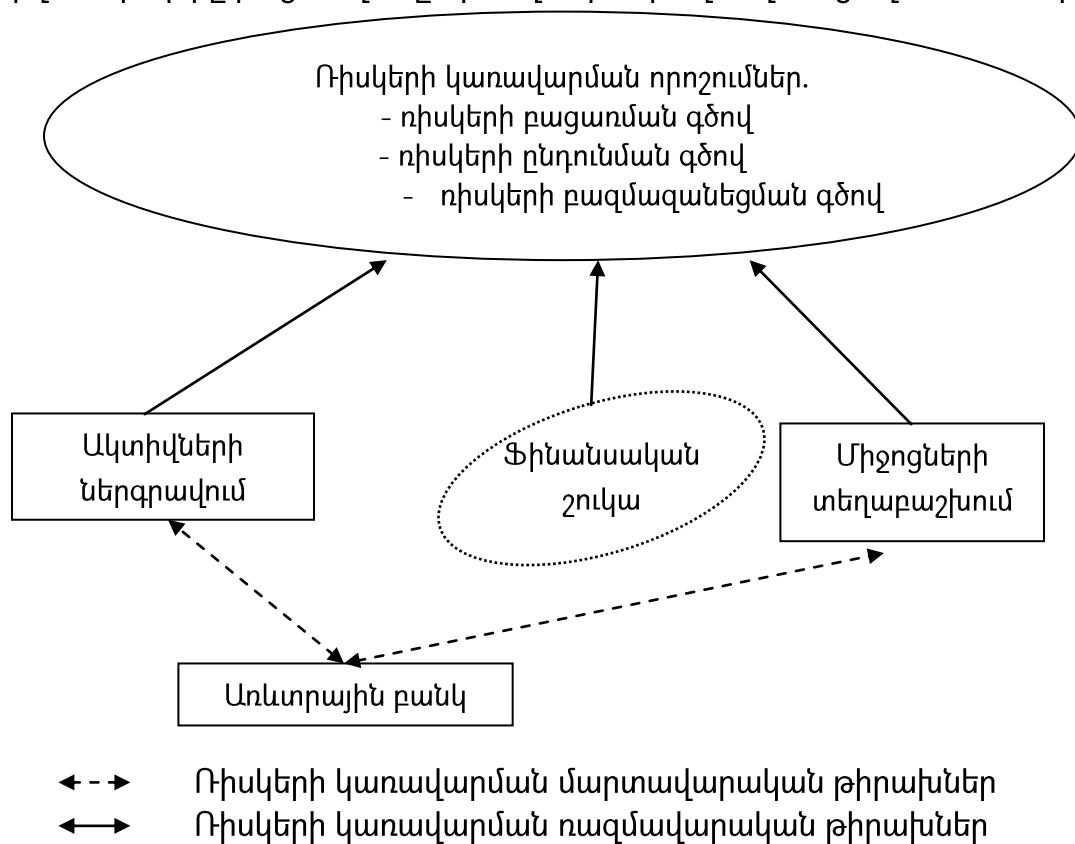
Հատկապես բանկերում ՀՅՀ տեղեկատվական համակարգի ներդրումը արդիական է համարվում ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումներ կայացնելիս, քանի որ բանկային ակտիվների տեղաբաշխումն առնչվում է բազմաշերտ ռիսկերի ձևավորմանը, որոնց գնահատումը և կառավարումը համախմբված տեղեկատվություն են պահանջում՝ կապված գործառնական, շուկայական, մակրոտնտեսական, տոկոսային, կառավարչական գործոնների հետ: Բացի այդ, ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգում էական դերակատարում ունեն ապահովագրական, հեջավորման, պահուստների (ռեզերվների) ձևավորման գործիքները, որոնց կիրառման նպատակադրումներն ու ձևավորվող փաստացի վերջնարդյունքները կառավարչական որոշումների դաշտում են:

Հետևաբար՝ կարելի է ասել, որ ֆինանսական ռիսկերի կառավարումը բարդ համակարգ է և առնչվում է ոչ միայն ներբանկային սուբյեկտիվ, այլև ֆինանսական շուկայում ձևավորվող գործոններին, ուստի և հիմնավորված կառավարչական

⁸⁶ Анисян Г.О., Унанян А.У., Проблемы организации стратегического управленческого учета в Республике Армения, //Анализ и современные информационные технологии в обеспечении экономической безопасности бизнеса и государства, межвузовский сборник научных трудов, Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, М., 2016, с. 105-108.

որոշումներ կայացնելիս հաշվի են առնվում ոչ միայն մարտավարական, այլև ռազմավարական թիրախները:

Այս համատեքստում դիտարկենք գծապատկեր 3.1-ում ներկայացված՝ բանկային ռիսկերի գծով ռազմավարական և տակտիկական կառավարչական որոշումների կայացման բրգաձև կառուցակարգը: Ընդ որում, այս բուրգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման մարտավարական դիրքորոշումները միահյուսվում են ռազմավարական նպատակադրումներին, քանի որ յուրաքանչյուր որոշակի իրավիճակում ընտրություն է կատարվում ռիսկերը բացառելու, ընդունելու կամ բազմազանեցնելու առումներով:

Գծապատկեր 3.1. Բանկային ռիսկերի գծով ռազմավարական և մարտավարական կառավարչական որոշումների կայացման առաջարկվող կառուցվածքը⁸⁷

Այսպիսով՝ հարկ է նշել, որ ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ոլորտում կիրառվող հաշվեկշռված ցուցանիշների տեղեկատվական համակարգը նպատակա-

⁸⁷ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով տեսական մոտեցումները:

հարմար է պատկերել բրգաձև: Բանկային ռիսկերի կառավարման արդյունավետ որոշումներ կայացնելու նպատակով անհրաժեշտ է նախ՝ կողմնորոշվել, թե ինչ սկզբունքով են տեղաբաշխվելու ակտիվները՝ ռիսկային ներդրումների՞, որոնք, հնարավոր է՝ կապահովեն շահույթի կտրուկ աճ և մրցակցային դիրքավորում վարկային շուկայում, թե՞ ռիսկային տեղաբաշխումներից, հավանական խոշոր ֆինանսական կորուստներից ապահովագրման, ինչը, սակայն, նշանակում է շահութաբերության ցածր մակարդակի պահպանում: Այս առումով, բանկերը ձգտում են կայացնել հաշվեկշռված կառավարչական որոշումներ և կիրառել մասնագիտական գրականության մեջ առաջարկվող՝ հավասարակշռված կառավարչական տեխնոլոգիաներ⁸⁸:

Հաշվեկշռված ցուցանիշների համակարգի հիմքում են ֆինանսական ռիսկերի կառավարման առանցքային գործառույթները (ռիսկերի ախտորոշում, հավանական վնասների կրճատում, որոշումների կայացում), որոնք հանդես են գալիս կոնկրետ ցուցիչներով: Ընդ որում, այդ ցուցիչները նպատակահարմար է ներկայացնել ըստ բալային համակարգի՝ այդպիսով հնարավորություն ստեղծելով ինչպես դրամային, այնպես էլ ոչ դրամային չափիչներով կառավարման արդյունքները չափման մեկ ընդհանուր դաշտ բերելու:

Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման նպատակով հիմնականում օգտագործվում է բացարձակ կամ հարաբերական ցուցանիշներով տնտեսական տեղեկատվություն, որը, մեր կարծիքով, կառավարչական հիմնավոր որոշումների կայացման համար լիարժեք տեղեկատվական հիմք չի ապահովում: Այս առումով, նպատակահարմար է բալային ցուցիչների օգտագործումը, որը հնարավորություն է տալիս չափելի և համադրելի դարձնելու անգամ ֆինանսատնտեսական և ռիսկերի կառավարման ոլորտների տեխնիկական և վարչարարական գործառույթների ցուցանիշները՝ այդպիսով առավել ընդգրկուն դարձնելով կառավարչական որոշումների տեղեկատվական բազան:

⁸⁸ Гершун А., Горский М., Технологии сбалансированного управления, М.: ЗАО „Олимп-Бизнес“, 2005, с. 65.

Սակայն, պետք է նշել, որ ներկայումս, պայմանավորված կառավարչական հաշվառման գործող մեթոդաբանությամբ, դժվարիրագործելի է այդպիսի ընդգրկուն, առավել ևս, համակարգված տեղեկատվության հավաքագրումը բանկային ռիսկերի կառավարման ոլորտում: Այսպես՝ ՀՀ առևտրային բանկերի հաշվապահական հաշիվների հաշվային պլաններում⁸⁹ կառավարչական հաշվառման ոլորտն ընդգրկուն կերպով ներկայացված չէ, որի հետևանքով ռիսկերի կառավարմանն առնչվող տեղեկատվական հոսքերը չեն համակարգվում կրկնակի գրանցման եղանակով: Մինչդեռ, այս առումով, մասնագիտական գրականությունում կարծիք է հայտնվում, որ կազմակերպություններում կառավարման գործառույթների փաստացի արդյունքները, լինեն դրանք արժեքային կամ ոչ արժեքային, նպատակահարմար է արձանագրել կրկնակի գրանցմամբ՝ դրանով իսկ կառավարչական որոշումների ոլորտում ձևավորելով հաշվեկշռված տեղեկատվական համակարգ⁹⁰:

Ակնհայտ է, որ կառավարչական հաշվառման միաձուլումը ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգի գործիքակազմին առավել հիմնավոր կդարձնի կառավարչական որոշումների մարտավարական և ռազմավարական ուղղվածությունը: Սակայն, փորձը ցույց է տալիս, որ բանկային համակարգում որպես հաշվառման օբյեկտ են հանդես գալիս միայն դրամական չափիչներով ցուցանիշները, ինչի հետևանքով հաշվառումն առավելապես կրում է ռետրոսպեկտիվ բնույթ՝ պարզապես արձանագրելով անցյալի փաստերը և չընդգրկելով ապագային միտված ռազմավարական տեղեկատվություն: Բացի այդ, բանկային ռիսկերի կառավարիչները հիմնականում հաշվի են առնում հավանական ֆինանսական վնասները կարճաժամկետ կտրվածքով և նախընտրում են կիրառել առօրյա ֆինանսատնտեսական կայունություն ապահովող՝ ռիսկերի կառավարման մարտավարական մոտեցումներ՝ անտեսելով ռազմավարական կառավարումը:

⁸⁹ ՀՀ տարածքում գործող բանկերի, վարկային կազմակերպությունների, ներդրումային ընկերությունների, ներդրումային ֆոնդերի և ներդրումային ֆոնդերի կառավարիչների հաշվապահական հաշվառման հաշվային պլան, ՀՀ ԿԲ խորհրդի 2011 թ. թիվ 322-Ն որոշում:

⁹⁰ Старинский Б., Сбалансированная система управления как инструмент стратегического управления, [//www.gaap.ru/biblio/corpfina/ssp/031.asp](http://www.gaap.ru/biblio/corpfina/ssp/031.asp)

Կենտրոնանալով միայն ֆինանսական ցուցանիշների արձանագրման և վերլուծության վրա, հնարավորություն չի ստեղծվում լիարժեք պատկերացում կազմելու բանկային ռիսկերի կառավարման համակարգի գործունեության արդյունավետության մասին: Այս առումով տեղին է, ֆինանսական ցուցանիշների հաշվառմանը զուգահեռ, ռիսկերի կառավարման ոլորտում հաշվառել նաև ոչ ֆինանսական ցուցանիշներ: Իսկ որպեսզի ցուցանիշների այդ երկու խումբը դառնա համադրելի և, միաժամանակ, ընդգրկվի տեղեկատվական մեկ համակարգում, անհրաժեշտ է դրանք ձևափոխել և համակարգել՝ ըստ որոշակի բալերի:

Ֆինասական ռիսկերի կառավարման տեղեկատվության համակարգումը հաշվապահական հաշվառման հենքով ունի մի շարք առավելություններ, որոնցից ամենակարևորները, մեր կարծիքով, կառավարչական գործիքակազմի շնորհիվ ձևավորված արդյունքների պատճառահետևանքային փոխկապակցությունների սահմանումն ու հաշվեկշռային կապերով ներկայացումն են: Բացի այդ, կառավարչական որոշումների ընդունման տեսանկյունից, տեղեկատվական հոսքերի համակարգումը հնարավորություն է տալիս.

- համալիր կերպով ամփոփելու բանկերում իրականացվող ռիսկային մենեջմենթի արդյունքները ոչ միայն հաշվետու ժամանակաշրջանի, այլև տեսանելի ապագայի համար,
- արձանագրելու ռիսկերի կառավարման գործիքակազմի կիրառումից բխող՝ ակնկալվող և փաստացի արդյունքների միջև գոյություն ունեցող պատճառահետևանքային կապերը՝ այդպիսով բացահայտելով ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղիները,
- փոխադրելու ռիսկերի ռազմավարական կառավարման տեղեկատվությունը մարտավարական կառավարման հարթություն՝ ընդունելով ռիսկային

մենեջմենթի ներքին աուդիտի գործառույթների բարելավմանը միտված համապարփակ կառավարչական որոշումներ⁹¹:

Մեր կարծիքով, բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կայացվող կառավարչական որոշումների տեղեկատվության ապահովման կարևորագույն պայմաններից է հաշվապահական հաշվառման ներդրումն ըստ համակարգված, հատուկ այդ նպատակով նախատեսվող հաշվային թղթակցությունների:

Այս առումով, առաջարկում ենք առևտրային բանկերում բարելավել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքներին վերաբերող ներքին հաշվետվությունները՝ կատարելով մի շարք քայլեր (հավելված 5).

Առաջին. ներկայացնել վարկերի և ակտիվների այլ տեղաբաշխումների ռիսկերն ըստ կառավարման ուղղությունների՝ հնարավորություն ընձեռելով գնահատելու այդ ոլորտներում կայացվելիք հետագա կառավարչական որոշումների արդյունավետությունը:

Երկրորդ. բացահայտել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործառնություններից ակնկալվող առավելագույն արդյունքներից շեղումներն ըստ ձևավորման կենտրոնների և պատասխանատուների, ինչը թույլ կտա էապես բարելավել ռիսկային մենեջմենթի ոլորտը:

Երրորդ. ձևավորել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի տեղեկատվության հավասարակշռված համակարգ, որն էապես տարբերվում է բանկային հաշվապահական հաշվառման տեղեկատվական համակարգից և չի ներառվում վերջինիս կազմում, էականորեն բարելավում է կառավարչական որոշումներին միտված հաշվետվությունների որակը՝ ընդգրկելով ռիսկային մենեջմենթին առնչվող բազմաբնույթ ցուցանիշների կազմ:

⁹¹ Матвеев Г.И., Организация управленческого учета по центрам ответственности и местам формирования затрат //Бухгалтерский учет. 2008. №3, с. 14-16.

3.2. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման համակարգի ներդրման ուղիները

Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման նպատակադրումները բազմաբնույթ են և որոշումների կայացման համար ընդգրկուն տեղեկատվություն են պահանջում: Որպես տեղեկատվության հավաքագրման թիրախային ուղղություններ կարող են ընտրվել ինչպես բանկային ռիսկերից հնարավոր կորուստների կանխարգելումը և բանկային համակարգի կայունության ապահովումը, այնպես էլ ռիսկերի արդյունավետ կառավարման ճանապարհով հետագա ֆինանսական տեղաբաշխումների զարգացումը, նոր շուկաների նվաճումը, մրցակցային լրացուցիչ առավելությունների ձեռքբերման ուղիների հասանելիությունը, անգամ՝ տեսանելի ապագայում բանկային գործունեության թռիչքաձև աճը:

Այս առումով, հաշվապահական հաշվառման առջև խնդիր է դրվում բացահայտելու ոչ միայն ֆինանսական ռիսկերի կառավարման թիրախային նպատակադրումներից շեղումները, այլև դրանք՝ ըստ տեղեկատվական հոսքերի արձանագրելը, արժևորելն ու համակարգելը, ինչն էլ կառավարչական արդյունավետ որոշումների կայացման հիմքն է: Միաժամանակ, մասնագիտական գրականությունում առաջ է քաշվում տնտեսավարման բազմաբնույթ ցուցանիշների (դրամային և ոչ դրամային) հաշվեկշռված համակարգի ներդրման գաղափարը, որը, իր հերթին, ռազմավարական և մարտավարական նպատակադրումների ներդաշնակեցմամբ, նպաստում է կառավարչական որոշումների արդյունավետության բարձրացմանը⁹²:

Ի լրումն վերոնշյալի, նպատակահարմար ենք համարում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքների հաշվառումն ուղղակիորեն չներառել բանկային հաշվառման ավանդական համակարգում և չմիասնացնել գործող հաշվապահական հաշվառման հաշվային պլանին: Փոխարենը, արդյունավետ ենք համարում ռիսկերի տեղային կառավարչական հաշվառման կազմակերպումն իրեն հատուկ հաշիվներով և

⁹² Внедрение сбалансированной системы показателей, Horvath & Partners, пер. с немец., 2-ое изд., М., „Альпина Бизнес Букс“, 2006, с. 25-26.

հաշվային թղթակցություններով՝ ըստ որոնց հնարավոր է ապահովել ֆինանսական ռիսկերի ոլորտի որոշումներին անհրաժեշտ՝ ընդգրկուն և օպերատիվ տեղեկատվություն:

Եթե առևտրային բանկերում ֆինանսական և կառավարչական հաշիվները միասնացած են մեկ համակարգի շրջանակում և թղթակցում են միմյանց հետ, ապա ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքների հաշիվները տեղայնացված են հաշվային համակարգում: Դրանք, որպես կանոն, չեն ինտեգրվում ֆինանսական և կառավարչական հաշվառման հաշվային թղթակցություններին⁹³: Ելնելով այս իրողություններից՝ նպատակահարմար ենք համարում առևտրային բանկերում ձևավորել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման առանձնացված տեղեկատվական համակարգ, որը կարող է գործել հաշվապահական հաշվառման համակարգից անկախ՝ չմիասնանալով վերջինիս հետ: Այս առումով, կարևորվում ենք նաև այն հանգամանքը, թե ինչ նպատակով է կազմակերպվում կառավարչական հաշվառումը, ու եթե դա միտված է ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների կայացմանը, ապա ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի տեղեկատվության հավասարակշռված համակարգը կարելի է արտացոլել հետևյալ կերպ.

կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրառման առավելագույն բալեր = փաստացի ձեռք բերված բալեր +,- շեղում առավելագույնից:

Նույն սկզբունքով հնարավոր է որպես կառավարչական հաշվառման օբյեկտ ներկայացնել բանկային գործունեությանն առնչվող յուրաքանչյուր ֆինանսական ռիսկ և կրկնակի գրանցման հիմքով իրականացնել շեղումների հաշվառում՝ ապագային միտված մրցակցային կառավարչական որոշումների կայացման նպատակով:

Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման ներդրման անհրաժեշտությունը բացատրվում է հետևյալ պատճառներով. նախ՝ դա

⁹³ G.J.M. Braam and E.J. Nijssen, Performance effects of using the Balanced Scorecard: a note on Dutch experience. Long Range Planning, 37(4), 2004, p. 335-349.

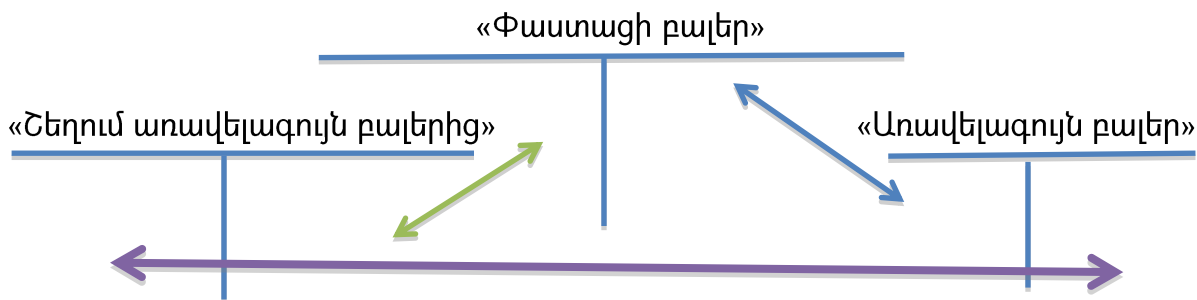
հնարավորություն է ընձեռում օպերատիվ կարգով բացահայտելու կառավարման թիրախային նպատակադրումներից շեղումները՝ թույլ տալով խուսափել ռազմավարական «ուշացած որոշումներից», և երկրորդ՝ նման բացահայտումները չափազանց կարևոր տեղեկատվություն են համարվում արդյունավետ կառավարչական որոշումների կայացման գործընթացում: Այս համատեքստում ենթադրվում է նաև պատասխանատվության կենտրոնների ձևավորման իրականացումը, եթե խնդիր է առաջադրվում գտնելու ոչ միայն բացասական երևույթների առաջացման պատճառները, այլև դրանց «մեղավորներին»: Հետևաբար՝ կարող ենք փաստել, որ ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառմամբ հնարավոր է դառնում նախանշված առավելագույն ցուցանիշներից շեղումները բացահայտել ըստ դրանց պատասխանատուների:

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքների հաշվառման տեղեկատվական հոսքերի համակարգումը հնարավոր է իրականացնել կրկնակի գրանցմամբ, սակայն ցուցանիշների հաշվեկշռման մեկ այլ սկզբունքով: Այս պարագայում, հաշվառվող ցուցանիշները հարկ է ներկայացնել ոչ թե դրամական, այլ բալային չափիչներով: Բացի այդ, տեղային և անհատական հաշվեկշռված մոտեցում պետք է ցուցաբերել յուրաքանչյուր ցուցանիշի նկատմամբ⁹⁴:

Բնականաբար, ֆինանսական ռիսկերի կառավարման տարբեր ոլորտներում ձևավորված արդյունքների փոխկապվածությունները հաշվեկշռվում են կրկնակի գրանցմամբ հաշվային թղթակցություններով, որոնց համար կիրառվում են կառավարչական հաշվառման համակարգում գործող հատուկ հաշիվներ, որոնք բնավ չեն թղթակցում ֆինանսական հաշվառման հաշիվների հետ:

⁹⁴ Robert S. Kaplan and David P. Norton, The strategy focused organization How Balanced Scorecard companies thrive in the new business environment, Harvard Business School Press, Boston, 2001, p.45-46.

Այս նպատակով առաջարկում ենք հաշվառվող յուրաքանչյուր ցուցանիշի գծով բացել հաշիվների խումբ՝ «կառավարչական աուդիտի արդյունքների առավելագույն բալեր = փաստացի ձեռքբերված բալեր +,- շեղում առավելագույնից» կտրվածքով: Ընդ որում, նշված հաշիվները համադրելի են և հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջում փակվելով՝ մնացորդ չեն ունենում (գծապատկեր 3.2):

Գծապատկեր 3.2. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ցուցանիշներից շեղումների կրկնակի գրանցմամբ հաշվառման առաջարկվող կառուցակարգ ⁹⁵

Գծապատկեր 3.2-ում ներկայացված են ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի արդյունքների հաշվառման և ամփոփման համար առաջարկվող հաշիվների թղթակցային փոխկապակցությունները: Ըստ այդմ՝ յուրաքանչյուր հաշվային խումբ ֆինանսական ռիսկերի կառավարման առանձին ուղղության է և ամփոփում է ռիսկերի կառավարման գործառույթներից ձևավորվող տեղեկատվություն: Վերջինս էլ, իր հերթին, առնչվում է փաստացի արդյունքներին և դրանցից շեղումներին, և այն հնարավոր է համակարգել կրկնակի գրանցմամբ՝ օգտագործելով մեր կողմից առաջարկվող՝ ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման հաշիվները:

⁹⁵ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով առաջարկվող կառավարչական նոր հաշիվները:

Աղյուսակ 3.1

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի նախատեսված արդյունքներից
շեղումները⁹⁶

Կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման արդյունքներ	Արժեք		
	Առավելագույն	շեղում	Փաստացի
Ռիսկերի ախտորոշում			
Կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	13	-2	11
Մասամբ կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	5	-1	4
Անկառավարելի ռիսկերի բացահայտում	7	-4	3
	25	-7	18
Կառավարչական գործառույթներ			
Վնասների փոխհատուցման պահուստների ծնավորում	5	-1	4
Շեղումների վերլուծություն	12	-2	10
Կանխարգելիչ գործառույթներ	28	-7	21
	45	-10	35
Կառավարչական որոշումներ			
Որոշումների մշտադիտարկում	9	-3	6
Որոշումների արդյունավետության գնահատում	15	-8	7
Հաշվետվողականություն	6	-1	5
	30	-12	18
Ընդամենը	100	- 29	71

Օգտվելով աղյուսակ 3.1-ում ներկայացված տեղեկատվությունից և առաջարկվող նոր հաշիվներից՝ ներկայացնենք առևտրային բանկում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման արդյունքների նախանշված առավելագույն մեծությունների և դրանցից առկա շեղումների հաշվառման կարգը,

⁹⁶ Կազմել է ատենախոս:

կազմելով հետևյալ հաշվային թղթակցությունները, որոնք միասնացած չեն առևտրային բանկերում գործող ավանդական հաշվառման տեղեկատվական համակարգի հետ:

1. Ձևակերպվել է հաշվետու ժամանակաշրջանում առևտրային բանկում կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման արդյունքների նախանշված առավելագույն մեծությունները.

Դպ «Առավելագույն ցուցանիշ»

- ռիսկերի ախտորոշում.....25
- կառավարչական գործառույթներ.....45
- կառավարչական որոշումներ.....30

Կպ «Փաստացի ցուցանիշ»

- ռիսկերի ախտորոշում.....25
- կառավարչական գործառույթներ.....45
- կառավարչական որոշումներ.....30:

2. Ձևակերպվել են հաշվետու ժամանակաշրջանում առևտրային բանկում կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման փաստացի արդյունքները.

Դպ «Փաստացի ցուցանիշ»

- ռիսկերի ախտորոշում.....15
- կառավարչական գործառույթներ.....35
- կառավարչական որոշումներ.....18

Կպ «Առավելագույն ցուցանիշ»

- ռիսկերի ախտորոշում.....15
- կառավարչական գործառույթներ.....35
- կառավարչական որոշումներ.....18:

3. Ձևակերպվել է հաշվետու ժամանակաշրջանում առևտրային բանկում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման փաստացի արդյունքների շեղումները սահմանված առավելագույն ցուցանիշից.

Դպ «Առավելագույն ցուցանիշ»

- ռիսկերի ախտորոշում.....(7)
- կառավարչական գործառույթներ.....(10)
- կառավարչական որոշումներ.....(12)

Կպ «Շեղում առավելագույն մեծությունից»

- ռիսկերի ախտորոշում.....(7)
- կառավարչական գործառույթներ.....(10)
- կառավարչական որոշումներ.....(12):

4. Արձանագրված շեղումը վերագրվել է առևտրային բանկում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման փաստացի արդյունքներին.

Դպ « Շեղում առավելագույն մեծությունից»

- ռիսկերի ախտորոշում.....(7)
- կառավարչական գործառույթներ.....(10)
- կառավարչական որոշումներ.....(12)

Կպ « Փաստացի ցուցանիշ»

- ռիսկերի ախտորոշում.....(7)
- կառավարչական գործառույթներ.....(10)
- կառավարչական որոշումներ.....(12):

Առաջարկվող հաշվային թղթակցությունների արդյունքները, գրանցելով համապատասխան հաշիվներում, պարզ է դառնում, որ հաշվետու ժամանակաշրջանի վերջում դրանք փակվում են և մնացորդ չեն ունենում (հավելված 4):

Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման յուրաքանչյուր ցուցանիշի վերաբերյալ կրկնակի գրանցմամբ և ենթախմբային հաշիվներով տեղեկատվության արձանագրումը՝ «փաստացի ցուցանիշ = առավելագույն ցուցանիշ-շեղումներ» համատեքստում, թույլ կտա ռիսկային մենեջմենթի շրջանակներում վերլուծել ռիսկերի կառավարման միջավայրի փոփոխության գծով

տեղեկատվությունը և գնահատել կառավարչական որոշումների արդյունավետությունը: Միաժամանակ, տիրապետելով կառավարչական հաշվառման կողմից ներկայացվող տեղեկատվությանը, հնարավոր է կայացնել բանկային ռիսկային գործարքներից բխող հավանական վնասների ձևավորումը կանխարգելիչ որոշումներ՝ միտված տեսանելի ապագային:

Աղյուսակ 3.2

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի արդյունքների տեղեկատվության հաշվեկշռված համակարգ⁹⁷

Կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման առավելագույն բալեր	Արժեք	Փաստացի բալեր ու առավելագույնից շեղումներ	Արժեք
Կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	13	Կառավարչական աուդիտի փաստացի բալեր	71
Մասամբ կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	5	ռիսկերի ախտորոշում	18
Անկառավարելի ռիսկերի բացահայտում	7	կառավարչական գործառույթներ	35
Վնասների փոխհատուցման պահուստների ձևավորում	5	կառավարչական որոշումներ	18
Շեղումների վերլուծություն	12	Առավելագույն բալերից շեղումներ	29
Կանխարգելիչ գործառույթներ	28	ռիսկերի ախտորոշում	7
Որոշումների մշտադիտարկում	9	կառավարչական գործառույթներ	10
Որոշումների արդյունավետության գնահատում	15	կառավարչական որոշումներ	12
Հաշվետվողականություն	6		
Ընդամենը	100	Ընդամենը	100

⁹⁷ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով առաջարկվող բալային համակարգը:

Այսպես՝ հավելված 4-ում ներկայացված է ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման հաշիվների վերաբերյալ տեղեկատվություն՝ ըստ որի առաջարկում ենք կազմել հաշվեկշռված համակարգ, որտեղ կխմբավորվեն կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման առավելագույն բալերն ու դրանցից շեղումները (աղյուսակ 3.2):

Վերոնշյալ տեղեկատվական համակարգի անհրաժեշտությունը բանկային ռիսկերի գծով իրականացվող կառավարչական որոշումների շրջանակում պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով:

Նախ՝ նման տեղեկատվությունն արտացոլում է ռիսկերի կառավարման միջավայրի դինամիկ փոփոխությունները: Այսպես՝ քանի որ, ելնելով բանկային համակարգի գործունեության առանձնահատկություններից, առկա ֆինանսական ռիսկերը կարող են փոփոխության ենթարկվել թե՛ իրենց բնույթով և թե՛ կառավարման մոտեցումներով, հետևաբար՝ կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման առավելագույն բալերը կարող են փոփոխության ենթարկվել հոգուտ այս կամ այն ոլորտային խմբի (ռիսկերի ախտորոշում, կառավարչական գործառույթներ, որոշումների կայացում), ինչը կարտացոլվի ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի արդյունքների տեղեկատվության հաշվեկշռված համակարգը բնութագրող աղյուսակի ձախ կողմում: Նման մոտեցմամբ դյուրին կդառնա նաև առավելագույն բալերի կառուցվածքում արդեն իսկ փոփոխված բալերի համեմատությունը բանկային ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ոլորտի փաստացի ձեռքբերումների (տեղեկատվության հաշվեկշռված համակարգը բնութագրող աղյուսակի աջ կողմում) հետ: Բացի այդ, ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի արդյունքների տեղեկատվության հաշվեկշռված համակարգը հնարավորություն կտա առևտրային բանկերում, ըստ ուղղությունների, համակարգելու կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման առավելագույն նպատակադրումներից փաստացի շեղումները և դրանով իսկ ոչ միայն բացահայտելու ռիսկերի գծով որոշումների կայացման «թույլ օղակները», այլև դրանց պատասխանատուներին: Եվ, վերջապես, կրկնակի գրանցմամբ

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառումը թույլ է տալիս հաշվեկշռային կապերով ներկայացնել կառավարման գործառույթների փաստացի արդյունքներն ու նախանշված ցուցանիշներից շեղումները՝ ըստ որոնց էլ գնահատվում է բանկային գործառույթների ռիսկերի ախտորոշման և կանխարգելման գործընթացների արդյունավետության մակարդակը: Այսպես՝ որքան բարձրանում է արձանագրված առավելագույն շեղումների տեսակարար կշիռն ըստ հաշվեկշռված հանրագումարային բալերի, այնքան ցածր է գնահատվում ֆինանսական ռիսկերի ոլորտում կառավարչական որոշումների արդյունավետությունը:

Հետևաբար՝ եթե խմբավորված շեղումները (աղյուսակ 3.2-ի աջ կողմում) ներկայացվեն ըստ կառավարչական աուդիտի գործիքակազմի կիրարկման առանձին տարրերի, ապա դրանցից յուրաքանչյուրի հարաբերությունը աղյուսակում արտացոլված հաշվեկշռված հանրագումարին ցույց կտա, թե բանկային համակարգի հատկապես որ գործառույթներն են (մշտադիտարկում, հաշվետվողականություն, շեղումների վերլուծություն) առավել անարդյունավետ կազմակերպվում ռիսկային ֆինանսական վնասների կանխարգելման գործընթացում:

Այսպիսով՝ կիրառելով ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի արդյունքների տեղեկատվության հաշվեկշռված համակարգը, որտեղ ներառված են նախատեսված արդյունքներից շեղումների բացահայտումներ (աղյուսակներ 3.1 և 3.2), պարզ է դառնում, որ հաշվետու ժամանակաշրջանում առևտրային բանկում, որպես ռիսկային մենեջմենթի «թույլ» օղակ, հանդես է գալիս կառավարչական որոշումների արդյունավետության գնահատման գործառույթը, որի համար նախատեսված շեղումն առավելագույնից 8% է: Դրան հետևում է կանխարգելիչ գործառույթների կիրառման գործոնը՝ համապատասխանաբար 7 % շեղմամբ: Ելնելով վերոնշյալից՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ներկայումս ՀՀ առևտրային բանկերի համար լուրջ հիմնախնդիր է նաև ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետության գնահատման վարկանշային համակարգի ներդրումը, որի արդյունքում հնարավոր կդառնա ոչ միայն համեմատական վերլուծությունների կատարումը, այլև համապատասխան ոլորտի առանձին գործիքների կիրառման լիարժեքության գնահատումը:

3.3. Բանկային ռիսկերի գծով որոշումների կայացման վարկանշային համակարգի ներդրման մոտեցումները

Ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումներ ընդունելիս անհրաժեշտ է դառնում ոչ միայն առավելագույն նպատակադրումներից կառավարման յուրաքանչյուր գործիքի կիրառման շեղումների բացահայտումը, այլև տեղաբաշխված յուրաքանչյուր ակտիվի գծով ռիսկերի կառավարման արդյունավետության գնահատումը: Որպես կանոն, բանկերի կողմից տեղաբաշխված ակտիվներն ունեն ռիսկայնության տարբեր աստիճաններ, ուստի և դրանց ռիսկային կառավարումն իրագործվում է տարբեր գործիքակազմերի կիրառմամբ⁹⁸:

Այս առումով, հարկ է նշել, որ ամեն մի առևտրային բանկ փորձում է գնահատել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունավետությունը՝ տեղաբաշխված յուրաքանչյուր ակտիվի գծով: Բնականաբար, նման գնահատումները ոչ միայն աշխատատար են, այլև սուբյեկտիվ տարրեր են պարունակում⁹⁹: Ելնելով դրանից՝ մասնագիտական գրականությունում առաջարկվում է բանկային ռիսկերի վերահսկողության և ներքին աուդիտի գծով կիրառել վարկանշային համակարգ, որը գործնականում թույլ է տալիս որոշել, թե տեղաբաշխված որոշակի ակտիվին առնչվող ֆինանսական ռիսկերը կառավարման ինչ մակարդակ և դիրք ունեն այդ նպատակով ձևավորվող ներբանկային վարկանշային աղյուսակում¹⁰⁰:

Սակայն, մյուս կողմից, կառավարման արդյունավետության վարկանշավորումը, ինչպես վերը նշեցինք, բարդ գործընթաց է, և, այս առումով, ամեն մի առևտրային բանկ կարող է առաջարկել իր մշակած մեթոդաբանական մոտեցումները, ընդհուպ՝

⁹⁸ Шульгин, А. В. Внутренний контроль и управление рисками в коммерческом банке / А. В. Шульгин // „Финансы и кредит”, 2001. – №17. с. 22-40.

⁹⁹ Учет и аудит в банках: Учебник / АМ Герасимович, ЛМ Киндрацька, ТВ Кривовяз и др.; Под общ. ред. проф. А. М. Герасимовича – К: КНЕУ, 2005, с. 412.

¹⁰⁰ Аудит банков, учеб. пособ., под ред. М.А. Суркова, Ульяновский государственный технический университет, Ульяновск, 2009, с. 74-76.

մաթեմատիկական մոդելավորումը¹⁰¹: Ուստի առաջարկում ենք նշված գործընթացը կազմակերպել առավել պարզեցված ընթացակարգով՝ «հեռավորությունների վերլուծության» եղանակով, որից ելնելով էլ՝ բանկային ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետության վարկանշային սանդղակը կարող ենք կառուցել՝ ըստ հետևյալ քայլերի հաջորդականության:

Աղյուսակ 3.3

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործիքների կիրառման առավելագույն փաստացի բալերը¹⁰²

Նշանակում	Կառավարման գործիքակազմ և ուղղություն	Առավելագույն բալեր	Տեղաբաշխված ակտիվներ				
			“a”	“b”	“c”	“d”	“e”
X ₁	Կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	13	11	13	9	7	10
X ₂	Մասամբ կառավարելի ռիսկերի բացահայտում	5	4	3	2	4	5
X ₃	Անկառավարելի ռիսկերի բացահայտում	5	3	6	7	5	4
X ₄	Հնարավոր վնասների փոխհատուցման պահուստների ձևավորում	5	4	3	4	2	3
X ₅	Շեղումների վերլուծություն	12	10	12	9	8	7
X ₆	Կանխարգելիչ գործառույթներ	28	21	24	22	23	20
X ₇	Որոշումների մշտադիտարկում	9	6	8	7	5	9
X ₈	Որոշումների արդյունավետության գնահատում	15	7	6	13	9	12
X ₉	Հաշվետվողականություն	6	5	6	4	3	4

¹⁰¹ Ebrahim Hoseininassab, Effects of risks parametrs (Credit, Operetional, Liquidity and Market Risks) on banking system efficiency, Iranian Economic Review, Vol. 17, No.1, 2013, p. 8-12.

¹⁰² Կազմել է աստենախոսը՝ հիմք ընդունելով առաջարկվող բալային համակարգը:

Առաջին քայլ. կատարվում է առևտրային բանկերի կողմից տեղաբաշխված ակտիվների ընտրություն և յուրաքանչյուր ակտիվին վերագրվում է ֆինանսական ռիսկերի կառավարման նպատակով կիրառված որոշակի գործիքի միավորը՝ ամրագրված ներքին աուդիտի կողմից: Այսպես՝ աղյուսակ 3.3-ում ներկայացված է առևտրային բանկի կողմից տեղաբաշխված ակտիվների ռիսկերի կառավարման 9 գործիք, որոնցից յուրաքանչյուրի կիրառելիության փաստացի և նախանշված առավելագույն արդյունավետության աստիճանը գնահատել է ներքին աուդիտը:

Աղյուսակ 3.4

Տեղաբաշխված յուրաքանչյուր ակտիվին վերագրված ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործիքների բալերը՝ ամրագրված ներքին աուդիտի կողմից¹⁰³

Նշանա- կում	Տեղաբաշխված ակտիվներ				
	“a”	“b”	“c”	“d”	“e”
X ₁	11	13	9	7	10
X ₂	4	3	2	4	5
X ₃	3	6	7	5	4
X ₄	4	3	4	2	3
X ₅	10	12	9	8	7
X ₆	21	24	22	23	20
X ₇	6	8	7	5	9
X ₈	7	6	13	9	12
X ₉	5	2	4	3	4

Երկրորդ քայլ. տեղաբաշխված որոշակի ակտիվի ֆինանսական ռիսկերի կառավարման փաստացի բալային գնահատումները համեմատվում են մյուս ակտիվների համապատասխան գնահատումների հետ՝ ընտրելու համար առավելագույն միավոր ստացած ակտիվը (աղյուսակ 3.4): Այսպես՝ կառավարելի ռիսկերի

¹⁰³ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով աղյուսակ 3.3-ի տվյալները:

բացահայտման գործիքակազմն (X_i) առավել արդյունավետ է օգտագործվել առևտրային բանկի կողմից տեղաբաշխված “b” , իսկ ռիսկերի կառավարման գծով հաշվետվողականության լիարժեքությունը (X_9)՝ “e” ակտիվի գծով, քանի որ դրանք տեղաբաշխված մյուս ակտիվների համեմատությամբ ստացել են առավելագույն բալեր:

Երրորդ քայլ. որոշվում է «փաստացի առավելագույն» մակարդակից ռիսկերի կառավարման յուրաքանչյուր գործիքի կիրառման բալային գնահատման հեռավորությունը (աղյուսակ 3.5): Այսպես՝ եթե կառավարելի ռիսկերի բացահայտումներն առավելագույն մակարդակ են արձանագրել “b” ակտիվի գծով, ապա այդ ուղղությամբ “a” գործոնի հեռավորությունը 0,846 (11/13) է, իսկ “c” գործոնինը՝ 0.629 (9/13): Բնականաբար, “b” գործոնի համար այդ ցուցանիշը 1.0 է:

Աղյուսակ 3.5

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման յուրաքանչյուր գործիքի կիրառման արդյունքի հեռավորությունը համեմատվող փաստացի ձեռքբերումից¹⁰⁴

Նշանակում	Տեղաբաշխված ակտիվներ				
	“a”	“b”	“c”	“d”	“e”
X_1	0.846	1.0	0.629	0.636	0.769
X_2	0.8	0.6	0.4	0.8	1.0
X_3	0.428	0.857	1.0	0.714	0.571
X_4	1.0	0.75	1.0	0.5	0.75
X_5	0.833	1.0	0.75	0.666	0.853
X_6	0.875	1.0	0.916	0.958	0.833
X_7	0.666	0.888	0.777	0.555	1.0
X_8	0.538	0.461	1.0	0.629	0.923
X_9	1.0	0.4	0.8	0.6	0.8

¹⁰⁴ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով աղյուսակ 3.4-ի տվյալները:

Չորրորդ քայլ. կատարվում են հաշվարկված շեղումների ճշգրտումներ՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր գործիքի կշիռը ֆինանսական ռիսկերի կառավարման ընդհանուր համակարգում (աղյուսակ 3.6): Այսպես՝ եթե ներքին աուդիտն առևտրային բանկի գործունեության ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործիքակազմն ընդհանուր առմամբ գնահատել է 100 բալ, ապա կանխարգելիչ գործառույթները (28 բալ) հանդես կգան որպես ամենամեծ, իսկ հնարավոր վնասների փոխհատուցման պահուստների ձևավորումը (5 բալ), ինչպես նաև անկառավարելի ռիսկերի բացահայտումը (5 բալ)՝ որպես ամենափոքր կշիռ ունեցող գործոններ:

Աղյուսակ 3.6

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման յուրաքանչյուր գործիքի կիրառման արդյունքի ճշգրտումն ըստ համապատասխան կշռի¹⁰⁵

Գործոնի կշիռ	Տեղաբաշխված ակտիվներ				
	“a”	“b”	“c”	“d”	“e”
X ₁ 0.13	0,10998	0,13	0,08177	0,08268	0,09997
X ₂ 0.05	0,04	0,03	0,02	0,04	0,05
X ₃ 0.05	0,0214	0,04285	0,05	0,0357	0,02855
X ₄ 0.05	0,05	0,0375	0,05	0,025	0,0375
X ₅ 0.12	0,09996	0,12	0,09	0,07992	0,10236
X ₆ 0.28	0,245	0,28	0,25648	0,26824	0,23324
X ₇ 0.09	0,05994	0,07992	0,06993	0,04995	0,09
X ₈ 0.15	0,0807	0,06915	0,15	0,09435	0,13845
X ₉ 0.06	0,06	0,024	0,048	0,036	0,048
Հանրագումար	0,767	0,813	0,816	0,712	0,828

Հինգերորդ քայլ. հիմք ընդունելով ֆինանսական ռիսկերի կառավարման յուրաքանչյուր գործիքի կշիռը՝ ճշգրտվում է հաշվարկված արդյունքի հեռավորությունը համեմատվող փաստացի ձեռքբերումից: Այսպես՝ X₁ գործոնի ցուցանիշները

¹⁰⁵ Կազմել է ատենախոսը՝ հիմք ընդունելով աղյուսակ 3.5-ի տվյալները:

տեղաբաշխված ակտիվների գծով, ճշգրտված 0.13 գործակցով, հանդես են գալիս հետևյալ կերպ.

$$0.846 \times 0,13 = 0,1095 \quad 1,0 \times 0,13 = 0,13 \quad 0,636 \times 0,13 = 0,0817 \quad 0,769 \times 0,13 = 0,0999:$$

Վեցերորդ քայլ. ըստ աղյուսակ 3.6-ի տվյալների՝ կազմվում է ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետության վարկանշային սանդղակ: Փաստորեն, որքան հաշվարկված շեղումների հանրագումարը ձգտում է 1,0-ի, այնքան տվյալ տեղաբաշխված ակտիվին առնչվող ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական որոշումների արդյունավետությունը մոտենում է առևտրային բանկի՝ մեկ այլ ակտիվի ռիսկերի գծով իրականացված կառավարչական որոշումների լավագույն մակարդակին:

Աղյուսակ 3.7

Ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետության վարկանշային սանդղակ¹⁰⁶

Վարկանիշ	Տեղաբաշխված ակտիվներ	Ճշգրտված շեղումների հանրագումար
1	“e” – սարքավորումների լիզինգ	0,828
2	“c” – կենցաղային վարկ	0,816
3	“b” – գյուղատնտեսական վարկ	0,813
4	“a” – միկրովարկ	0,767
5	“d” – երկարաժամկետ ագրովարկ	0.712

Այսպիսով՝ ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետության վարկանշային սանդղակը ցույց է տալիս, թե վերլուծվող ժամանակաշրջանում որ առևտրային բանկում է սարքավորումների լիզինգի ռիսկերի կառավարչական որոշումների կայացումն առավել արդյունավետորեն իրականացվել՝ տեղաբաշխված մյուս ակտիվների նկատմամբ (աղյուսակ 3.7): Ակնառու է, որ տեղաբաշխված մյուս ակտիվների համեմատությամբ երկարաժամկետ գյուղատնտեսական վարկերի ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական գործիքակազմի կիրառման փաստացի

¹⁰⁶ Կազմվել է ըստ աղյուսակ 3.6-ի տվյալների:

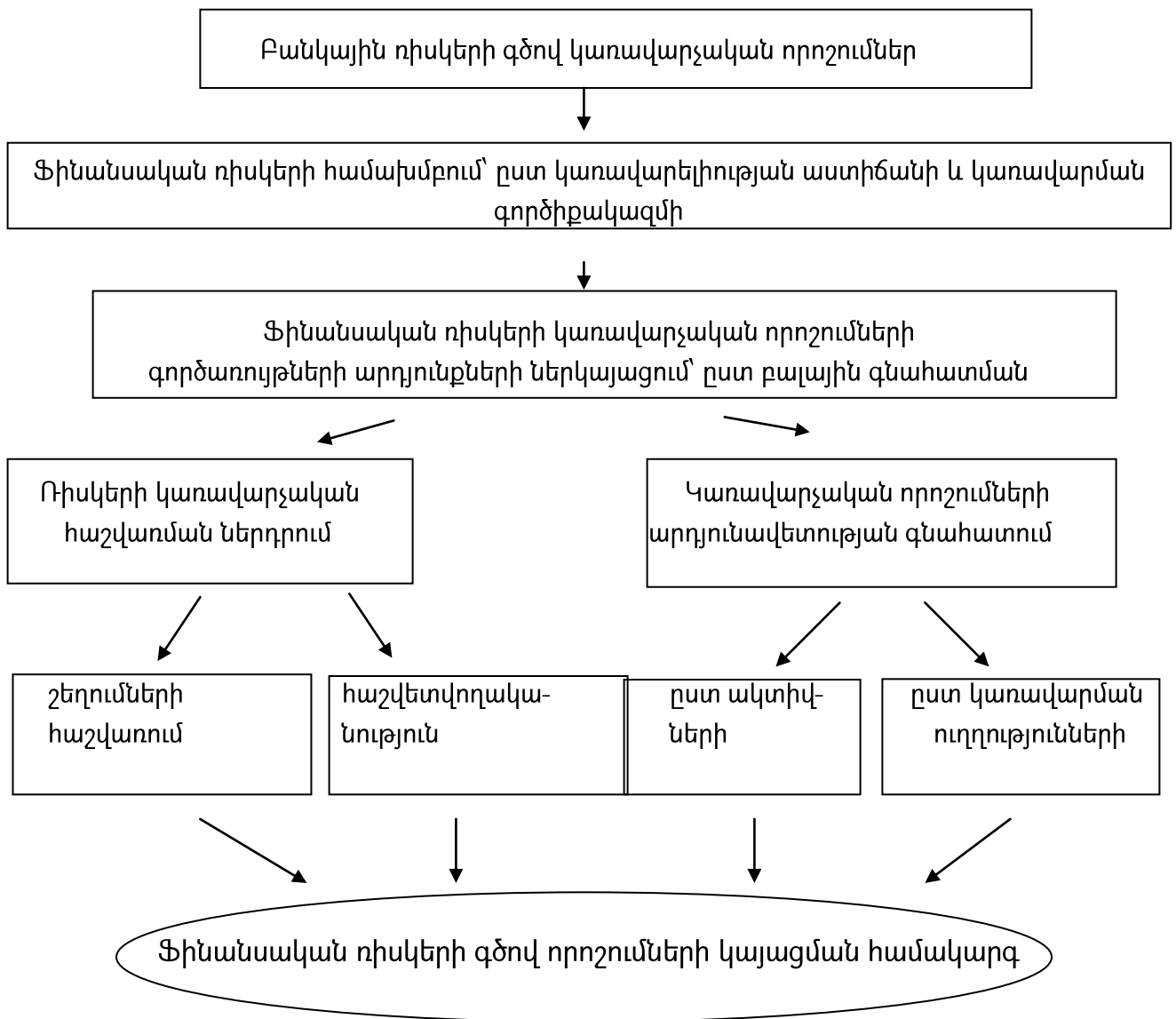
արդյունավետությունն առավել նվազն է, ուստի դա, ըստ ռիսկերի կառավարման գործոնի, հայտնվել է ներբանկային վարկանշային աղյուսակի վերջին հորիզոնականում:

Ուզում ենք նշել, որ մեր առաջարկած՝ ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունավետության վարկանշավորման եղանակն ունի մի շարք առավելություններ: Նախ, կիրառելիության առումով, դա գործնական բարդություններ չի առաջացնում, եթե վարկանշավորման նպատակով օգտագործվող տեղեկատվությունն արդեն իսկ համադրելիության դաշտում է, այսինքն՝ ներկայացված է բալային համակարգով և ընդգրկված է ռիսկերի կառավարման ոլորտում: Երկրորդ՝ այսկերպ իրականացված վարկանշավորումը հստակորեն «ահագանգում» է, թե տեղաբաշխված որ ակտիվների ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական որոշումներն են համեմատաբար «անարդյունավետ» կամ «թույլ»՝ այդպիսով խթանելով տեղաբաշխումների կոնկրետ ուղղությունների վերաբերյալ մարտավարական որոշումների կայացումն ու ռիսկային մենեջմենթի ոլորտի բարելավումը: Եվ, վերջապես, վարկանշավորման առաջարկվող եղանակը, որպես բաց համակարգ, թույլ է տալիս դրանում ավելացումներ կատարել ոչ միայն տեղաբաշխվող ակտիվների (“a”, “b”, “c”, “d”), այլև կառավարչական գործիքակազմի ($X_1, X_2, \dots, X_n$) առումով, որի շնորհիվ որոշումների կայացման գործընթացը դառնում է առավել ճկուն և ընդգրկուն տեղեկատվական համակարգի վրա հիմնված:

Այսպիսով՝ առաջարկում ենք առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գծով որոշումների կայացման գործընթացն իրականացնել հետևյալ համակարգված կառուցակարգով (գծապատկեր 3.3), որը թույլ կտա.

Առաջին. համակարգել ռիսկերի կառավարման գործիքակազմի կիրառման արդյունքները տեղեկատվական միասնական դաշտում և այդպիսով բարելավել ֆինանսական ռիսկերի գծով ընդունվող կառավարչական որոշումների տեղեկատվական ապահովվածությունն առևտրային բանկերում:

Երկրորդ. կառավարչական որոշումների կայացման գործընթացը կազմակերպել ըստ ռիսկերի կառավարման նպատակադրված արդյունքների և դրանցից արձանագրված շեղումների վերլուծությունների հենքի, ինչը հնարավորություն կընձեռի ներդաշնակեցնելու ընդունվող մարտավարական և ռազմավարական որոշումների բովանդակային կողմը:

Գծապատկեր 3.3 . Առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գծով որոշումների կայացման գործընթացի իրականացման՝ առաջարկվող համակարգված կառուցակարգ¹⁰⁷

¹⁰⁷ Կազմել է ատենախոսը:

Երրորդ. նորովի ներկայացնել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման հաշվետվողականությունը, որը ներառում է նաև որոշումների կայացման արդյունավետության գնահատումներ՝ ոչ միայն ըստ առանձին տեղաբաշխված բանկային ակտիվների, այլև ըստ ռիսկերի կառավարման գործառույթների առանձնահատկությունների:

Ամփոփելով ասենք, որ առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման նպատակով որոշումների կայացման գործընթացի իրականացման առաջարկվող համակարգված կառուցակարգը պահանջում է կառավարչական աուդիտի ներդրում, նպատակ հետապնդելով գնահատելու ռիսկերի գծով որոշումների կայացման արդյունքները՝ ոչ միայն ըստ թիրախավորված առանձին ուղղությունների, այլև ըստ ներբանկային հաշվետվողականության հետադարձ կապ ապահովող պատասխանատու օղակների գործունեության, ինչը էականորեն կբարելավի և՛ ռիսկային մենեջմենթի որակը, և՛ կառավարչական որոշումների նպատակայնության աստիճանը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ըստ ՀՀ առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործընթացի տեսամեթոդական և գործնական ուսումնասիրությունների՝ կատարել ենք մի շարք եզրակացություններ և ներկայացրել առաջարկություններ ոլորտի կառավարչական որոշումների բարելավման ուղղությամբ:

1. Համաձայն ֆինանսական ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների մեթոդաբանական մոտեցումների վերլուծության արդյունքների՝ կարելի է եզրակացնել, որ բանկային համակարգում որոշումների կայացումը միանվագ գործողություն չէ, այլ ենթադրում է շարունակական գործընթաց, կազմված մի քանի փուլից և ներառված ֆինանսական ռիսկերի կառավարման համակարգում, որտեղ նկատի են առնվում ինչպես ռիսկերի ձևավորման պատասխանատվության կենտրոնները, այնպես էլ դրանց առաջացման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները, ինչպես նաև ռիսկայնության վնասների ձևավորման հավանական գոտիները:

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարման շրջանակում կայացվող որոշումները բանկային համակարգում ոչ միայն բազմազան գործիքակազմ են պահանջում, այլև, միաժամանակ, իրականացվում են տարբեր ուղղություններով՝ նպատակ ունենալով հնարավորինս կրճատելու վնասաբերությունը, ինչպես նաև անհիմն չխոչընդոտելու բանկային գործունեության շահութաբերության և մրցունակության աճը: Այս առումով, ռիսկերի վերաբերյալ որոշումները միշտ պետք է համադրվեն բանկային գործունեության արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ կայացվող կառավարչական որոշումների հետ:

2. Հաշվի առնելով բանկային գործունեության առանձնահատկությունները՝ առաջարկվում է ֆինանսական ռիսկի հետևյալ սահմանումը. «Ֆինանսական ռիսկը տնտեսական գործունեության շրջանակում ընտրության արդյունք է, որն ունի գնահատման սուբյեկտիվ բնույթ և, անգամ անբարենպաստ սպասումների

հավանականությունը հաշվի առնելով, նպատակադրված է դրական արդյունքների հասանելիությանը»:

Ելնելով առաջարկվող սահմանումից՝ ներկայացվում է բանկային գործունեության ֆինանսական ռիսկերի բնութագրիչների համախումբ՝ ըստ որի բնորոշվում են առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումների կայացման մի շարք առանձնահատկություններ:

Առաջին. ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումներ կայացնելիս անբարենպաստ հավանական սպասելիքներն արժեքային արտահայտությամբ համադրվում են ռիսկային գործարքներից ակնկալվող տնտեսական դրական արդյունքների հետ՝ ռիսկի դիմելու արդարացվածության աստիճանը գնահատելու նպատակով: Այսինքն՝ որոշվում է բանկային գործունեության նպատակադրումների հասանելիության ռիսկային արժեքը՝ անորոշությամբ պայմանավորված հավանական ֆինանսական կորուստները համադրելով տեսանելի ապագային միտված թիրախավորված օգուտների հետ:

Երկրորդ. բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի գծով կայացվող կառավարչական որոշումները չեն կրում ստատիկ բնույթ և պարբերաբար վերանայվում են՝ ելնելով ինչպես մակրոտնտեսական միջավայրի փոփոխություններից, այնպես էլ ներքին և միջազգային ֆինանսական շուկաներում նկատվող բացասական սպասումներից: Հետևաբար՝ ֆինանսական ռիսկերի գծով որոշումներ կայացնելիս առևտրային բանկերում կարևորվում են կառավարչական որոշումների արդյունավետության որոշումն ու չափումն ըստ մի քանի սթրես- սցենարների:

3. Հետևելով կապիտալի որակական կազմի և համարժեքության Բազելյան ժամանակակից սկզբունքներին՝ ՀՀ առևտրային բանկերում առաջարկվում է իրականացնել այնպիսի կառավարչական որոշումներ, որոնք վարկային ռեսուրսների տեղաբաշխման ակտիվացման ժամանակաշրջանում կսահմանափակեն բանկային շահույթի բաշխումը՝ նպատակ ունենալով տնտեսված հավելավճարները, անձնակազմի պարգևատրումներն ու բաժնետերերի շահաբաժիններն ուղղորդելու բանկային ֆինանսական ռիսկերի վնասների փոխհատուցման պահուստների ձևավորմանը:

4. Բանկային համակարգում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական որոշումների բարելավման նպատակով առաջարկվում է ներդնել համապատասխան գործառույթների համակարգ՝ ներցանցային սկզբունքով և յուրաքանչյուր գործառույթին վերագրել թիրախային որոշակի ցուցիչ, որին ամրագրված է որոշակի միավոր (բալ): Բացի այդ, կարևորվում են յուրաքանչյուր թիրախային ցուցչի գծով շեղումների բացահայտումները, ըստ որոնց հնարավոր է արձանագրել կառավարման գործընթացների ներդաշնակության խախտումներ՝ այդպիսով ազդակ հանդիսանալով ռիսկերի գծով կառավարչական որոշումների ժամանակին և հասցեական կայացման համար: Այդ նպատակով առաջարկվում է ռիսկերի կառավարման (ռիսկային մենեջմենթի) ներբանկային համակարգի շրջանակում կազմակերպել վարկանշավորում՝ պարզելու համար ֆինանսական ռիսկերի կանխարգելման կառավարչական որոշումների գործառույթների թույլ օղակները:

5. Մշակվել է առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական տեղեկատվական համակարգ, որը կարող է գործել կիրառվող հաշվապահական հաշվառման ավանդական համակարգից անկախ՝ չմիասնանալով վերջինիս հետ: Այդ նպատակով ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքների հաշվառման տեղեկատվական հոսքերի համակարգումն առաջարկվում է իրականացնել կրկնակի գրանցմամբ, ցուցանիշների հաշվեկշռման մեկ այլ սկզբունքով՝ հաշվառվող ցուցանիշները կառավարչական հաշիվներում արտացոլելով ոչ թե դրամական, այլ բալային չափիչներով և ցուցաբերելով անհատական հաշվեկշռված մոտեցում յուրաքանչյուր ցուցանիշի նկատմամբ:

Այս առումով, առաջարկվում է նաև առևտրային բանկերում բարելավել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքներին առնչվող ներքին հաշվետվությունները՝ մի շարք առումներով:

Առաջին. ներկայացնել վարկերի և ակտիվների այլ տեղաբաշխումների ռիսկերն ըստ կառավարման ուղղությունների՝ հնարավորություն ստեղծելով այդ ոլորտներում կայացվելիք հետագա կառավարչական որոշումների արդյունավետության գնահատման

համար:

Երկրորդ. բացահայտել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գործառնությունների կիրառումից ակնկալվող առավելագույն արդյունքներից շեղումներն ըստ ձևավորման կենտրոնների և պատասխանատուների, ինչը թույլ կտա էապես բարելավել ռիսկային մենեջմենթը:

Երրորդ. ձևավորել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման աուդիտի տեղեկատվական հավասարակշռված համակարգ, որն էապես տարբերվում է բանկերում կիրառվող հաշվապահական հաշվառման համապատասխան ավանդական համակարգից և չի ընդգրկվում վերջինիս կազմում, այլ էականորեն լրացնում է կառավարչական որոշումների կայացման հաշվետվությունը ռիսկային մենեջմենթին առնչվող բազմաբնույթ ցուցանիշների կազմով:

6. Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական աուդիտի արդյունքների հաշվառման և ամփոփման համար մշակվել են հաշվապահական հաշիվների հատուկ թղթակցություններ, որոնք ամփոփում և համակարգում են ռիսկերի կառավարման գործառնություններից ձևավորվող տեղեկատվությունը: Ընդ որում, այդ տեղեկատվությունը նույնպես ներկայացվում է ըստ փաստացի արդյունքների և դրանցից շեղումների՝ օգտագործելով բանկային ռիսկերի կառավարչական հաշվառման առաջարկվող հաշիվները: Տեղեկատվական նման հոսքերը նպաստում են, ըստ պատասխանատվության կենտրոնների, ֆինանսական ռիսկերի գծով ներբանկային հաշվետվությունների բարելավմանը, հետևաբար՝ կառավարչական որոշումների արդյունավետության բարձրացմանը:

7. Առաջարկվում է առևտրային բանկերում բարելավել ֆինանսական ռիսկերի կառավարման արդյունքներին առնչվող ներքին հաշվետվությունները՝ ներկայացնելով վարկերի և ակտիվների այլ տեղաբաշխումների ռիսկերն ըստ կառավարման ուղղությունների, հնարավորություն ստեղծելով գնահատելու այդ ոլորտների հետագա կառավարչական որոշումների արդյունավետությունը:

Առևտրային բանկերի ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գծով որոշումների կայացման գործընթացն առաջարկվում է իրականացնել հետևյալ համակարգված կառուցակարգով, որը հնարավորություն է ընձեռում.

առաջին՝ համակարգելու ռիսկերի կառավարման գործիքակազմի կիրառման արդյունքները տեղեկատվական միասնական դաշտում և այդպիսով բարելավելու ֆինանսական ռիսկերի գծով ընդունվող կառավարչական որոշումների տեղեկատվական ապահովվածությունն առևտրային բանկերում,

երկրորդ՝ կազմակերպելու կառավարչական որոշումների կայացման գործընթացն ըստ ռիսկերի կառավարման նպատակադրված արդյունքների և դրանցից արձանագրված շեղումների վերլուծությունների հենքի, ինչը թույլ կտա ներդաշնակեցնել մարտավարական և ռազմավարական որոշումների կայացումը,

երրորդ՝ նորովի ներկայացնելու ֆինանսական ռիսկերի կառավարման հաշվետվողականությունը, որը ներառում է նաև որոշումների կայացման արդյունավետության գնահատումներ՝ ոչ միայն ըստ բանկային առանձին տեղաբաշխված ակտիվների, այլև ըստ ռիսկերի կառավարման գործառույթների կիրառման առանձնահատուկ ուղղությունների:

Առևտրային բանկերում ֆինանսական ռիսկերի կառավարման գծով որոշումների կայացման գործընթացի՝ առաջարկվող համակարգված կառուցակարգը պահանջում է կառավարչական աուդիտի ներդրում՝ նպատակ հետապնդելով գնահատելու համապատասխան որոշումների կայացման արդյունքները՝ ոչ միայն ըստ առանձին թիրախավորված ուղղությունների, այլև ըստ ներբանկային հաշվետվողականության հետադարձ կապի պատասխանատվության օղակների: Այդպիսով՝ էականորեն կբարելավվեն ռիսկային մենեջմենթի որակը և կայացվող կառավարչական որոշումների նպատակայնության աստիճանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, Եր., 1996: ՀՀԱԺՏ 1996/12:
2. «Ավելացված արժեքի մասին» ՀՀ օրենք, հոդ. 15, կետ 17, Եր., 1997: ՀՀՊՏ 1997.06.21/14:
3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, Եր., 1998: ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
4. «ՀՀ տարածքում գործող բանկերի, վարկային կազմակերպությունների, ներդրումային ընկերությունների, ներդրումային ֆոնդերի և ներդրումային ֆոնդերի կառավարիչների հաշվապահական հաշվառման հաշվային պլան», ՀՀ ԿԲ խորհրդի 2011 թ. թիվ 322-Ն որոշում:
5. ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական կայք, [//www.cba.am](http://www.cba.am)
6. ՀՀ կենտրոնական բանկի «Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն», 2015թ.:
7. ՀՀ տարածքում գործող բանկերի ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ՔԱՄԵԼՍ) հաշվարկման, հաստատման և հրապարակման կարգը հաստատելու մասին ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 29 հոկտեմբեր, 2014 թ. թիվ 255-Ն որոշում:
8. Բանկերի գործունեության կարգավորումը, բանկային գործունեության հիմնական տնտեսական նորմատիվները (հավելված 3՝ Վարկային ռիսկի հաշվարկ), Հաստատված է ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2007 թվականի փետրվարի 9-ի թիվ 39-Ն որոշմամբ:
9. Բանկերի ներքին հսկողության իրականացման նվազագույն պայմանները , ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհուրդ, 2013, 16 ապրիլ, կանոնակարգ 4:
10. Ահարոնյան Ս. Ա., Առևտրային բանկերի հիմնական ցուցանիշների փոխհարաբերակցություններով ակտիվների և պասիվների գնահատման նորովի

մոտեցում, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», N11-12 (161-162), նոյեմբեր-դեկտեմբեր, 2013, էջ 58-60:

11. Ահարոնյան Ս. Ա., ՀՀ առևտրային բանկերի ակտիվների վերլուծությունը կառուցվածքային և խմբավորման մեթոդով, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. ՏԻ, Գիտական հոդվածների ժողովածու - 2013, գիրք-1, էջ 16-25:
12. Աղասարյան Գ., Կառավարչական որոշումների ազդեցությունը առևտրային բանկերի հաճախորդների սպասարկման որակի ազդեցության վրա, Զարգացման ժամանակակից մարտահրավերներ, ՀՊՏՀ գիտաժողով, 2015, էջ 326-334:
13. Անդրեասյան Ն. Հ., Որոշումների կայացման առանձնահատկությունները ֆինանսական ոլորտի կառավարման ոլորտում, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», 3-4 (187-188) , 2016, էջ 14-16:
14. Անդրեասյան Ն. Հ., Բանկային ոլորտի կառավարչական հաշվառման ներդրման ուղիները, «Այլընտրանք» գիտական հանդես, #4, հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2016, էջ 48-53:
15. Անդրեասյան Ն. Հ., Ֆինանսական ոլորտի կառավարման բազելյան սկզբունքների կիրառման հիմնախնդիրները, «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», Գիտական հոդվածների ժողովածու, ՀՀ ԳԱ Մ. Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինստիտուտ, Եր. , 2016, էջ 28-32:
16. Անդրեասյան Ն. Հ., Ֆինանսական ոլորտի կառավարման տեղեկատվական համակարգի կատարելագործումը բանկային ոլորտում, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», 11-12 (195-196) 2016, էջ 78-81:
17. Անդրեասյան Ն. Հ., Ռիսկային որոշումների կայացման մեթոդաբանության հիմնախնդիրները բանկերում: «Ակունք» ուսումնամեթոդաբանական հոդվածների ժողովածու, թիվ 2 (14), էջ 115-122:
18. Անդրեասյան Ն. Հ., Կառավարչական որոշումների ուղղությունները բանկային ոլորտի շրջանակում, «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», # 4-5 (198-199) 2017, էջ 94-97:

19. Բայադյան Ա. Հ., Առևտրային բանկերի շահութաբերության ցուցանիշների համակարգը և գործոնային վերլուծությունը (մեթոդական ցուցումներ), Եր., 2004, 46 էջ:
20. Բայադյան Ա. Հ., Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը, «Աստղիկ», Եր 2002, էջ 220:
21. Գրիգորյան Լ., Նորարարական ներդրումային ռիսկի առանձնահատկությունները ՀՀ արդյունաբերությունում, « Բանբեր ՀՊՏՀ», 2014, #3, էջ 92-96:
22. Գրիգորյան Լ., Տնտեսական գործունեության ռիսկի համակարգված գնահատումը, «Հայաստան, էկոնոմիկա, ֆինանսներ», 7(133), 2011, էջ 32-34:
23. Գրիգորյան Լ., Տնտեսական գործունեության ռիսկի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հիմքերը, «Հայաստան, էկոնոմիկա, ֆինանսներ», 7(133), 2011, էջ 31-32:
24. Դավոյան Ս., Կուրդինյան Ռ., Վարկային պորտֆելի ռիսկի գնահատման մեթոդաբանական հիմնահարցերը, Ազգային տնտեսության մրցունակության բարձրացման հիմնախնդիրները, ՀՊՏՀ գիտաժողով, 2013, էջ 254:
25. Դավոյան Ս., Բիզնեսի կառավարում, ուս. ձեռնարկ, «Վան Արյան», 2017, 412 էջ:
26. Կիրակոսյան Ա., ՀՀ բանկային համակարգի ֆինանսական ռիսկերի գնահատում ճգնաժամի պայմաններում, «21-րդ դար», թիվ 5 (33), 2010, էջ 59-67:
27. Հակոբյան Ա., Ֆինանսական վարձակալություն, հեղ. հրատ., Եր., 2011, էջ 254:
28. Հարությունյան Տ., Բանկերի գործունեության ամփոփ գնահատման ՔԱՄԵԼՍ համակարգը և դրա կիրառման խնդիրները ՀՀ-ում, «Հայաստան, էկոնոմիկա, ֆինանսներ», էջ 69-73:
29. Ղազարյան Գ.Ն., Հաշվառումը և աուդիտը բանկերում, «Էդիթ Պրինտ», Եր., 2013, 110 էջ:
30. Մաթևոսյան Ա., Արտադրական կազմակերպության ֆինանսական վիճակի գնահատման և կայունացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2009, 220 էջ:
31. Մենեջմենթ, Յու.Սուվարյանի խմբ. , «Տիգրանակերտ», Եր., 2009, էջ 251:

32. Յարմալյան Լ. Յու., Բազելյան կոմիտեի դերը և նշանակությունը բանկային համակարգի կայունության ամրապնդման գործում: ԲԱԶԵԼ III ներդնումը Հայաստանի Հանրապետությունում որպես ներքին հսկողության համակարգի կատարելագործման անհրաժեշտ գործընթաց, «Ագրոգիտություն» Եր., 2012, N 11-12 (651-652), էջ 645-655:
33. Վարդապետյան Ն., Բանկային գործունեության հիմնական տնտեսական նորմատիվների գնահատումը և դրանց բարելավման ուղիները (<< առևտրային բանկերի օրինակով), Ը.00,03, «Ֆինանսներ, հաշվապահական հաշվառում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Եր., 2015, էջ 11:
34. Ֆինանսներ, դրամաշրջանառություն և վարկ, դասագիրք /Լ. Բադանյան, Կ. Աբգարյան, Ա. Սալնազարյան, «Զանգակ», Եր., 2007, 740 էջ:
35. Аудит банков, учеб. пособ.. под ред. М.А. Суркова, Ульяновский государственный технический университет, Ульяновск, 2009, 145 с.
36. Акопян А., Управление рисками лизинговой деятельности, Современные тенденции в экономике и управлении. Сборник материалов IX международной научно практический конференции, Новосибирск, изд-во НГТУ, 2011, с. 384-390.
37. Акопян А., Проблемы страхования рисков лизинговых сделок в РА, Известия аграрной науки, Том 9, # 2, 2011, Тбилиси, с. 124-127.
38. Анисян Г.О., Унанян А.У., Проблемы организации стратегического управленческого учета в Республике Армения, //Анализ и современные информационные технологии в обеспечении экономической безопасности бизнеса и государства, межвузовский сборник научных трудов, Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, М., 2016, стр. 105-108.
39. Башкатова Ю., Управленческие решения, М., 2008, с. 18.
40. Бибнев М.Ф., Сбалансированная система финансовых показателей, //Экономический анализ, теория и практика, #7, 2009, с.37-41.

41. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. Киев: Ника-Центр, 2005. 600 с.
42. Божко В. П., Балычев С.Ю., Батьковский А. М. и др. Управление финансовой устойчивостью предприятий // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. 2013. №4. С. 36-41.
43. Бухтин М., А. Риск-менеджмент в кредитной организации: методология, практика, регламентирование / Бухтин М.А. – методич. пособие: – М.: Регламент, 2008, С. 760.
44. Внукова Н.Н., Московцев В.В., Экономические риски в управленческих решениях, Липецк 1998, С. 108.
45. Внедрение сбалансированной системы показателей, Horvath & Partners, пер. с немец., 2-ое изд., М., Альпина Бизнес Букс, 2006 , С. 520.
46. Гершун, А. Горский М., Технологии сбалансированного управления. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005, 240 С.
47. Гутова А.В., Управление денежными потоками: теоретические аспекты, // Финансовый менеджмент. 2004. №4. С. 13–19.
48. Давние В. В., Экономический анализ финансовой устойчивости организации с использованием прогнозных моделей // Современная экономика: проблемы и решения. 2012. №2. С. 33-44.
49. Дубков С. В., Кузнецова Ю. А., Дадалко В. А., Методические основы управления операционным риском коммерческого банка // Банковский вестник, Минск, 2011. – № 34, с. 54-55.
50. Ембулаев В.Н., Дегтярева О. Г., Системный подход как метод изучения рискованных ситуаций//Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. 2013. № 1. С. 96-105.
51. Ершов М., Кризис 2008 года: “Момент истины”, “Вопросы экономики”, #12, 2008, с. 24-28.

52. Зайцева Е. В., Контроль рисков платежных систем / Зайцева Е.В. // СПС «Консультант Плюс». – Внутренний контроль в кредитной организации, №4, 2013, С.32-33.
53. Злобина Н., Управленческие решения. Тамбов, 2007, с. 6. Пирогова Е., Управленческие решения. Ульяновск, 2010, с. 18.
54. Красавина Л. Н., Системный подход к проблеме экономического роста без усиления инфляции// Инфляция и экономический рост: теория и практика: Научный альманах фундаментальных и прикладных исследований. Москва 2007. С. 70-72.
55. Кевин Бюлер, Гуннар Притч. Обуздание риска. // Вестник McKinsey № 4 2003, с. 111-121.
56. Кричевский М.Л., Финансовые риски, Кнорус, М., 2013, с. 26, 248 с.
57. Крылов С.И., Сбалансированная система показателей как аналитический инструмент стратегического управления в условиях современной рыночной экономики, //Экономический анализ, теория и практика, #24, 2007, с.26-27.
58. Матвеев Г.И., Организация управленческого учета по центрам ответственности и местам формирования затрат //Бухгалтерский учет. 2008. №3, с. 14-16.
- 59.Меньшиков И. С., Рыночные риски: модели и методы / И. С. Меньшиков, Д. А. Шелагин. СПб. : Питер, 2009. С. 124.
60. Миронова С.Ю., Стратегия управления операционным риском в коммерческом банке, Аудит и финансовый анализ, #2, 2013, С. 379-381.
61. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе : учеб. пособие /А. М. Дубров, Б. А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталева, Т. П. Барановская; под ред. Б. А. Лагоши. 2-е изд., М. : Финансы и статистика, 2003, 186 С.
62. Найт Ф., Понятие риска и неопределенности. Альманах: теория и история экономических и социальных институтов и систем. М.: 1994. Вып.5., С. 23-24.
63. Нерсисян Т. Я., Предпринимательство: словарь-справочник. М. : Анкил, 2007. С. 566.

- 64.Новиков А.И., Солодкая Т.И., Теория принятия решений и управление рисками в финансовой и налоговой сферах. Издательство: ИТК Дашков и К, 2012, 288 с.
- 65.Носова Ю.С., Сысоев А.А., Дроздова Т. Г., Финансовые риски предприятия в современных условиях, Научные труды КубГТУ, №1, 2015 год, С. 25-27.
66. Никофоровна Н., Тфинцева В., Управленческий анализ, //ЮРАЙТ, 2015, 470 с.
- 67.Ольхова, Р.Г. , Банковское дело: управление в современном банке / Ольхова Р.Г. учеб. пособие – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2009, С. 304
68. Пименов Н.А., Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности, М. ЮРАЙТ, 2014, 240 С.
69. Панягина А.Е., Подходы к пониманию и классификации рисков // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. 2012. №6. С. 6-16.
70. Поморина, М.А. ,Финансовое управление в коммерческом банке / Поморина М.А.: - учебное пособие– М.:КНОРУС, 2013. С. 376.
71. Панягина А.Е., Подходы к пониманию и классификации рисков, // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. 2012. №6. С. 6-16.
72. Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон, Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004, 128 С.
73. Синки, Дж., Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Синки Дж. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. С. 1024.
- 74.Тепман Л.Н., Управление рисками в условиях финансового кризиса, // М.:ЮНИТИ, 2011. 295 с.
- 75.Учет и аудит в банках: Учебник / АМ Герасимович, ЛМ Киндрацька, ТВ Кривовяз и др.; Под общ. Ред. Проф. АМ Герасимовича - К: КНЕУ, 2005, С. 536.
- 76.Уколова, С.А. , Методика организации внутрифирменной управленческой отчетности о денежных потоках предприятия / Аудит и финансовый анализ. – М. 2013, – № 4, С. 88-93.
- 77.Шапкин А. С., Теория риска и моделирование рисков ситуаций :

- учебник / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. М. : Дашков и К°, 2007. 226 с.
78. Шапкин А.С., Экономические и финансовые риски, //«Дашков и К°», М. 2013, 544 с.
79. Шульгин, А. В., Внутренний контроль и управление рисками в коммерческом банке / А. В. Шульгин // Финансы и кредит. 2001. – №17. С. 22-40.
80. Энциклопедия финансового риск-менеджера / коллектив авторов под редакцией Лобанова А., Чугунова А. – М.: Альпина Паблишер, 2009, С. 936.
81. Юденков Ю.Н., Финансовый менеджмент // Внутренний контроль в кредитной организации, #4, 2011, стр. 24-27.
82. Юрасова, И. О. Стратегический управленческий учет / И. О. Юрасова // Бухгалтерский учет, 2006. №24, с. 20-26.
83. G.J.M. Braam and E.J. Nijssen, Performance effects of using the Balanced Scorecard: a note on Dutch experience. *Long Range Planning*, 37(4), 2004 , pp. 335-349.
84. Ebrahim Hoseininassab, Effects of risks parametrs (Credit, Operetional, Liquidity and Market Risks) on banking system efficiency, *Iranian Economic Review*, Vol. 17, No.1, 2013, pp. 8-12.
85. Robert S. Kaplan and David P. Norton, The strategy focused organization How Balanced Scorecard companies thrive in the new business environment, Harvard Business School Press, Boston, 2001, pp.45-46.
86. Tamim Bayuomi, Ola Melander // Credit Matters: Empirical evidence on U.S. Macro-Financial Linkages. IMF working paper, July 2008, p. 27.

Էլեկտրոնային աղբյուրներ

87. <http://www.armbanks.am>
88. http://www.Banks.am/am_news/newsfeed/7450, Էլեկտրոնային ամսագիր, հոկտեմբեր 24 , 2012
89. http://www.Banker.am/news.php/lang=1&news_cat=10876, Armenian Bank Portal
90. <http://www.Armbanks.am/hy/2013/01/31/47237>

91. <http://www.mbka.ru/price/kovalev5.doc>, //Ковалев П. Сущность, атрибутивные качества и функции категории риск
92. www.bis.org/publ/bcbs.220.pdf, //Basel Commity on Banking Supervision, Report to G20 Leaders on Basel III implementation, June 2012,
93. www.bis.org/publ/bcbs189.pdf., // Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. - Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). - Mode of Access: http: Date of access: 20.07.2011.
94. www.gaap.ru/biblio/corpfin/ssp/031.asp, // Старинский Б., Сбалансированная система управления как инструмент стратегического управления.

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված 1

Ֆինանսական ակտիվների կառուցվածքն ըստ ՀՀ ֆինանսական հաստատությունների (%)¹⁰⁸

Ֆինանսական հաստատություններ	2014	2015	2016
Բանկեր	90	89,4	90,8
Վարկային կազմակերպություններ	7,1	8	7,2
Ապահովագրական ընկերություններ	1,2	0,6	0,5
Ներդրումային ընկերություններ	0,7	0,8	0,6
Այլ ֆինանսական կազմակերպություններ	1	1,2	0,9

Օտարերկրյա ներդրումների մասնաբաժնի դինամիկան ՀՀ բանկային համակարգի կանոնադրական կապիտալում (%)¹⁰⁹

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ռեզիդենտներ	55	47	35	22	20	23	30	30	38	35	33
Ոչ ռեզիդենտներ	45	53	65	78	80	77	70	70	62	65	67

Չորս խոշորագույն բանկերի ակտիվների, պարտավորությունների և կապիտալի տեսակարար կշիռները բանկային համակարգում (%)

Ցուցանիշներ	2013	2014	2015	2016
Ակտիվներ	40	45	44	47
Պարտավորություններ	40	46	48	51
Կապիտալ	34	35	37	42

Հավելված 2

¹⁰⁸ ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական կայք, //cba.am

¹⁰⁹ Նույն տեղում:

ՀՀ բանկերի վարկնշային սանդղակն¹¹⁰ ըստ հաճախորդների գոհունակության աստիճանի

Հայաստանի ամենաակտիվ բանկերի տասնյակը սոցիալական ցանցերում					
N	Բանկեր	Facebook	Youtube		Twitter
		«like»-երի թիվը	բաժանորդներ	դիտումներ	թվիթեր
1	Յունիքբանկ	65 067	61	151 702	815
2	Արդշինբանկ	53 878	18	7 079	-
3	ԱԿԲԱ-ԿՐԵԴԻՏ ԱԳՐԻԿՈՒԲԱՆԿ	53 682	74	74 049	184
4	ՎՏԲ Բանկ Հայաստան	39 989	44	28 791	-
5	Կոմվերս Բանկ	32 968	45	37 985	234
6	Ամերիաբանկ	20 394	265	138 065	906
7	Անելիք Բանկ	15 688	24	33 362	-
8	ԲՏԱ Բանկ	13 904	-	-	94
9	Պրոմթեյ Բանկ	12 246	10	9 397	-
10	Պրոմթեյ Բանկ	9 742	30	36 557	44

¹¹⁰ ՀՀ տարածքում գործող բանկերի ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ՔԱՄԵԼՍ) հաշվարկման, հաստատման և հրապարակման կարգը հաստատելու մասին ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2014 թ. հոկտեմբերի 29-ի թիվ 255 –Ն որոշում, հավելված 3:

Հավելված 2-ի շարունակությունը

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԲԱՆԿԵՐԻ 2015Թ. ՈՒՆԹԻՆՎՆ ԸՍՏ ԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ՄԵՍՈՒԹՅԱՆ				
N	Բանկեր	12/31/2014 հազ. դրամ	12/31/2015 հազ. դրամ	%
1	Ամերիաբանկ	399,744,138	515,816,648	29.04
2	Ամերիաբանկ	366,406,120	401,766,842	9.65
3	Բանկ ՎՏԲ Բանկ Հայաստան	361,147,193	315,846,030	-12.54
4	Հայփոփանբանկ	269,386,655	306,689,440	13.85
5	HSBC Բանկ Հայաստան	306,609,112	275,405,777	-10.18
6	ԱԿԲԱ-ԿՐԵԴԻՏ ԱԳՐԻՎՈՆ ԲԱՆԿ	291,099,222	274,714,706	-5.63
7	Ինեկոբանկ	159,817,080	236,617,574	48.06
8	Կոնվերս Բանկ	147,633,910	160,993,913	9.05
9	Յունիքբանկ	170,258,546	158,512,048	-6.90
10	Արարատբանկ	138,363,233	132,639,723	-4.14
11	Հայէկոնոմբանկ	91,919,011	108,792,215	18.36
12	Առէկսիմբանկ Գազպրոմբանկի Խումբ	111,265,218	99,698,168	-10.40
13	Արցախբանկ	88,757,522	94,670,618	6.66
14	Անէլիք Բանկ	87,034,434	91,865,434	5.55
15	Արմավիսբանկ	84,302,610	85,487,456	1.41
16	Պրոմեթեյ Բանկ	77,776,072	78,208,995	0.56
17	Զարգացման Հայկական Բանկ	74,424,482	72,106,871	-3.11
18	ՊրոԿրեդիտ Բանկ	66,484,560	54,211,915	-18.46
19	Բիբոս Բանկ	53,287,157	39,738,302	-25.43
20	Մելլաթ Բանկ	27,624,781	29,409,261	6.46
21	ԲՏԱ Բանկ	16,443,448	14,928,604	-9.21
Ընդամենը՝ ըստ բոլոր բանկերի		3,389,784,504	3,548,120,540	4.67

Ռիսկերի կառավարման համակարգին առնչվող հարցադրումներ¹¹¹

N	Հարցադրում	Բալ (0-3)
1.	Որքանո՞վ է բանկի կառուցվածքը համապատասխանում բանկի կողմից իրականացվող գործառնությունների առանձնահատկություններին:	
2.	Գնահատել, թե որքանո՞վ են բանկի խորհրդի անդամները և գործադիր մարմինը, անկախ բանկի մասնակիցներից և/կամ խոշոր ավանդատուներից (պետք է հաշվի առնել նաև արդյո՞ք արձանագրվել են ճնշումներ մասնակիցների կողմից խորհրդի անդամների կամ գործադիր մարմնի վրա):	
3.	Որքանո՞վ է բանկի ղեկավարությունը ճանաչում բանկի իրական մասնակիցներին:	
4.	Արդյո՞ք բանկում առկա է կառավարման տարբեր մարմինների (մասնավորապես՝ բանկի խորհուրդ, գործադիր տնօրեն և այլն) միջև իրավասությունների և պարտականությունների հստակ տարանջատում: <i>Գնահատականը կարող է լինել կամ «0», կամ «3»</i>	
5.	Որքանո՞վ է բանկի խորհուրդը հետևում արտաքին աուդիտորների, ներքին աուդիտի կամ ԿԲ վերահսկողների կողմից արված դիտողություններին և առաջարկություններին:	
6.	Արդյո՞ք խորհուրդը ստանում է բավարար տեղեկատվություն բանկի գործադիր մարմինը վերահսկելու, ինչպես նաև ողջամիտ և արդյունավետ որոշումներ ընդունելու համար: <i>Գնահատականը կարող է լինել կամ «0», կամ «3»</i>	
7.	Որքանո՞վ է բանկի կառավարման տեղեկատվական համակարգը գործադիր ղեկավարությանն ապահովում այն տեղեկատվությամբ, որն անհրաժեշտ է բանկի արդյունավետ կառավարման և բանկի աշխատակիցների գործողությունները հսկելու համար:	
8.	Գնահատել բանկի ստորաբաժանումների միջև տեղեկատվության փոխանակման արդյունավետությունը (նաև բանկի գլխամասային գրասենյակի ու մասնաճյուղի միջև):	
9.	Արդյո՞ք բանկի գործադիր ղեկավարների համար ավելի առաջնային է ֆինանսական գործունեության իրականացման հսկողությունը (անվտանգությունը), քան դրա արդյունքները (այն է՝ բանկը չի՞ վտանգում	

^{111 111} ՀՀ տարածքում գործող բանկերի ցուցանիշների ամփոփ գնահատականի (ՔԱՄԵԼՍ) հաշվարկման, հաստատման և հրապարակման կարգը հաստատելու մասին ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2014 թ. հոկտեմբեր 29-ի թիվ 255-Ն որոշում, հավելված 3:

	իր ֆինանսական վիճակը կամ վարկանիշը՝ չափից ավելի ռիսկային գործառնություններ իրականացնելով): <i>Գնահատականը կարող է լինել կամ «0», կամ «3»:</i>	
10.	Գնահատել բանկի գործադիր ղեկավարների աշխատավարձերի և բանկի միջին աշխատավարձի մակարդակի միջև առկա տարբերությունը: <i>Գնահատել «0», եթե աշխատավարձերի մակարդակների միջև առկա տարբերությունը չափազանց մեծ է:</i>	
11.	Որքանո՞վ է ապակենտրոնացված որոշումների ընդունման գործընթացը՝ ըստ բանկի աշխատակիցների և տարբեր կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործառույթների:	
12.	Գնահատել՝ որքանո՞վ են բանկի վարկավորման գործընթացի վերաբերյալ ներքին ակտերը և/կամ գրավոր քաղաքականությունները բավարարում վերջիններիս նկատմամբ ՀՀ ԿԲ իրավական ակտերով սահմանված պահանջները, որքանո՞վ են դրանք համարժեք բանկի գործունեության առանձնահատկություններին ու ռիսկայնությանը, և որքանո՞վ է բանկը գործում վերը նշված ակտերի և/կամ գրավոր քաղաքականությունների համաձայն:	
13.	Գնահատել՝ որքանո՞վ են բանկի ներդրումային (ներդրումներ արժեթղթերում) գործընթացի վերաբերյալ ներքին ակտերը և/կամ գրավոր քաղաքականությունները բավարարում վերջիններիս նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական ակտերով սահմանված պահանջները, որքանո՞վ են համարժեք բանկի գործունեության առանձնահատկություններին ու ռիսկայնությանը, և որքանո՞վ է բանկը գործում վերը նշված ակտերի և/կամ գրավոր քաղաքականությունների համաձայն:	
14.	Գնահատել՝ որքանո՞վ են բանկի ակտիվների և պասիվների (իրացվելիության) կառավարման վերաբերյալ ներքին ակտերը և/կամ գրավոր քաղաքականությունները բավարարում վերջիններիս նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական ակտերով սահմանված պահանջները, որքանո՞վ են համարժեք բանկի գործունեության առանձնահատկություններին ու ռիսկայնությանը, և որքանո՞վ է բանկը գործում վերը նշված ակտերի և/կամ գրավոր քաղաքականությունների համաձայն:	
15.	Գնահատել՝ որքանո՞վ են բանկի եկամտաբերության կառավարման վերաբերյալ ներքին ակտերը և/կամ գրավոր քաղաքականությունները բավարարում վերջիններիս նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական ակտերով սահմանված պահանջները, որքանո՞վ են համարժեք բանկի գործունեության առանձնահատկություններին ու ռիսկայնությանը, և որքանո՞վ է բանկը գործում վերը նշված ակտերի և/կամ գրավոր քաղաքականությունների	

	համաձայն:	
16.	Գնահատել՝ որքանո՞վ են բանկի շուկայական ռիսկերի կառավարման վերաբերյալ ներքին ակտերը և/կամ գրավոր քաղաքականությունները բավարարում վերջիններիս նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական ակտերով սահմանված պահանջները, որքանո՞վ են համարժեք բանկի գործունեության առանձնահատկություններին ու ռիսկայնությանը, և որքանո՞վ է բանկը գործում վերը նշված ակտերի և/կամ գրավոր քաղաքականությունների համաձայն:	
17.	Գնահատել՝ որքանո՞վ են բանկի անձնակազմի կառավարման վերաբերյալ ներքին ակտերը (նաև ուսուցողական ծրագրերն անձնակազմի համար) և/կամ գրավոր քաղաքականությունները բավարարում վերջիններիս նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի իրավական ակտերով սահմանված պահանջները, որքանո՞վ են համարժեք բանկի գործունեության առանձնահատկություններին ու ռիսկայնությանը, և որքանո՞վ է բանկը գործում՝ համաձայն վերը նշված ակտերի և/կամ գրավոր քաղաքականությունների:	
18.	Արդյո՞ք բանկում առկա են ղեկավարների մասնագիտական որակների բարձրացման և ղեկավարների նոր «սերնդի» պատրաստման ծրագրեր: <i>Գնահատականը կարող է լինել կամ «0», կամ «3»:</i>	
19.	Արդյո՞ք բանկի ղեկավարներն իրականացնում են ներքին ակտերի պահանջների պահպանման ուղղությամբ պատշաճ վերահսկողություն, և որքանո՞վ է այն արդյունավետ:	
20.	Գնահատել բանկի ներքին հսկողության համակարգի արդյունավետությունը, որքանո՞վ է այն բավարարում Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված ներքին հսկողության իրականացման նվազագույն պայմանները:	
21.	Գնահատել բանկի ներքին աուդիտի արդյունավետությունը. արդյո՞ք բանկի ներքին աուդիտը վերահսկում է տարբեր մակարդակների ղեկավարների գործունեության համապատասխանությունը բանկի որդեգրած քաղաքականությանը և ընթացակարգերին:	
22.	Գնահատել բանկի աշխատակիցների, հատկապես միջին և բարձր օղակի ղեկավարների մասնագիտական պատրաստվածությունը (կրթություն, մասնագիտական փորձ, դասընթացներ):	
23.	Գնահատել բանկի ղեկավար պաշտոններում ժամանակավոր պաշտոնակատարների քանակը, ժամանակավոր պաշտոնակատար աշխատելու տևողությունը, ժամանակավոր պաշտոնակատար լինելու պատճառները, բանկում ղեկավարների փոփոխման հաճախականությունը, բանկի ղեկավար պաշտոններում աշխատող անձանց կողմից որակավորման քննությունների վերահանձնման հաճախականությունը:	

24.	Որքանո՞վ է բանկի աշխատակիցների որակը և քանակը համապատասխանում բանկի կողմից իրականացվող գործառնությունների ծավալին և բարդությանը:	
25.	Գնահատել բանկի ռազմավարական ծրագիրը, դրա իրատեսական լինելը, մասնավորապես՝ արդյո՞ք ռազմավարական ծրագրերով նախանշված և բանկի փաստացի ցուցանիշներն ընդհանուր առմամբ համադրելի են:	
26.	Արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկ են ներկայացվում հաշվետվություններ և փաստաթղթեր վերջինիս կողմից սահմանված ժամկետում և առանց սխալների: <i>Գնահատականը կարող է լինել կամ «0», կամ «3»:</i>	
27.	Գնահատել հաշվետու ժամանակաշրջանում բանկի թույլ տված՝ օրենքների և այլ իրավական ակտերի խախտումները: <i>Եթե հաշվետու ժամանակաշրջանում բանկը կատարել է ոչ ավելի, քան 2 խախտում, ապա տրվում է «3», 3-5 խախտում՝ «2», 6-10 խախտում՝ «1», 10-ից ավելի՝ «0» գնահատական:</i>	
28.	Գնահատել բանկի կողմից իրականացվող մարկետինգային քաղաքականության արդյունավետությունը՝ շուկայում իր դիրքն ուժեղացնելու առումով:	
29.	Արդյո՞ք առկա են բանկի գործադիր ղեկավարների կողմից միջոցների օգտագործման և/կամ վարկերի ստացման փաստեր: <i>Գնահատականը կարող է լինել կամ «0», կամ «3»:</i>	
30.	Այս կետով պետք է սահմանել բանկի կառավարմանն առնչվող այն խնդիրները (կամ խնդիրը), որոնք չեն բացահայտվում սույն աղյուսակում, սակայն կարևոր են մենեջմենթը գնահատելիս: <i>Խնդիրը պետք է մանրամասնորեն նկարագրվի:</i>	
Ընդամենը՝ բալ		
«Մ» տարրի գնահատականը		

Հավելված 4

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման հաշիվների տեղեկատվական համակարգը

Առավելագույն ցուցանիշ (ռիսկերի ախտորոշում)		Առավելագույն ցուցանիշ (գործառույթներ)		Առավելագույն ցուցանիշ (որոշումներ)	
1) 25	2) 15	1) 45	2) 35	1) 30	2) 18
3) (7)			3) (10)		3) 12

Փաստացի ցուցանիշ (ռիսկերի ախտորոշում)		Փաստացի ցուցանիշ (գործառույթներ)		Փաստացի ցուցանիշ (որոշումներ)	
2) 15	1) 25	2) 35	1) 45	2) 18	1) 30
	4) (7)		4) (10)		4) (12)

Շեղում առավելագույն մեծությունից (ռիսկերի ախտորոշում)		Շեղում առավելագույն մեծությունից (գործառույթներ)		Շեղում առավելագույն մեծությունից (որոշումներ)	
4) (7)	3) (7)	4) (10)	3) (10)	4) (12)	3) (12)

Ֆինանսական ռիսկերի կառավարչական հաշվառման հաշվետվողական առաջարկվող համակարգը¹¹²

#	Վարկեր և այլ տեղաբաշխումներ	Ռիսկերի կառավարման ուղղություն**				Կառավարման գործիքներից ակնկալվող առավելագույն արդյունքներից շեղումներ *			Պատասխանատվության կենտրոններ և անձինք			
		ռիսկերից խուսափում	ռիսկերի կրճատում	կանխարգելում	ռիսկերի ընդունում	ռիսկերի փխտորոշում	կառավարչական գործիքակազմ	կառավ. որոշումներ	մասնաճյուղ	վարչություն	բաժին	անձ
1												
2												
3												
4												
5												
6												
...												
...												
...												
n												

** սյունակներում նշվում է ռիսկի տեսակը

* շեղումները ներկայացվում են 1-5 բալային սանդղակով

- a. հարկային
- b. համակարգային
- c. շուկայական
- d. արժույթային
- e. մակրոտնտեսական
- f. գործառնական
- g. ներդրումային
- h. տոկոսային

¹¹² Կազմել է ատենախոսը:

